

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

„ZLATÁ DOBA“ HORNICKÝCH MĚST ZÁPADNÍHO KRUŠNOHOŘÍ (1520–1620)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Monika Leibeltová

Specializace v pedagogice, obor Historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 5. června 2020

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Velice děkuji vedoucímu práce panu doc. PhDr. Petru Hlaváčkovi, Ph.D. za pomoc při vedení bakalářské práce, za cenné rady a připomínky. Děkuji také své rodině za podporu, vstřícnost a trpělivost.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta pedagogická

Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Monika LEIBELTOVÁ**
Osobní číslo: **P17B0072K**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Téma práce: **„Zlatá doba“ hornických měst západního Krušnohoří (1520-1620)**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce je zaměřená na retrospektivu dějin hornických měst západního Krušnohoří v tzv. zlaté době vymezené těžbařským boomem a počátkem evropských reforemací kolem roku 1520 a následně úpadkem a tzv. rekatolizací/konfesionalizací kolem roku 1620. Práce shrne na základě recentní odborné literatury politické, náboženské, kulturní a hospodářské dějiny jednotlivých měst a celé oblasti. Zvláštní pozornost bude věnována zejména Jáchymovu, Božímu Daru, Horní Blatné, Abertamům, Nejdku či Perninku a Přebuzi.

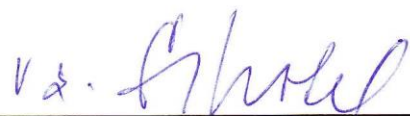
Rozsah bakalářské práce: **30 stran**
Rozsah grafických prací: **Fotografie, plánky**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

Burachovič, Stanislav – Za ztracenou slávou západního Krušnohoří. Stanislav Burachovič. První vydání Praha : Nakladatelství Regia, 2015. 239 stran : ilustrace ; (Tajemné stezky) ISBN:978-80-87866-14-6
Urban, Michal – Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj. Michal Urban a kolektiv. Vyd. 1. Sokolov : Fornica Publishing, 2014. 319 s. : ilustrace ISBN:978-80-87194-47-8.
Kotěšovec, Václav – Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy. Václav Kotěšovec. 1. vyd. Praha : Ostrov, 2011. 271 s. : il. (některé barev.), mapy, portréty, faksim., erby ; 31 cm [„Vydáno pro svazek měst a obcí Kraslicka ...“] ISBN:978-80-86289-70-0 (váz.)
Bartoš, Vítězslav – Některá fakta z historie horního stavu v Krušnohoří, najmě peringerského. Bartoš, Vítězslav. In: Studie z dějin hornictví / Praha : Národní technické muzeum v Praze 30, (2002,) s. 75-80.

Vedoucí bakalářské práce: **Doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.**
Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **31. května 2019**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. června 2020**

RNDr. Miroslav Randa, Ph.D.
děkan

Doc. PaedDr. Naděžda Morávková,
Ph.D.
vedoucí katedry

Abstrakt

Bakalářská práce je zaměřena na oblast západního Krušnohoří během 16. století, kdy se živelně rozvíjela horní města díky bohatým nálezům rud, především stříbra a cínu. Na základě recentní literatury jsou v práci shrnuty politické, náboženské, kulturní a hospodářské dějiny měst Jáchymova, Božího Daru, Horní Blatné, Abertam, Nejdku, Perninku a Přebuzi.

Abstract

The bachelor's thesis is focused on the area of the western Ore Mountains during the 16th century, when the upper towns developed spontaneously thanks to the rich finds of ores, especially silver and tin. Based on recent literature, the work summarizes the political, religious, cultural and economic history of the towns of Jáchymov, Boží Dar, Horní Blatná, Abertam, Nejdek, Pernink and Přebuz.

Klíčová slova

Jáchymov, Boží dar, Horní Blatná, Abertamy, Nejdek., Pernink, Přebuz, hornictví, těžařský boom, stříbro, cín, úpadek, rekatolizace

Key words

Jáchymov, Boží dar, Horní Blatná, Abertamy, Nejdek., Pernink, Přebuz, mining, mining boom, silver, tin, decline, re-Catholicization

Obsah

1. Geologické a přírodní poměry Krušných hor.....	3
1.1. Geologický vývoj	3
1.2. Klimatické podmínky	4
2. Po stopách osídlování Krušných hor	4
2.1. Řeka Agara (Ohře).....	5
2.2. První kolonisté.....	5
3. Podstata Krušných hor	6
3.1. Proč Krušné hory?	6
3.2. Rýžování v řece Rolavě	6
4. Vývoj horních měst	7
4.1. Dobývání kovů	10
4.2. Duch renesance a humanismu	12
4.2.1. Jáchymovská knihovna.....	13
4.3. Krušnohorští luteráni	13
4.3.1. Osobnost Johanna Mathesia a jáchymovská škola	16
5. Nejdek – horní město v údolí řeky Rolavy	18
5.1. Mocný rod Šliků	19
5.1.1. Matouš Šlik.....	19
5.1.2. Albín Šlik.....	20
5.1.3. Lorenz Šlik	20
5.1.4. Štěpán Šlik.....	21
5.2. Městský erb.....	21
5.3. Historie hornictví na Nejdecku.....	22
5.3.1. Nejdecká horní kniha.....	24
5.4. Privilegia horního města Nejdku	25
5.5. Náboženství	26
5.5.1. Katolický kostel.....	26
5.5.2. Nejdecká evangelická obec	28
5.6. Nejdecký hrad.....	30
6. Jáchymov – město evropského významu	31
6.1. Od objevu stříbra k úpadku	31
6.1.1. Povstání jáchymovských horníků	37
6.1.2. Statuta města Jáchymova.....	38
6.2. Jáchymovský znak.....	39

6.3. Významné osobnosti.....	40
6.3.1. Štěpán Šlik.....	40
6.3.2. Jindřich von Könneritz	41
6.3.3. Lazar Ercker	42
6.3.4. Petr Plateanus	42
6.3.5. Georg Agricola	42
6.3.6. Johannes Mathesius	44
6.4. Architektura	44
6.4.1. Hrad Freudenstein.....	45
6.4.2. Mincovna	46
6.4.3. Kostel Všech svatých.....	47
6.4.4. Kostel svatého Jáchyma.....	47
6.4.5. Radnice	49
6.4.6. Patricijské domy	50
7. Hornické památky	50
7.1. Důl Svornost	50
7.2. Eliášské údolí.....	51
7.3. Vrch Šance.....	51
7.4. Štola Vysoká jedle	51
8. Boží Dar – Česká Sibiř.....	51
8.1. Od založení na zelené louce k rekatolizaci.....	52
8.2. Božidarský znak	56
9. Horní Blatná	56
9.1. Hornoblatenský znak	59
9.2. Montánní památky	60
9.2.1. Blatenský vodní příkop.....	60
10. Abertamy	61
10.1. Znak	63
11. Pernink	64
11.1. Perninský znak.....	66
12. Přebuz.....	67
12.1. Přebuzský znak	69
ZÁVĚR.....	71
SUMMARY	71
SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	73

SEZNAM PŘÍLOH	I
PŘÍLOHY	II

1. ÚVOD

Krušné hory tvoří přirozenou přírodní hranici mezi Českem a Německem, resp. Mezi Čechami a Saskem. Vždy tu přetrvávalo drsné horské klima, které znemožňovalo pěstovat zemědělské plodiny, a tak by se na první pohled mohlo zdát, že tato nehostinná studená krajina nemá co nabídnout. Krušné hory ve svém nitru však ukrývaly nezměrné bohatství. Vlivem geologických procesů se v lůně Matky země vytvořila celá řada drahých kovů, které přinesly obrovské bohatství nejen samotným králům, vrchnostem, ale i obyčejným lidem. Z těch hojně rozšířených se zde vyskytovaly například cín, stříbro, železo, olovo, měď, kobalt a další.¹

Cílem bakalářské práce je shrnout politické, hospodářské, náboženské a kulturní dějiny jednotlivých horních měst, ale i celé oblasti západního Krušnohoří. Téma horních měst západního Krušnohoří je mi blízké, protože již od svého narození žiji v Nejdku a touha poznat své okolí a jeho bohatou historii ve mně vzbudila motivaci k sepsání této bakalářské práce. Další neopomenutelnou záležitostí je fakt, že hornický region Erzgebirge/Krušnohoří je od 6. července 2019 památkou, která je zapsaná na Seznam světového dědictví UNESCO.²

Krušnohorský region zásadně ovlivnil vývoj hornictví v evropském i světovém měřítku. Vznikly zde mnohé nové technologie a poznatky vědeckého rázu. Především v první polovině 16. století se Krušné hory staly nejpokrokovějším světovým centrem hornické technologie. V průběhu několika staletí se zde vytvářela specifická hornická kulturní krajina, v níž můžeme narazit na pozůstatky těžby sahající daleko do historie. Jedná se o rýžoviště, staré štoly, haldy a pinky, umělé vodní příkopy apod.

V úvodní kapitole se věnuji stručně geologickému vývoji a klimatickým podmínkám. V následujících kapitolách obecně charakterizují počáteční osídlování Krušných hor. Pozornost je zaměřena nejen na samotnou těžbu, ale i politické, náboženské, kulturní a hospodářské aspekty západního Krušnohoří. Od páté do dvanácté kapitoly jsou chronologicky řazena podle doby svého vzniku jednotlivá horní města, v nichž je shrnuta komplexní historie od zrození města, městečka či osady do doby úpadku, spojeného jednak s útlumem těžby, jednak s velkým odlivem obyvatelstva z české části Krušných hor z důvodů náboženských a politických, které

¹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*. Sokolov: Fornica Publishing, 2014. ISBN 978-80-87194-47-8, s. 6.

² Montanregion Krušné hory – Erzgebirge. [online]. Světové dědictví. Dostupné z: <<http://www.montanregion.cz/cs/svetove-dedictvi.html>> [cit. 6. 6. 2020]

se odehrávaly v době pobělohorské a během třicetileté války. Závěr kapitoly je vždy věnován popisu městského znaku.

Bakalářská práce se opírá o mnoho autorů. Klíčovým autorem mi byl především RNDr. Michal Urban, CSc., který zasvětil hornické minulosti Krušných hor značnou pozornost. Díky svým znalostem byl hlavním aktérem při zpracování dokumentace české části Krušnohoří k žádosti o zápis Hornické kulturní krajiny Erzgebirge/Krušnohoří na Seznam světového dědictví UNESCO. Dalšími významnými autory, zabývajícími se hornickou minulostí Krušných hor, jsou PhDr. Stanislav Burachovič. Tento významný historik napsal řadu knih a článků a vytvořil mnoho regionálních odborných studií v oblasti dějin Karlovarského kraje. Nesmím opomenout ani RNDr. Petra Rojíka, Ph.D., rodáka z Přebuzi, autora několika knih zabývajících se historií hornictví v západním Krušnohoří.

1. Geologické a přírodní poměry Krušných hor

1.1. Geologický vývoj

Krušné hory vystupují v úzkém pruhu podél severozápadní hranice Čech. Délka celého pohoří je cca. 130 km. Z celkové délky Krušných hor zasahuje zhruba jen třetina na české území, zbytek patří do saské oblasti Německa. Na severovýchodě sousedí Krušné hory s Děčínským mezihořím, na jihovýchodě se sbíhají podél krušnohorského zlomu s mosteckou kotlinou, Doupovskými horami a sokolovskou kotlinou.³

Na počátku éry prvohor byla oblast dnešních severozápadních Čech a německého Saska pokryta mořem, které oddělovalo dva prakontinenty – Gondwanu a Eurameriku. Během kambria až středního devonu se v tomto moři usadil až několik kilometrů vysoký nános převážně písčito – jílovitých sedimentů, do nichž pronikaly při sopečné podmořské činnosti vulkanické horniny blízké čedičům. Koncem období devonu se toto moře začalo uzavírat v důsledku pohybu litosférických desek. Během této kolize, označované jako hercynské vrásnění, vzniklo obrovské pásemné pohoří, jehož součástí jsou i Krušné hory.

Ve spodních částech zemské kůry narůstala teplota a tlak, které vyvolaly tavení hornin. Zhruba před 300 miliony let vystoupila vzniklá tavenina do vyšších úrovní zemské kůry, kde ztuhla. Tyto horniny, blízké žulám, se vyskytují pod velkou částí Krušných hor. Na povrchu jsou známy např. jako nejdecko-eibenstocký masiv s malým blatenským masivem v západní části pohoří. S důsledkem těchto geologických jevů souvisí vznik většiny krušnohorských rudních ložisek. Postupným tuhnutím rud vznikala ložiska stříbra, kobaltu, uranu, železa a dalších kovů.

Významná ložiska rud nevznikla jednorázově, ale vytvářela se dlouhodobým a opakovaným procesem, který pokračoval i po rozpadu kontinentu Pangea ve druhohorách a zejména pak při alpinském vrásnění, o čemž dnes svědčí západočeské minerální prameny. Třetihorním tektonickým dějům dnes vděčí Krušné hory za svoji podobu.⁴ S nejmladšími geologickými procesy je spojen vznik horských rašelinišť, který probíhal od posledního

³ ŠKVOR, Vladimír. *Geologie české části Krušných hor a Smrčín*. Praha: Academia, 1975, s. 7.

⁴ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*. Sokolov: Fornica Graphics, 2015. ISBN 978-80-87194-48-5, s. 39–40.

pleistocenního zalednění.⁵ Oblast Krušných hor má prudký svah, který spadá do Čech, a pozvolna se uklánějící svah, jenž míří na německou stranu.⁶

1.2. Klimatické podmínky

Z klimatického hlediska jsou Krušné hory řazeny do chladné oblasti s průměrnou roční teplotou 4 – 5 °C. Vodní srážky jsou rovnoměrné. Každý měsíc spadne zhruba 80 – 100 mm srážek. Během roku bývá 70 – 80 dnů ledových, 160 dnů mrazových a pouze 10 dní je letních.⁷ Hodnoty nejsou ve všech částech Krušných hor stejné. Závisí na výškových rozdílech. Na vrcholech Krušných hor, např. na Klínovci, je teplota výrazně nižší, než je tomu třeba v údolí Ohře na úpatí Krušných hor.

Velkým problémem 70. a 80. let 20. století bylo znečištění ovzduší. V Sokolovské pánvi docházelo k proudění vzduchu, jenž byl sycen průmyslovými zplodinami. To mělo za následek negativní dopad na celou krajinu Krušných hor. Výrazně se měnilo mikroklima, odumíraly smrčiny a byly znečištěny vodní režimy. Oxidy síry, dusík a fluor se staly nedílnou součástí krušnohorského ovzduší.⁸

Během 90. let došlo k odsíření velkých zdrojů znečištění a k výraznému poklesu průmyslové výroby. Škodliviny a emise v ovzduší poklesly téměř o 90%. Již počátkem 90. let úspěšně regenerovaly původní porosty a porostům náhradních dřevin se dařilo v růstu.⁹

2. Po stopách osidlování Krušných hor

Oblast Krušnohoří byla před vytrvalým osidlováním krajinou nehostinnou, divokou, s neprostupnými lesy, rašeliništi, močály a lesy plnými zvěře. Zalesněné hory sloužily odpradáva jako přirozená zemská hranice. Jen několik málo obchodních stezek vedlo přes těžko přístupné hřebeny hor.¹⁰ Tou nejvyužívanější byla Solná stezka, po které, jak už název napovídá, byla přepravována především sůl.¹¹

⁵ BURACHOVIČ, Stanislav. *Nejdecko*. In: Vlastivědný sborník k 650. výročí města Nejdku. Nejde: Městský národní výbor, 1990, s. 12.

⁶ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*. Sokolov 2015, s. 40.

⁷ ŠKVOR, Vladimír. *Geologie české části Krušných hor a Smrčín*. Praha, 1975, s. 7.

⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Nejdecko*. In: Vlastivědný sborník k 650. výročí města Nejdku. Nejde, 1990, s. 13.

⁹ Stav prostředí v Krušných horách [online]. Lesnická práce: Časopis pro lesnickou vědu a praxi. Dostupné z URL: <<http://www.lesprace.cz/casopis-lesnicka-prace-archiv/rocnik-87-2008/lesnicka-prace-c-1-08/stav-prostredi-v-krusnych-horach>> [cit. 2020-04-14].

¹⁰ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*. Praha: Regia, 2015. ISBN 978-80-87866-14-6, s. 11.

¹¹ BARTOŠ, Vítězslav. *Z historie krušnohorského regionu od počátku 15. století*. Vítězslav Bartoš. In: *Z dějin hutnictví*. Praha: Národní technické muzeum Praha, 2003, s. 38.

2.1. Řeka Agara (Ohře)

Již v době bronzové byl v Krušných horách získáván cín, který společně s mědí tvoří bronz. Snadno dostupná ložiska se nacházela v okolí Teplic u Krupky a Bohosudova. Tato ložiska byla pravděpodobně prvními zdroji cínu pro české obyvatelstvo.¹² Pozadu nezůstávali ani Bójové, kterým bylo lití a zpracování kovů dobře známo, a tak bohatá naleziště na úpatí Krušných hor nezůstala ani tomuto lidu utajena. Při rybolovu proti proudu řeky Ohře, která si od Bójů vysloužila název Agara (Agira), čili lososí řeka, naráželi na cínovou rudu, jež se skrývala mezi oblázky v řece a byla nápadná svým leskem a váhou.¹³

2.2. První kolonisté

Trvalejší osídlování Krušných hor započalo až v raném středověku. Z nížinných poloh řeky Ohře postupovali první kolonisté a důlní prospektoři proti proudu cínonosných říček a potoků až do těžko přístupných horských oblastí.¹⁴ První kolonisté byli zemědělci z Bavorska, ti se usazovali podél řeky Ohře. Později přicházeli přistěhovalci ze Saska, Hesenska a především z Durynska, kteří obsazovali výše položené oblasti Krušnohoří a měli již zkušenosti s hornictvím.¹⁵ Počali s mýcením v lesů a zakládali první osady hornického zaměření. Zkušení prospektoři rozpoznali cínová ložiska na české straně Krušných hor. Cín se nejvíce vyskytoval v okolí později vzniklých měst a městeček Nejdku, Božím Daru, Perninku, Abertam a Horní Blatné.¹⁶

Především český král Přemysl Otakar II. dbal na to, aby k zakládání svobodného měšťanského stavu a nových měst byli zváni němečtí kolonisté. Mnozí z nich se usídlili též v severozápadních Čechách na území tehdejšího Loketského kraje.¹⁷ První písemné doklady, které potvrzují těžbu kovů, pocházejí ze 13. a 14. století. V prvotní fázi osídlení na české straně Krušných hor, která spadá do této doby, byla jako první založena města Krupka, Kraslice, Nejdek, Jindřichovice, Luby, Hroznětín, Přísečnice a Hrob. Byly zde těženy především rudy cínu, stříbra, železa, olova a mědi.¹⁸

¹² URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*. Sokolov 2014., s. 15.

¹³ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*. Z německého originálu *Geschichte der Stadt Neudek* přeložili Miroslav Holeček a Ingeborg Kostřová. Nejdek: Město Nejdek, 2003. ISBN 80-239-1979-2, s. 13.

¹⁴ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*. Praha 2015, s. 14.

¹⁵ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*. Z německého originálu *Geschichte der Stadt Neudek* přeložili Miroslav Holeček a Ingeborg Kostřová. Nejdek 2003, s. 16.

¹⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 14.

¹⁷ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 16.

¹⁸ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 16.

3. Podstata Krušných hor

Přestože byl život v tomto pohoří krušný a drsný, patřily tyto hory k nejvíce osídlené horské oblasti v Evropě. Příčinou trvalého osídlení bylo bohatství nerostných surovin.¹⁹ Více než staletá namáhavá práce horníků je spjata s krušnohorskou půdou. „*Hornictví je alfou a omegou Krušných hor*“.²⁰ Hornická činnost vedla k rychlému osídlení západní části pohraničního masivu. V časovém rozmezí let 1520–1534 byla na české straně hor vyměřena stavební místa pro nově vznikající hornická města Měděnec, Oloví, Abertamy a Pernink a na tehdy ještě saské straně pro města Boží Dar a Horní Blatnou. Postupně s novými nálezy rudy přibývala další nová hornická města, například Přebuz.²¹

3.1. Proč Krušné hory?

Ve středověku byly Krušné hory pojmenovány jako Český les. Při objevu velkého množství rud v 16. století se pro tyto hory vneslo německé označení Erzgebirge (Rudohoří, Rudné hory), humanističtí učenci je podle Ptolemaia označovali i jako „Sudeti montes“ čili Sudetské hory. Český ekvivalent Krušné hory se vytvořil až teprve ke konci 19. století.²² Název pochází od slovesa kruchati, také krušiti, což znamená rýžovat, těžit. I v dnešních dobách o tom vypovídají mnohé názvy zeměpisných míst a obcí, např. Cínovec, Měděnec a Oloví. Nejvyšší vrchol Klínovec v sobě nese pojmenování nástroje nezbytného pro práci horníků.²³

3.2. Rýžování v řece Rolavě

Řeka Rolava je prudkou horskou říčkou s balvany a přejezí. Pramení na hřebenech Krušných hor v rašelinistích při hranici s Německem, konkrétně se Saskem. Vlévá se do řeky Ohře v Karlových Varech, v městské části Rybáře.²⁴

Nebýt řeky Rolavy, jen těžko by se oblast Krušných hor rozvinula v tak významná hornická sídla. Prvotní naleziště rud byla objevena právě v této horské říčce. Nejedním rýžovníkem zbohatl z nalezeného cínu v náplavách řeky Rolavy, a to především na Nejdecku. Až teprve po vyčerpání rýžovisek se přešlo k hlubinné těžbě. V 16. století počali důlní prospektoři s ražením štol a šachet.²⁵ Rýžování se provádělo pomocí silného proudu vody, proto byly údolími

¹⁹ NOVOTNÝ, Lukáš. *Západní Krušnohoří*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7185-986-4, s. 5.

²⁰ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 7.

²¹ MAJER, Jiří. *K hospodářskému a sociálnímu vývoji Jáchymova v 16. století*. Jiří Majer. Studie z dějin hornictví 26, 1995, s. 42.

²² BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 14.

²³ NOVOTNÝ, Lukáš. *Západní Krušnohoří*. Praha, 2009, s. 5.

²⁴ KUMPERA, Jan. *Západní Čechy od A do Z: historie, památky, příroda*. Praha: Beta-Dobrovský & Ševčík, 2003. ISBN 80-7291-068-X, s. 250.

²⁵ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 50.

vykopány spádové přívodní kanály. Voda přivedená z kanálů odplavila lehčí zeminu a těžká cínová ruda zůstala na místě. Dnes na rýžování cínu upomínají zarostlé haldy, které kdysi bývaly odstraněnou hlušinou a zeminou.²⁶ Těžaři si budovali poblíž rýžovišť svá obydlí. Intenzivní těžební činnost si vyžádala také vznik hutí a hamrů.²⁷ Pro jejich provoz byla opět využita řeka Rolava. Tuto činnost dnes připomíná obec s příhodným názvem Nové Hamry.²⁸ Stavby nebyly nákladné, protože byly ze dřeva a přísun tohoto materiálu umožnily bohaté okolní lesy. Horníci byli zároveň zkušenými dřevorubci, proto ke své práci nepotřebovali už žádné další odborně zaměřené pracovníky.²⁹

4. Vývoj horních měst

K nejstarším báňským lokalitám v západní části Krušných hor se řadí Nejdek, kde je rýžování a získávání rud, především cínu, doloženo již od roku 1340.³⁰ V druhé polovině 14. století se započalo s rýžováním, ale i hlubinnou těžbou cínovce v pozdějším hornoblatenském revíru. Aktivity spojené s těžbou nevedly ještě k založení osady a trvalému osídlení, poněvadž šlo zatím jen o sezónní práce.³¹

Od konce 15. století nastávají hospodářské, kulturní a politické změny. S tím souviselo zakládání nových měst, a to především těch horních.³² V Evropě a také v českých zemích se projevil výrazný nedostatek drahých kovů, a proto se zvýšilo úsilí o jejich zisk. Zájem o českou stranu Krušných hor zvyšovala skutečnost, že bohatá naleziště rudných žil na saské straně byla již vytěžena.³³ Mezi Čechami a Saskem procházela stará zemská hranice. Ta však nebránila v dovozu potravin, spotřebního zboží a surovin z Čech do Saska. Stejně dobře fungovaly i obchodní styky, které nebyly hranicí narušovány. Horníci volně přecházeli tam, kde byla nabídka práce.³⁴ V české části Krušných hor výrazně rostou těžební aktivity, které vrcholí zejména ve třicátých letech 16. století, kdy se Krušnohoří stává největším a nejvýznamnějším

²⁶ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 19.

²⁷ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 22.

²⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 51.

²⁹ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 22.

³⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 16.

³¹ Tamtéž, s. 17.

³² GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovy Vary: Krajské vlastivědné muzeum, 1954, s. 84.

³³ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, 2012. ISBN 978-80-86466-24-8, s. 6.

³⁴ JANČÁREK, Petr. Příspěvek ke studiu demografického vývoje českého Krušnohoří v předbělohorské době. Jančárek, Petr. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV 11, 1987, s. 235.

centrem hornictví a zpracování rud. Rozmach těžby také souvisel s tím, že se do báňského podnikání zapojila šlechta a byl využíván zahraniční kapitál z franckého Norimberku, Augsburgu a také ze Saska, obzvláště z Lipska.³⁵

Nejrychlejší rozvoj těžby probíhal v Jáchymově. Ten se přílivem horníků ze Saska, české části Krušnohoří, ale i z Duryňska, Harczu nebo dokonce z Tyrolska³⁶ proměnil v bohaté a rozlehlé město. Na nějakou dobu se dokonce stal i hlavním centrem dolování stříbra v Evropě a v Čechách po Praze druhým nejlidnatějším městem.³⁷ Výrazně vzrostlo i bohatství a moc některých feudálních pánů, a to zejména Šliků.³⁸ Ti měli zcela zásadní vliv a roli při zakládání nových měst v západním Krušnohoří. Tento mocný rod stál u zrodu již zmíněného Jáchymova, Abertam, Perninku nebo Přebuže. Výrazně přispěli k rozvoji již existujících horních měst, např. Nejdku.³⁹ Šlikům se podařilo využít slabé vlády Jagellonců a získat tak dokonce právo na mincování stříbra.⁴⁰ Zásadní zvrát způsobil nástup Ferdinanda I. na trůn, který toužil mít neomezenou královskou moc. Po porážce stavovského odboje v roce 1547, v tzv. Šmalkaldské válce, využil král svého vítězství a z pozice své moci tvrdě potrestal účastníky odboje a města, která je podporovala, především horní města. Důsledkem byla konfiskace velké části majetku. Šlikové byli potrestáni sesazením ze svých vlivných pozic. Do čela zkonfiskovaných hor postavil Ferdinand I. královského horního hejtmana, jenž sídlil v Jáchymově. Ten si ale nevedl příliš obratně. Díky absenci odborných znalostí a obchodních zkušeností vedla sláva Krušných hor k postupnému úpadku.⁴¹

Se vznikem Jáchymova úzce souvisí i vznik dalších šlikovských hornických lokalit. V letech 1525–1529 byly založeny Abertamy, kam přicházeli horníci ze Saska dolovat stříbro a cín. Stejně kovy se o trochu později začaly těžit i v Perninku. Další dvě centra těžby, Boží Dar a Horní Blatná, která založil saský vévoda za vlády Jiřího z Poděbrad náležela k Sasku. Obě města byla v roce 1548 připojena Ferdinandem I. k Českému království.⁴² Stalo se tak na základě dohod po bitvě u Mühlbergu (1547).

Horní města získávala řadu privilegií, která buď udělovali majitelé panství, nebo je města získala na základě žádosti králi. Jednalo se o právo trhu, vaření a šenkování piva, porážky

³⁵ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 17.

³⁶ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 18.

³⁷ PELANT, Jan. *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1988, s. 37.

³⁸ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovy Vary: Krajské vlastivědné muzeum, 1954, s. 84.

³⁹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 19.

⁴⁰ Tamtéž, s. 17.

⁴¹ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovy Vary: Krajské vlastivědné muzeum, 1954, s. 84.

⁴² PELANT, Jan. *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1988, s. 37.

dobytka a jiné.⁴³ Díky vlivným osobnostem a rozvinuté těžbě se vytvářela vysoká kulturní úroveň, která byla na stejné úrovni jako tehdejší evropské myšlenkové proudy. Vzhledem k neustálé migraci obyvatelstva docházelo k silné výměně znalostí a dovedností, k přísunu nových technologií i stavebních inovací.⁴⁴ V Jáchymově a dalších horních revírech vznikaly na svou dobu unikátní technologie v oblasti dobývání, čerpání důlních vod, úpravy a hutnění rud. S rozmachem těžby souvisel i rozvoj vodního hospodářství, jelikož k těžbě bylo zapotřebí zajistit dostatečné množství vody pro pohon důlních a úpravárenských zařízení. Dodnes jsou v řadě míst zachovány vodní příkopy a podzemní přivodní tunely. Největší raritou je Blatenský vodní příkop, dlouhý 13 km, který byl postaven v roce 1540.⁴⁵ Hlubší jámy byly vytěžovány pomocí koňského žentouru, který je také typickým kulturním dědictvím Krušných hor.⁴⁶

V době panování hrabat Šliků převládala těžba cínu.⁴⁷ Zdárný rozkvět krušnohorského dolování dostoupil svého vrcholu a od konce 16. století začínalo docházet k postupnému úpadku.⁴⁸ Důvody je nutno hledat v řadě okolností. Ubývaly kvalitní rudy a ložiska začala být vyčerpána, ekonomická aktivita v Evropě dosáhla svého vrcholu a začala zpomalovat. Negativně se projevil dovoz stříbra ze Střední a Jižní Ameriky. Ceny stříbra a jiných cenných kovů klesaly, ale naopak ceny potravin, věcí běžné potřeby, materiálů a nástrojů potřebných pro práci v dolech výrazně vzrůstaly.⁴⁹ Docházelo k nedodržování základních báňských předpisů, což mělo za následek mnohá důlní neštěstí a zatopení štol. Významnou roli sehrálo i plundrování lesů a s tím spojený nedostatek dřeva.⁵⁰ Lesy v okolí Jáchymova, Božího Daru, Abertam či Horní Blatné se staly téměř vzácností. Těžaři získávali potřebné dřevo od vrchnosti zdarma. K poražení stromů dával souhlas vrchnostenský lesník. Bylo to jedno z mnoha privilegií udělených horním městům.⁵¹ Kritický stav lesů se začal řešit formou vydávání lesních řádů, kdy se například zakázalo kácení mladých stromů, stanovil se sazebník za odběr dřeva. Také byl stanoven lesnický dozor nad těžbou dřeva. Pravidla však byla obcházena a porušována, a tak situace zůstávala stále kritická. Ve druhé polovině 17. století byl nedostatek

⁴³ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 19.

⁴⁴ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*. Praha: Foibos books, 2017. ISBN 978-80-87073-95-7, s. 12.

⁴⁵ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 18.

⁴⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovarského kraje, 2007. ISBN 978-80-86630-14-4, s. 8.

⁴⁷ BURACHOVIČ, Stanislav. *Obec Boží Dar. Boží Dar*, 2001, s. 7.

⁴⁸ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 19.

⁴⁹ Tamtéž, s. 20.

⁵⁰ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 17.

⁵¹ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 63.

dřeva natolik citelný, že došlo k zákazu zakládat nové železné hutě atd., aby se dřeva dostalo alespoň pro stávající stříbrné a cínové doly a hutě.⁵²

Těžbu bylo nutno posunout dále do hloubky, kde se ale velice prodražilo odvětrávání a čerpání důlních vod. Bylo zapotřebí pořizovat drahé vodotěžné stroje. Dolování začalo být ztrátové a nad možností drobných těžařů.⁵³ S poklesem těžby souvisel i výrazný úbytek obyvatel. Více či méně se útlum hornictví na konci 16. století a na začátku 17. století projevil ve všech hornických oblastech.⁵⁴

Posledním aktem, který vedl k totálnímu hospodářskému úpadku, byla třicetiletá válka (1618–1648). Především bitva na Bílé hoře a následná rekatolizace způsobila velký odliv více jak stovek rodin do saského exilu, neboť horníci byli z největší části luteránského vyznání.⁵⁵ Celým krajem táhla švédská vojska a města trpěla ubytováním a vyživováním vojáků, požáry, drancováním a násilnostmi různého typu. V lidové ústní tradici se až do 20. století zachovaly vzpomínky na zlé časy. Města, především Nejdek v roce 1633, byla zasažena morem, tím se ještě více prohlubovala bída obyvatel Krušnohoří. Lidé ze strachu před vojáky prchali, nebo se ukrývali v nuzných podmínkách prázdných dolů, kde velmi strádali.⁵⁶

Obyvatelé Krušnohoří byli nuceni hledat nové zdroje obživy, a tak například zvýšená poptávka po železných výrobcích způsobila vývoj v oblasti zpracování železné rudy a s tím spojenou výstavbu prvních vysokých pecí. Nejstarší vysoká pec vznikla v roce 1598 v Kovářské nedaleko Klínovce a přinesla větší ekonomický rozvoj než dosavadní těžba rud stříbra.⁵⁷ Především vznikala celá řada nových řemesel a domácích výrob jako řezbářství, tkalcovství, košíkářství, uhlířství, dřevařství atd.⁵⁸

4.1. Dobývání kovů

Když horník objevil hlubinnou žílu, začal hloubit šachtu, nad kterou postavil vrátek, jakýsi naviják, a rovněž šachetní boudu. Ta zabraňovala tomu, aby do šachty přelo a lidé, jež otáčejí vrátkem, tedy nemokli a nemrzli. Vedle důlní boudy stála budova, která sloužila jako

⁵² HLAVOVÁ, Jana. *Správa montánního lesního panství Jáchymov v letech 1546–1873*. Jana Hlavová. In: *Západočeské archivy*. Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni roč. 7, 2016, s. 28.

⁵³ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 17.

⁵⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 20.

⁵⁵ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 17.

⁵⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Nejdecko*. In: *Vlastivědný sborník k 650. výročí města Nejdku*, s. 30.

⁵⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 20.

⁵⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 18.

obydli pro důlního a horníky a rovněž se zde ukládala ruda a ostatní horniny.⁵⁹ Štoly razily kapitálově bohaté těžařské společnosti. Na rudné žíle bylo vyměřeno několik důlních polí, která byla pronajímána a postupně vytěžena.⁶⁰

Horníci používali rozličné nářadí, mezi které se řadily klíny, hrubé klíny, plechy, kladiva, tyče, páčidla, špičáky, kopáče a lopaty.⁶¹ Ruda se vysekávala pomocí mlátek, želez a různých těžkých špičáků s ostřím. Vytěženou rudu horníci buď ručně, anebo lopatami nakládali do neciček, okovů a vozíků. K vytěžení rudy se používalo tzv. sázení ohně, které ulehčovalo práci, protože narušovalo skálu a tvořilo v ní pukliny.⁶² Do dutin se nakladlo dříví a čepýře, suché dříví ve tvaru vějíře, které velmi snadno hořelo a podpálilo dřevo. V momentě, kdy byla použita tato technika, vycházely ze skal a žil jedovaté páchnoucí výpary a ze šachet a štol vycházel kouř. Horníci museli zůstat nahoře, aby se neotrávili a neudusili. Vyčnívající kusy skal, které žár ohně oddělil, horníci shazovali sochory.⁶³

Kvůli bezpečí horníků se ve štolách a sledných chodbách stavěly výdřevové stojky a stropnice. Mezi dvěma patry se vyrubala řada sestupků a kutací práce tak pokračovaly rychleji. Do důlních jam horníci lezli po žebřících. Do hlubokých jam se spouštěli po laně. Dopravu horníků či vytěžené horniny zajišťovaly vrátky a rumpály. Hornina byla převážena v důlních vozících nebo přenášena v dřevěných necičkách.

Dědičnými štolami se odváděla voda z dolů pomocí různých vodotěžných strojů a pump. Důlní prostory musely být odvětrávány, k tomu sloužily jednoduché světlíky, které zapříčinily přirozený tah vzduchu. Větší technologický um si vyžadovala hlubinná těžba, kde musela být nasazena dmychadla na vhánění čerstvého a odsávání špatného vzduchu.

Vytěženou rudu bylo nutno pro další použití hutnit. Tento proces řídili prubíři, kteří zkoumali kvalitu a množství kovu a poté připravovali slitiny kovů pro výrobu mincí.⁶⁴ Aby bylo možno vytěženou rudu tavit se ziskem, prubíři nejprve zkoumali malé kusy vytěžené horniny. Z takového pokusu určili, zdali ruda obsahuje dostatečné množství kovu či ne, jestli se ve vzorku nachází stopy jednoho, nebo více druhů kovu. Tato fáze byla významná, neboť

⁵⁹ AGRICOLA, Georgius. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Přeložili Bohuslav Ježek a Josef Hummel. Ostrava: Montanex, 2007. ISBN 80-7225-057-4, s. 125.

⁶⁰ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*. Karlovy Vary 2007, s. 8.

⁶¹ AGRICOLA, Georgius. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Přeložili Bohuslav Ježek a Josef Hummel. Ostrava 2007, s. 165.

⁶² BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 8.

⁶³ AGRICOLA, Georgius. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*, s. 135.

⁶⁴ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 78.

zabránila ztrátovému podnikání.⁶⁵ Práce prubíře byla alchymií, vyžadovala mnoho zkušeností, znalostí a metalurgického umu.⁶⁶ Ke své práci používali prubíři rozličné nástroje, váhy, zaváží, nádoby a různé typy pecí. Při práci musel mít prubíř např. zavřené dveře, aby ho nikdo nerušil a on neudělal chybu. Váhy musely být uloženy ve skříni, protože průvan by mohl ovlivnit výsledek vážení.⁶⁷

Jedním z nejproslulejších prubířů, který pobýval v Jáchymově, byl Lazarus Ercker ze Schreckenfelsu. Roku 1547 napsal a vydal vědecký spis o prubířství. Erckerův spis se spolu s Agricolovými knihami staly pilířem světové báňské a hutní literatury 16. století. Ercker byl roku 1586 dokonce povýšen Rudolfem II. do šlechtického stavu. Napsal mnoho knih o hornictví a prubířství, z nichž nejcennější je kniha s českým názvem „Kniha o prubířství“ vydaná v Praze roku 1974.⁶⁸

Horníci také často přicházeli do styku s tzv. smolincem. Neměl pro ně žádnou cenu, a navíc byli v té době pověřiví, věřili, že jim přináší smůlu a byl jim jen pro zlost. Kde se objevil, tam mizelo stříbro. V té době ještě nikdo netušil, že se smolincec stane pro Jáchymov v 19. století klíčovou surovinou, jež bude hlavním zdrojem výroby uranových barev a umožní založení radioaktivních lázní.⁶⁹

4.2. Duch renesance a humanismu

Města v Krušných horách vznikala kolem míst těžby rud jako např. Jáchymov, Pernink a Abertamy. V 16. století však vznikala i plánovitě zakládaná města, jež si za vzor brala města renesanční. Jedná se především o Horní Blatnou a Boží Dar.⁷⁰

Na přísný požadavek saského kurfiřta Johanna Friedricha bylo město Boží Dar vyměřeno s velkým pravoúhlým náměstím a pravoúhlou uliční sítí vybíhající z rohů náměstí. Boží Dar vznikl přesně podle ideálu renesančních krušnohorských horních měst, pro která se vzorem stal roku 1521 saský Marienberg. Svůj základní urbanistický ráz si město i po mnoha útrapách udrželo až dodnes.⁷¹ Také pravoúhlý půdorys Horní Blatné je tvořen sítí ulic, které vycházejí z koutů velkého náměstí. V jižní části náměstí byl místo původního pozdně gotického kostelíka postaven nový mohutný kostel ve stylu saské renesance.⁷² Zachovala se zde také celá

⁶⁵ AGRICOLA, Georgius. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*, s. 233.

⁶⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 78.

⁶⁷ AGRICOLA, Georgius. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*, s. 234-243.

⁶⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 78.

⁶⁹ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 8 – 10.

⁷⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 19.

⁷¹ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 21.

⁷² ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*. Praha 2017, s. 64.

řada památkově cenných městských domů, jejichž jádra jsou goticko-renesanční, později přestavěná v barokním stylu.⁷³ Výše jmenovaná města mají pravoúhlé zaměření podle saských urbanistů, to ovšem nelze říci např. o Perninku nebo Abertamech, poněvadž zakladatelům těchto měst v žádném případě nešlo o urbanistický vzhled. Záměrem byl spíše fakt, aby neobydlená půda neležela ladem a nesloužila jako úkryt pro lapky, nebo aby se zde nezdržovala divoká zvěř. Jindřich Šlik chtěl z každého jitra pronajaté půdy, která mu náležela, vytěžit peníze a zároveň potřeboval být blízko k šachtám. Proto v Perninku vznikaly usedlosti na velkých plochách. Tedy úplně opačně, než tomu bylo v sousední Horní Blatné, kde stály domy hned vedle sebe.⁷⁴

4.2.1. Jáchymovská knihovna

O vysoké úrovni renesančního humanismu v Jáchymově svědčí latinská škola a její bohatě vybavená knihovna. Ta začala vznikat od roku 1521 a je světovým unikátem. V knihovně je uložena celá řada vzácných starých tisků a rukopisů z 15. a 16. století, jež pochází z celé Evropy. Unikátem je nesmírně vzácná německá iluminovaná bible z roku 1475. Zvláštností byly knihy, které byly přikovány řetězy k regálu a nemohlo tak dojít k jejich krádeži. Byly to tzv. libri catenati. Hebrejský starý zákon, rukopisný kodex o 464 pergamenových listech, je bezesporu největší cenností celé knihovny. Stěžejním tištěným dílem je Agricolových „Dvanáct knih o hornictví a hutnictví“, které byly vydány v roce 1556 v Basileji. Mezi další významná díla patří latinská bible tištěná v Benátkách roku 1479 a Homérova Iliada z roku 1535. Klenotem knihovny je Ptolemaiova Kosmografie, vydaná roku 1486 v Ulmu, ve které se nachází třicet dva barevných map.⁷⁵

4.3. Krušnohorští luteráni

16. století je charakteristické nebývalým krušnohorským těžařským vzestupem, který probíhal souběžně s vzestupem evropských reforemací. Celá sasko-míšeňská oblast přijímá postupně wittenberskou reformaci Martina Luthera. Po roce 1539 pak vzniká i jednotná saská zemská církev a od poloviny 16. století se rodí tzv. luterská ortodoxie.⁷⁶

⁷³ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 120.

⁷⁴ BARTOŠ, Vítězslav. *Některá fakta z historie horního stavu v Krušnohoří, najmě peringerského*. In: Studie z dějin hornictví. Praha: Národní technické muzeum v Praze, 2002, s. 75.

⁷⁵ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 12.

⁷⁶ HLAVÁČEK, Petr. *Jak se šlikovský Jáchymov nestal ohniskem ikonoklasmu: studie k vlivům evropských reforemací v česko-saském prostoru*. Petr Hlaváček. In: In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy/Praha: Artefactum, 2013, s. 253–254.

Cesta, kterou pronikalo luterství na českou stranu hor, byla spojena s nálezy vzácných rud a s tím spojeným rozvojem těžby těchto výjimečných kovů. Noví obyvatelé, těžaři, důlní odborníci a havíři především ze Saska byli zvaní šlechtou a přinášeli si s sebou svou náboženskou i kulturní tradici. První kněží ze Saska byli zvaní pro potřeby šlechty. Postupně však byli dosazováni také do městských a farních kostelů. Tím byl spuštěn postupný proces reformace města.⁷⁷

Roku 1517 přibil Martin Luther na dveře zámeckého kostela ve Wittenbergu svých 95 tezí. Roku 1520 spálil bulu o vyobcování z církve a s konečnou platností se rok poté definitivně zřekl katolické církve. Událo se tak na říšském sněmu ve Wormsu.⁷⁸ Řím Lutherovy myšlenky odsoudil. Za novou filozofii reformované církve se ale postavilo mnoho panovníků a aristokratů. Samotnému Lutherovi pak poskytnul ochranu saský kurfiřt Fridrich III. Moudrý.⁷⁹ S příchodem saských horníků do Krušných hor došlo téměř bez odporu k přestoupení většiny tamějšího obyvatelstva k luterství.⁸⁰

Kroniky uvádějí, že v Horní Blatné působili od roku 1521 pouze evangeličtí faráři. Stejně tak Abertamy byly od roku 1529 evangelické. Rovněž v Perninku kázal roku 1548 evangelický farář.⁸¹ Společná identita tohoto osobitého samostatného regionu byla posílena s proniknutím a rozšiřováním Lutherova učení. Významný rod Šliků nepatřil pouze mezi první příznivce nového učení, ale s Martinem Lutherem se někteří důvěrně přátelili.⁸² Centrem luterských obcí se v západním Krušnohoří stalo královské horní město Jáchymov, kde působil jako evangelický pastor Johannes Mathesius.⁸³ „*Po krátkém preludiu varhan na kazatelnu s mírným kulháním vystupuje ten, na kterého všichni čekají. Má plnovous a dlouhé prošedivělé vlasy. Oblečen je v tmavém dlouhém rouchu, na hlavě má baret a v rukou svou oblíbenou vycházkovou hůl. Kázal horníkům slovo boží tak, aby mu rozuměli, vychovával je, káral a radil jim, jako by byl jejich vlastním otcem*“.⁸⁴ Hornický lid si Mathesia nesmírně vážil i on měl

⁷⁷ ŠIMKOVÁ, Táňa. *Luterství v českých městech českého Krušnohoří – stručný nástin problematiky*. Táňa Šimková. In: *Ars Montana: umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s. r. o.: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016, s. 242–243.

⁷⁸ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 229.

⁷⁹ VYTLAČIL, Lukáš. *Příběh renesančního Jáchymova*. Lukáš Vytlačil. Evangelicus 2017: ročenka Evangelické církve augsburského vyznání v ČR, s. 43.

⁸⁰ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*, s. 85.

⁸¹ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 230.

⁸² PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 230.

⁸³ HLAVÁČEK, Petr. *Ďábel z Horní Blatné: aneb ze života českých luteránů v polovině 16. století*. Petr Hlaváček. In: *Ve znamení zemí Koruny české: sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.* Praha: Casablanca, 2006, s. 84.

⁸⁴ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 73-74.

spřízněný přátelský vztah s Martinem Lutherem. Dokonce s ním pobýval ve Wittenbergu, kde kázal na tamější univerzitě a sepsal biografii velkého reformátora.⁸⁵ Martin Luther poctil svou osobní návštěvou města Boží Dar a Loučnou, kam přijel se svým blízkým spolupracovníkem Melanchtonem a kde se sešli roku 1546 s Johannem Mathesiem.⁸⁶

Obrat ve věcech nejen náboženských, ale i politických a hospodářských nastává během třicetileté války, která vznikla z důvodů nesvárů mezi katolíky a protestanty, avšak později přerostla v konflikt politický. Stavovské povstání a neúspěšná bitva na Bílé hoře skončila popravou 27 vůdců povstání na Staroměstském náměstí, mnoho dalších bylo uvězněno a majetek zkonfiskován.⁸⁷ Brzy po těchto událostech začala protireformace, ke které dal příkaz císař Ferdinand II. Nejprve museli opustit zemi evangeličtí duchovní a kazatelé. V důsledku příkazu nebyl dostatek katolických duchovních na obsazení všech prázdných míst, a proto vykonávali jednotlivé církevní funkce kantoři a kostelníci. Ještě přísnější opatření nastalo 31. 7. 1627. Všichni evangelíci se buď museli stát katolíky, anebo opustit zemi. Odchod emigrantů začal již v letech 1623-1624, největší odliv se pak uskutečnil v letech 1627-1628, kdy odcházeli čeští bratři, kalvinisté a luteráni.⁸⁸ Protestantské obyvatelstvo se stěhovalo zejména do vedlejšího Saska. Luterští měšťané a horníci z Potůčků přešli na nedalekou sousední půdu Saska, kde založili pozdější slavné horní město pojmenované podle saského kurfiřta Jana Jiřího Johanngesengstadt.⁸⁹

Třicetiletá válka (1618–1648) měla zničující dopad na české Krušnohoří. Jednak se tato oblast stala jednou z válečných křižovatek, a souběžně s tím reformační (rekatolizační komise) pracovala na zničení luteránské identity v čele s městem Jáchymovem.⁹⁰ Tuhou rekatolizací v západním Krušnohoří zpomalil odpor zdejších obyvatel a ochrana saského kurfiřta Jana Jiřího, který se řadil mezi přední protestantská knížata. Po vypuzení evangelických pastorů a uzavření latinské školy místní odmítali účast na katolických bohoslužbách. Upřednostňovali tajné evangelické bohoslužby, nebo tajně cestovali do sousedního Saska. Rovněž se konaly soukromé domácí pobožnosti, proti kterým bylo těžké zakročit.⁹¹ Ani po skončení třicetileté války nebyla otázka konverze ke katolictví uspokojivě vyřešena, neboť v oblasti českého

⁸⁵ Tamtéž, s. 74.

⁸⁶ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*, s. 88.

⁸⁷ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*, s. 98-99.

⁸⁸ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 231.

⁸⁹ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*, s. 102.

⁹⁰ HLAVÁČEK, Petr. *Johannes Mathesius: Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*. Praha: Lutherova společnost, 2019. ISBN 978-80-907557-0-3, s. 63.

⁹¹ VYTLAČIL, Lukáš. *Příběh renesančního Jáchymova*. Lukáš Vytlačil. Evangelicus 2017: ročenka Evangelické církve augsburského vyznání v ČR, s. 45.

Krušnohoří byl velmi silně rozvinut fenomén tajného nekatolictví, který navíc podporovala skutečnost, že zdejší lidé navštěvovali saské vesnice a města luterské bohoslužby.⁹²

4.3.1. Osobnost Johanna Mathesia a jáchymovská škola

Johann Mathesius žil v letech 1504-1565. Narodil se 24. června v Rochlici. Pokřtěn byl ve starobylém farním chrámu sv. Petra. Tamější hrad byl tenkrát v držení saského panovnického rodu Wettinů. Když Mathesius vyrůstal, byl hrad sídlem Fridricha Saského, vnuka krále Jiříka z Poděbrad.⁹³ Tento humanista a duchovní evropského významu byl oddaným žákem Lutherovým a Melanchtonovým. Stal se nejvýznamnějším rektorem jáchymovské latinské školy.⁹⁴ Latinská městská škola představovala důležité intelektuální centrum česko-saského Krušnohoří. Zřídilo ji přímo královské horní město Jáchymov. Škola byla pýchou jáchymovských elit a byla bohatě finančně podporována. Žáci se zde učili především latině, v níž museli umět číst, psát a skládat básně. K výuce tehdy sloužily texty antických literátů Cicerona, Terentia či Vergilia, stejně jako Erasma Rotterdamského nebo Philipa Melanchthona.⁹⁵ Jeden z prvních rektorů magistr Štěpán Roth významnou měrou přispěl k tomu, že se na jáchymovské radnici hrála řecká a latinská dramata.⁹⁶

Za vrcholné období jáchymovské školy se pokládají léta 1532–1560. S prosperitou školy velmi úzce souvisí dobré ekonomické postavení Jáchymova. Mathesius řídil školu v letech 1532–1540. Podstatou Mathesiovy filozofie byl reformační humanismus witenberského ražení. Výuku spojoval s luterským církevním životem (zavedení katechismu, ranních modliteb, církevních zpěvů, účasti na pohřbech atd.). Žáci byli nejenom vzdělávání v humanistickém duchu, ale byli jim rovněž vštěpovány morální zásady.⁹⁷

Důležitým mezníkem v životě Mathesia se stal rok 1529, kdy se seznámil s Lutherem a Melanchtonem a navázal s nimi přátelství. Po krátkém pobytu v Altenburgu odjel do Jáchymova, aby vedl latinskou školu. Toužil se znovu setkat s Lutherem a roku 1540 se ocitl

⁹² ŠIMKOVÁ, Táňa. *Luterství v českých městech českého Krušnohoří–stručný nástin problematiky*. Táňa Šimková. In: *Ars Montana: umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s. r. o.: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016, s. 241.

⁹³ HLAVÁČEK, Petr. *Johannes Mathesius: Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*. Praha 2019, s. 74.

⁹⁴ BURACHOVIČ, Stanislav. *Po stopách osobností česko-saského příhraničí*. Karlovy Vary: Regionální sdružení DIALOG, 2011, s. 4.

⁹⁵ HLAVÁČEK, Petr. *Johannes Mathesius: Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*. Praha 2019, s. 85-86.

⁹⁶ HLOUŠEK, Jan. *Jáchymov-Joachimsthal – Jáchymov, horský urbanistický skvost, který o návštěvníky nestojí... – Díl I*. Jáchymov: Kateřina Hloušková 2017. ISBN 978-80-270-2156-7, s. 331

⁹⁷ HEJNIC, Josef. *Jáchymovská škola v 16. století-problémy a úkoly*. Hejnic, Josef. In: *Sborník Národního muzea v Praze*. Praha: Národní muzeum 1987, s. 32

ve Wittenbergu, kde s ním spolupracoval. Po dvou letech se vrátil zpět do Jáchymova, kde byl jmenován diákonem. V roce 1545 se Mathesius stal pastorem města Jáchymova a v této funkci setrval až do své smrti.⁹⁸ Johannes Mathesius, rektor jáchymovské latinské školy, luteránský kazatel a farář a jeden z prvních kronikářů města⁹⁹, umírá 7. října 1565. Památku na Mathesia měl připomínat náhrobek v kostele svatého Jáchyma a svaté Anny, kde kázával, a na kterém byla mimo jiné vepsána slova „o lživých dogmatech papeže“. Ta dráždila protireformační síly natolik, že pod jejich nátlakem byl chrám¹⁰⁰ v roce 1624¹⁰¹ na rok uzavřen a znovu vysvěcen jako katolický. Mathesiův náhrobek byl odstraněn a kazatelovy ostatky zahrabány někde na neznámém místě pod městem. Mathesiův odkaz však žije dodnes. V roce 1873 po velkém požáru města byla Mathesiovi zasazena do zdi radnice pamětní deska.¹⁰² V roce 1904 byl v Jáchymově postaven evangelický kostel, na jehož průčelí byly osazeny plastiky M. Luthera aj. Mathesia. V interiéru kostela se nachází Mathesiova pamětní síň.¹⁰³

Sepsal mnoho literárních děl. Podstatou jeho tvorby byla kázání, z nichž část se vydala pod názvem „Sarepta oder Bergpostill“. V té je zařazena Postilla hornická, která obsahuje výklad biblických příběhů ve vztahu ke světu horníků.¹⁰⁴ Mathesius kladl horníkům na srdce, že původcem rudy je sám bůh, a proto se má horník při její těžbě chovat a jednat křesťansky. S tím úzce souvisí vyobrazení hornických prací v četných graduálech a na oltářích horních měst (Annaberg, Jáchymov).¹⁰⁵ Významným dílem byla kronika města Jáchymova, kterou sepsal od vzniku města až do své smrti.¹⁰⁶ Mathesius byl šlechtným mužem a výborným kazatelem. Byl hlavním představitelem protestantismu a reformace v západních Čechách.¹⁰⁷ Byl také Agricolovým přítelem. V roce 1551 vyhotovil školní řád – „Joachimsthaler Kirchen–Schul und Spitalordnung“, jenž později sloužil jako vzor i pro jiné vznikající latinské školy, protože se

⁹⁸ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*. Ústí nad Labem: Studio 071, 2009. ISBN 978-80-254-47-01-7, s. 46.

⁹⁹ JEŽEK, Oldřich. Jan Mathesius a Jáchymov. Oldřich Ježek. In: XIV. Historický seminář Karla Nejdla: sborník přednášek/Karlovy Vary: Klub přátel Karlových Varů, 2005, s. 40.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 44.

¹⁰¹ VYTLAČIL, Lukáš. *Příběh renesančního Jáchymova*. Lukáš Vytlačil. Evangelicus 2017: ročenka Evangelické církve augsburského vyznání v ČR, s. 45.

¹⁰² JEŽEK, Oldřich. Jan Mathesius a Jáchymov. Oldřich Ježek. In: XIV. Historický seminář Karla Nejdla: sborník přednášek/Karlovy Vary: Klub přátel Karlových Varů, 2005, s. 44.

¹⁰³ ZEMAN, Lubomír. *Nejvýznamnější památky města Jáchymova*. Zeman, Lubomír. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009, s. 32.

¹⁰⁴ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*. Ústí nad Labem 2009, s. 46.

¹⁰⁵ ROYT, Jan. *Horní město Jáchymov, reformace a umění*. Jan Royt. Gotické umění a jeho historické souvislosti. 1. Sborník grantového projektu Gotické umění v severních Čechách. In: Ústecký sborník historický/Ústí nad Labem, 2001, s. 354.

¹⁰⁶ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 46.

¹⁰⁷ BURACHOVIČ, Stanislav. *Po stopách osobností česko-saského příhraničí*. Karlovy Vary 2011, s. 4.

v něm odrážela cílevědomá a úspěšná Mathesiova práce a dlouholeté pedagogické zkušenosti.¹⁰⁸ Latinská škola, kde působil jako rektor, byla po roce 1620 uzavřena z důvodu silného protestantského vyznání.¹⁰⁹

5. Nejdek – horní město v údolí řeky Rolavy

Nejdek, z německých pramenů Neudek, Neudeck, Neydeck, Neideck, Negdek byl založen na obchodní stezce, která spojovala Čechy a Sasko.¹¹⁰ Podle pověsti si město vysloužilo název podle nově pokryté střechy věže Nejdeckého hradu (z německého Neudek).¹¹¹

Osídlování započalo v údolí řeky Ohře. Odtud postupovali důlní prospektoři proti proudu Rolavy, kde rýžováním získávali cín, do vyšších horských oblastí a zakládali zde první hornické usedlosti.¹¹² První zmínka o objevení cínu v Čechách pochází z knihy Bavorského říšského archivu z roku 1278. Zde se uvádí, že „v roce 1241 objevil exulant z anglického Cornwallu v Čechách naleziště cínové rudy, které se stalo anglickému exportu konkurencí, avšak sousednímu Bavorsku velice užitečným dodavatelem.“¹¹³ Především Krásno, Horní Slavkov a Nejdek byly nejstaršími a nejbohatšími doly v těsné blízkosti Bavorska.¹¹⁴ K osídlování Nejdka docházelo tedy pravděpodobně už ve 13. století. Neexistují k tomu však průkazné historické materiály. Nejstarší podložený dokument pochází z roku 1340, kde je psáno, že majitel Nejdka Petr Plik si zakoupil obec Jindřichovice i s cínovými doly.¹¹⁵ Lenní pán, opat kláštera Teplá, uvádí v listině podmínku, že si tyto doly může koupit kdykoliv zpět. Ve velkém lenním listu Petra Plika z roku 1341 je uvedeno, že již dříve existující cínové doly vlastnil jeho otec Konrád Plik, nejstarší majitel nejdeckého panství a hradu. Z listiny vyplývá, že od roku 1300 probíhala v Nejdku již hlubinná těžba cínové rudy. Přestože není doloženo dále do minulosti nic o rýžování, dá se předpokládat, že již 50 let před rokem 1300 se zde

¹⁰⁸ HLOUŠEK, Jan. Jáchymov-Joachimsthal–Jáchymov, horský urbanistický skvost, který o návštěvníky nestojí... – Díl I. Jáchymov 2017, s. 331.

¹⁰⁹ KAŠPAR, Pavel-HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit, 2009. ISBN 978-80-7296-068-2, s. 28.

¹¹⁰ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*. Sokolov: Okresní muzeum a knihovna Sokolov, 2000, s. 142.

¹¹¹ BURACHOVIČ, Stanislav. *Pověsti Karlovarska*. Karlovy Vary: Median, 1992, s. 46.

¹¹² BURACHOVIČ, Stanislav. *Nejdecko*. In: *Vlastivědný sborník k 650. výročí města Nejdka*, s. 27.

¹¹³ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdka do roku 1923*, s. 17.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁵ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*. Sokolov 2000, s. 143.

usazovali kolonizátoři, kteří založili hornickou osadu a hrad a živili se rýžováním cínu v řece Rolavě.¹¹⁶

Do roku 1410 zůstali pány Nejdku Plikové. Během této doby hornictví výrazně vzkvétalo. Nejspíše během panování Pliků byl Nejdeček povýšen podle loketského práva na město. Lze říci, že byla zavedena i železářská výroba, neboť při prodeji nejdeckého panství v roce 1410 J. Forsterovi z Chebu jsou kromě cínových dolů zmíněny i hamry.¹¹⁷ Tuto skutečnost dokládá listina, ve které český král Václav IV. předává prodané panství jako léno Janu Forsterovi.¹¹⁸ Během husitských válek prožívalo Nejdecko úpadek. Uvadalo nejen hornictví, ale celý Loketský kraj trpěl různými zločiny a řáděním lupičů.¹¹⁹

5.1. Mocný rod Šliků

Zlatou éru dolování a těžařského boomu zažil Nejdeček během panování rodu Šliků v letech 1446–1602.¹²⁰ Celkem šest hrabat z rodu Šliků panovalo Nejdku v tomto údobí. Dříve než krušnohorská horní města začala být prosperujícími, stál na počátku muž–Jindřich Šlik z Lažan, jenž byl krejčím z Chebu. Touha po dobrodružství a vojenském životě ho však odlákala od poklidného řemeslného života. Křivolaká životní cesta ho pomalu vedla k úspěchu a ke slávě. V bitvě proti Turkům roku 1392 následoval krále Zikmunda. Po návratu z Uher nabídl své služby Zikmundovu bratru, králi Václavovi. Za věrnou službu a nezištnost získal posléze od krále Václava nové postavení, byl povýšen z měšťanského stavu do stavu panského a rytířského. Zanechal po sobě pět synů, z nichž největší význam měl prvorozený Kašpar Šlik, který byl povýšen do dědičného říšského hraběcího stavu, a Matouš Šlik, pán Nejdku.¹²¹

5.1.1. Matouš Šlik

Roku 1446 koupil Matouš Šlik nejdecké panství od Jana Honingera, které mu o deset let později dal lénem král Jiřík z Poděbrad. Kromě Nejdku a Lokte držel také panství Sokolov, Jindřichovice, Ostroh u Chebu, Děpoltovice, Fojtov, Karlovy Vary, Kynšperk, Ostrov nad Ohří a Hroznětín. Matouš byl katolíkem, ale přesto stál zpočátku na straně Jiřího z Poděbrad, který byl však ve sporu s papežem. Později se Matouš přiklonil na stranu papežských přívrženců.

Pro Matouše a jeho následovníky bylo prioritou, aby se panství, která drželi v lénu, stala jejich rodinným majetkem. Toto úsilí se nejspíš zdařilo, neboť se žádný další lenní list

¹¹⁶ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 25.

¹¹⁷ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 143.

¹¹⁸ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 45.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 47.

¹²⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 230.

¹²¹ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 54–58.

nevyskytnul a Nejdeček přestal být vlastnictvím české koruny. Majitel mohl libovolně město obdařovat privilegii, nebo je podle své vůle odebírat.¹²²

5.1.2. Albín Šlik

Během vlády Albína Šlika se v Nejdku rozšířilo Lutherovo učení. Albín spolu s dalšími několika členy rodiny Šliků se odmítl zúčastnit tažení proti Šmalkaldskému spolku. Veřejně se postavil na stranu protestantů. Protestantské stavovské vojsko pod velením Kašpara Pfluga z Rabštejna¹²³ se postavilo proti císaři Karlu V. Ten táhnul od Norimberku proti Chebu. Stavovské vojsko se snažilo zabránit spojení armád Karla V. a jeho bratra Ferdinanda I.¹²⁴ Na pomoc přitáhlo i saské vojsko, kterému se podařilo obsadit Loket.¹²⁵ Karel se s Ferdinandem přesto spojil a společně vytáhli proti saskému kurfiřtovi do Saska, kde v bitvě u Mühlbergu zvítězili. Císař Ferdinand I. potrestal evangelicky smýšlející stavy. Výrazně postiženi byli i Šlikové, kterým byl zkonfiskován majetek a byl zlomen jejich velký nejen politický vliv.

Ze strachu před trestem hrabě Albín Šlik uprchl ze země. Pomoc a útočiště našel u hrabat z Bleichenu. Tam také zemřel a pochován byl ve Wandersleбену v Durynsku, kde na jeho osobu upomíná náhrobní kámen.¹²⁶

5.1.3. Lorenz Šlik

Na hraběte Lorenze Šlika upomíná štola „Graf Lorenz Schlickstolle“ v obci Tisová, o které je zmínka z roku 1555. Spolu se svým synovcem Jáchymem se Lorenz zúčastnil tažení proti Turkům v roce 1542. O tři roky později nechal se svým bratrem Jeronýmem zhotovit pro oltář v Jáchymově pamětní desku.

V roce 1575 předal panství svému synovi Kryštofovi z důvodu svého vysokého věku. Sám se uchýlil do ústraní v Děpoltovicích. V pokročilém věku obdržel titul královského radního a hejtmana Starého Města pražského. Zemřel v roce 1583 a pohřben byl podle protestantů v nejdeckém farním kostele. Jelikož byl zároveň otcovsky vládnoucím pánem Jáchymova předtím, než se města ujal Ferdinand I., rozezněly se i tam zvony ke vzpomínce na významnou osobnost.¹²⁷

¹²² Tamtéž, s. 59-60.

¹²³ GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*, s. 93.

¹²⁴ Tamtéž, s. 63.

¹²⁵ JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech od pravěku do současnosti*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. ISBN 978-80-7043-910-4, s. 31.

¹²⁶ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 54-58.

¹²⁷ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 66-67.

5.1.4. Štěpán Šlik

22. února roku 1602 Štěpán opustil nejdecké panství a prodal ho svému bratranci Bedřichu Colonovi z Felsu. Panství tehdy vlastnilo hrad Nejdek s městečkem, dva mlýny, pivovar, statek, ovčín, vesnici Tisová, Oldřichov, Vysokou Štolu, Fojtov, Suchou, Dolní Bernov, Vysokou Pec a Nové Hamry včetně lesů a cínových, stříbrných, měděných dolů a železných hamrů.

Význam panování Štěpána Šlika tkví v udělení privilegií obyvatelstvu, jež jim zajistila dalekosáhlá práva a úlevy. Na pergamenu vlastnoručně a umělecky sepsaná privilegia přinesla poddaným mnoho výhod.

Během panování rodu Šliků v Nejdku docházelo k rozkvětu města i podnikání. Jejich racionální přístup umožnil rozumně a efektivně získávat bohatství země a nakládat s ním ku prospěchu všech, a především k posílení jejich vlastní moci. S odchodem Šliků se z Nejdku bohužel vytratila i prosperita a štěstí. Poslední ránu blahobytu a kvetoucímu hornictví zasadila třicetiletá válka. Nejdek už jen chřadl a z hornictví zbyl už pouze stín jeho dřívější slávy.¹²⁸ V roce 1632 bylo panství zabaveno rodu Colonů z Felsu z důvodu kolaborace se Švédy. V roce 1633 panství Nejdek zakoupil Heřman Černín z Chudenic. V držení Černínů zůstal Nejdek sto let. Během třicetileté války obyvatelstvo Nejdku velmi trpělo. Lidé byli terorizováni vojáky, kteří do města navíc zavlekli mor. Dalším aspektem byla rekatolizace, jež mnoho obyvatel donutila k odchodu.¹²⁹

5.2. Městský erb

Město Nejdek obdrželo městský znak se šlikovským červeným štítem a hroznatovským černým parožím za vlády Matouše Šlika.¹³⁰ Černé paroží jelena dvanácteráka bylo rodinným znakem pánů Hroznatů. Významná rodina vlastnila v okolí Nejdku svá bohatá panství, ke

¹²⁸ Tamtéž, s. 69-71.

¹²⁹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 222.

¹³⁰ Tamtéž, s. 222.

kterým patřily například Jindřichovice, oblast dnešních Karlových Varů, Hroznětína a nejspíš i Nejdecko, které v té době bylo ještě pusté a neprostopné. Je to ten Hroznata, který založil klášter

v Teplé, který bohatě obdaroval. Paroží ve znaku Nejdku tedy napovídá, že i tato oblast patřila do majetku mocné prastaré šlechty.¹³¹ Není vyloučeno, že původní znak tvořil zlatý štít, v němž byl černý pár jeleních parohů a mezi ním hornické znamení, zkřížené železko a mlátek. Po roce 1446 přidali Šlikové štítek se svým původním erbem – červené pole dělené stříbrným hrotem, na němž je uprostřed červený kroužek, po stranách špiče hrotu se nacházejí stříbrné kroužky.¹³²

133

5.3. Historie hornictví na Nejdecku

Po dlouhou dobu zlatého věku zněl v horách zvuk palic a perlíků, po staletí zazníval pozdrav „*Glück auf!*“ (*Zdar bůh!*).¹³⁴ Lidé nepřicházeli do Krušných hor hledat štěstí v podobě úrodné půdy. Ta se zde kvůli nepříznivým přírodním podmínkám ani nenacházela. Motivovala je vidina rychlého zbohatnutí v oblasti hornictví, ta jim pomohla překonat i drsné začátky v nehostinném prostředí.¹³⁵ Vzestup těžby se na Nejdecku odehrával ve 2. polovině 15. století. Nejdek se stal sídlem horního úřadu a v roce 1494 mu bylo uděleno cínové horní právo.¹³⁶

Největší rozmach těžby prožívalo Nejdecko v letech 1446-1602 za panování rodu Šliků.¹³⁷ Zpočátku panovaly chaotické poměry. To mělo za následek zavedení tzv. nejdeckého lesního cínového práva. To Šlikům umožnilo udržet si kontrolu nad báňským podnikáním a zajistit si příjem desátků.¹³⁸ Horní právo v podstatě určovalo, že hlavní pravomoc byla

¹³¹ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 29.

¹³² PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1985, s. 160.

¹³³ Nejdecký městský znak [online]. Oficiální stránky města Nejdek-symbolika. [cit. 8. 5. 2020].

Dostupné z URL: <<http://turista.nejdek.cz/o-meste-1/symbolika-mesta/>>.

¹³⁴ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 307.

¹³⁵ JANČÁREK, Petr. *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1971, s. 89.

¹³⁶ Tamtéž, s. 40.

¹³⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 230.

¹³⁸ Tamtéž, s. 230.

prisouzena místním autoritám. Je dochován soudní verdikt z roku 1494. Je v něm zmíněn spor o rýžovací právo v lokalitě Sawersack u pramenů řeky Rolavy.¹³⁹

Od počátku 16. století kolonisté zakládali hornické osady v okolí Nejdku, ze kterých později vzešla nová sídelní struktura: Rolava (Sauersack), Chaloupky (Neuhaus), Jelení (Hirschenstand), Rudné (Trinksaifen), Vysoká Pec (Hochofen), Bernov (Bernau), Javořina (Ahornswald), Nové Hamry (Neuhammer), Tisová (Eibenberg), Sejfy (Saifenhäusel), Tellerovy domky (Tellerhäuser), Oldřichov (Ullersloh), Vysoká Štola (Hohenstollen) a Velflík (Wölfling).¹⁴⁰

Hornictví bylo osobitým individuálním útvarem, jež nelze ztotožňovat se středověkým řemeslem. Havíři se rozlišovali na mistry, tovaryše a učedníky. V horních řádech nebyly přesně specifikovány předpisy o formách vyučení, ani běžné cechovní praktiky. V hornictví se dělníci zaučovali v určité profesi. Byli rozděleni do tří kategorií, na havíře, pomocné dělníky a chlapce. Havíři byli nejkvalifikovanější a zastávali celou řadu specializovaných profesí. Nekvalifikované práce vykonávali chlapci, někdy byly přizvány i ženy, zvláště při třídění rud. Osamělou skupinu tvořili horní kováři a tesaři. Zpočátku byla pracovní doba horníků vymezena denním světlem. Od druhé poloviny 15. století se začala prosazovat osmihodinová pracovní doba, která se přenesla ze Saska i do české části Krušných hor. V roce 1518 se tato skutečnost objevuje v jáchymovském horním řádě. Pracovalo se na tři směny, ranní, odpolední a noční.¹⁴¹

V roce 1454 nechali Šlikové v Nejdku postavit panskou cínovou huť.¹⁴² Nechali také vybudovat dědičné vodní kanály, které přiváděly vodu k nalezištím cínu a regulovaly průtok vody. K nejdelším patřil přebuzský příkop a rudenský příkop, které odváděly část průtoku řeky Rolavy k rýžovištím, dolům, drtírnám a plavištím cínových rud v okolí Přebuze, Chaloupek, Nových Hamrů, Vysoké Pece a Rudného.¹⁴³ Je doloženo z roku 1567, že vytavený nejdecký cín se prodával za 18 guldenů za centnýř.¹⁴⁴ ¹⁴⁵ Rýžoviště a doly výš nad Nejdkem tvořily základnu surovin samotného horního města. Nejde o centrum zpracování kovů, tavení rud a střediskem řemesel a obchodu. Horní zapisovatel měl za úkol přidělovat důlní míry a vybírat desátky. Horníci měli povinnost svážet veškerý vytěžený cín do panské cínové huti. Vše probíhalo pod dozorem vrchnosti. Horníci si údajně část cínu tavili sami v lesních hutích a za

¹³⁹ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 143.

¹⁴⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 230.

¹⁴¹ JANČÁREK, Petr. *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*. Ústí nad Labem 1971, s. 77-78.

¹⁴² ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 143.

¹⁴³ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 230.

¹⁴⁴ Centnýř = starší váhová jednotka, asi 61,7 kg.

¹⁴⁵ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 143.

výhodnější cenu jej pašovali do Saska. Z důvodu sporů s Ferdinandem I. museli Šlikové odvádět více finančních prostředků do zemské pokladny. I proto byl v Nejdku ustanoven královský horní úřad, který byl podřízen vrchnímu hornímu úřadu v Jáchymově.¹⁴⁶

5.3.1. Nejdecká horní kniha

Kniha byla založená a vedená podle blatenského cínového horního řádu a jáchymovského Ferdinandova horního řádu. Obsahuje zápisy z let 1556-1581 a 1620-1651.¹⁴⁷ Postupně do ní zapisovalo jedenáct horních zapisovatelů. Hornický provoz na Nejdecku byl rozdělen do tří revírů. V roce 1556 byl otevřen revír Rudné s lokalitami Javorník, Rabenberg a Vysokou Štolou. Na těchto místech se nacházela bohatá naleziště cínu, doly a štoly na cínovou rudu. Ve Vysoké Štole se zpracovávala i železná ruda. Druhý revír, který byl založen téhož roku, zahrnoval lokality Hirschkopf, Großhirschen, Bora a Kranesberg. Třetím revírem otevřeným v roce 1557 byl železnorudný revír u Tisové s lokalitami Peintlberg u Nových Hamrů, Schusterpeint a Vysoká Jedle (Hohe Tanne). Tyto hornické lokality byly otevřeny společně s cínovými doly na Přebuzi.¹⁴⁸ Páteř rýžovišť na Nejdecku tvořila řeka Rolava, kde náplavy obsahovaly kasiterit.^{149 150}

Funkce báňského písaře byla často vykonávána učitelem nebo městským písařem. Podle starých úředních horních knih byl v Nejdku královský báňský úřad pravděpodobně od roku 1400. To dokazuje skutečnost, že se v horní knize říká „Nová horní kniha“, kde jsou uvedené staré a opuštěné doly, což svědčí o tom, že horní knihy existovaly již před rokem 1556. Nejdecký báňský úřad byl pak roku 1800 převeden na c.k. báňský úřad v Jáchymově.¹⁵¹ V kompetencích báňského mistra bylo např. vedení horních knih, zaznamenávání nových žádostí o propůjčení rudného ložiska, provádět inspekci dolů a provést záznam do knihy, vést měsíční účetnictví a rozhodovat hornické spory.¹⁵²

Zápisy z horní knihy udávají počty pronájmů. V letech 1622 až 1636 jich je kolem stovky. V roce 1651 je jich uvedeno už pouze dvacet jedna. Příčinu je nutno hledat ve třicetileté

¹⁴⁶ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 230-231.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 231.

¹⁴⁸ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 144.

¹⁴⁹ Oxid ciničitý, černý a tvrdý, kovově lesklý nerost, krystalující ve čtverečné soustavě. Po zvětrání se díky mechanické a chemické odolnosti hromadí ve zvětralinách a náplavech.

¹⁵⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 231.

¹⁵¹ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 311.

¹⁵² PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 312.

válce, která trvala od roku 1618 do roku 1648.¹⁵³ Prosperita a význam cínových dolů už jen klesaly.¹⁵⁴

5.4. Privilegia horního města Nejdku

Městské rady horních měst a městeček se dosti lišily od právních řádů jiných městských lokalit. Jejich obsahem byly např. články politicko-právní, soudní pravomoc, právo svobodného příchodu a odchodu, právo prodávat i odkazovat majetek, zproštění vojenské povinnosti a osvobození od některých zemských daní. Privilegia měla i hospodářský charakter, do kterého lze zahrnout ustanovení horního řádu a další neopominutelné svobody, kterými bylo povolení dovážet a prodávat zboží bez cla, svobodné usazování řemeslníků a horníků, podpora výroby piva, sladu a dalších potravin.¹⁵⁵

Město mělo nejspíš určité úlevy a výsady již po svém vzniku. Tento fakt je zřejmý z některých starších písemností. Nedošlo však k žádnému písemnému stvrzení, a tak mohly být tyto výsady zase kdykoli odvolány. Přestože je Nejdeck označován ve starých listinách jako městečko již od roku 1410, právoplatně se však městem mohl nazývat až od 1. ledna roku 1602, kdy město získalo písemně svá privilegia. Podnětem se stal především přátelský vztah mezi posledním vládnoucím hrabětem Štěpánem Šlikem a svobodným pánem z Felsu na jedné straně a nejdeckými poddanými na straně druhé.

Privilegia Štěpána Šlika byla napsána na pergameni uměleckým písmem a stvrzena jeho vlastnoručním podpisem. Jako drahocenný poklad se dědila z generace na generaci a dodnes jsou ve velmi zachovalém a celistvém stavu uložena ve Státním okresním archivu v Karlových Varech, dále SOkA.

Privilegia tak občanům Nejdku umožňovala např. svobodně se usadit a točit pivo, víno a medovinu. Zakázáno bylo ale šenkovat cizí pivo i přes to, že by k mání žádné jiné nebylo. Smělo být provozováno řeznictví, pekařství, prodej loje a všeho, co bylo důležité a podstatné pro chod města, aniž by za to byla odváděna daň vrchnosti. V pravomoci zdejších bylo postavit si radnici, veřejnou váhu, prodejnu chleba, masa a soli, pivovar, lázně a vše, co obohacuje veřejný život. V městském pivovaru bylo dovoleno vařit takové množství piva, které je město schopno zkonzumovat, a to bez odvádění části várky panstvu. Obyvatelé města Nejdku měli svobodný přístup k panským pastvinám, kde mohli volně pást svůj dobytek a za tímto účelem

¹⁵³ Tamtéž, s. 313.

¹⁵⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 233.

¹⁵⁵ JANČÁREK, Petr. *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*, s. 42.

si postavit vlastní stáje, aniž by za to museli platit daň či odpracovat nájem. V lesích mohli rovněž těžit tyčovinu na oplocení pastvin.

Svobodný pán Bedřich Colona z Felsu, nástupce hraběte Štěpána Šlika, rovněž uznával tato privilegia. V roce 1625 byla jeho syny, Janem Jiřím, Vilémem a Wolfem Leonardem Colonovými znovu potvrzena a doplněna. Originál na pergamenu se také nachází ve SOkA v Karlových Varech.¹⁵⁶

5.5. Náboženství

Severozápad Krušných hor se projevoval na přelomu středověku a novověku náboženskou rozmanitostí. Společně tu vedle sebe žili Češi, Němci a Židé.¹⁵⁷ Nově zakládaná hornická města, Nejdkem nevyjímaje, vřele přijímala wittenberskou reformaci a učení Martina Luthera.¹⁵⁸ Posledním přísně katolicky smýšlejícím pánem Nejdku byl Mikuláš Šlik (1487-1522).¹⁵⁹ Krušnohoří tvořilo svébytný kulturní region, jenž byl dějištěm intenzivních hospodářských, náboženských a politických aspektů. Krušnohorští luteráni, převážně německy hovořící, se ponejvíce nacházeli v severozápadních Čechách v Loketském kraji, na panstvích hraběcího rodu Šliků, kde dominoval především Jáchymov.¹⁶⁰ V první polovině 16. století představovalo Krušnohoří ideální plochu pro usazení myšlenek evropských reformací. Nově vzniklá horní města se svou sociální a kulturní strukturou výrazně lišila od starých českých měst a saských zemí s jejich hluboce zakořeněnými měšťanskými privilegovanými vrstvami, zvyky a tradicemi. Různorodé obyvatelstvo přicházející z různých koutů střední Evropy bylo magnetizováno těžařským boomem a za cíl si dávalo rychlé zbohatnutí.¹⁶¹ Proces reformovaného učení podle saského vzoru v oblasti krušných hor byl sice násilně přerušena rekatolizací, ale i přesto velmi výrazně ovlivnil tamější duchovní, hospodářský a kulturní život.¹⁶²

5.5.1. Katolický kostel

Ve velkém lenním listu z roku 1341 potvrzeném králem Janem Lucemburským není ani přes velký a podrobný výčet majetku žádná zmínka o kostelu, nebo o podacím právu jeho

¹⁵⁶ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 121-125.

¹⁵⁷ HLAVÁČEK, Petr. *Johannes Mathesius: Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*, s. 25.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 30.

¹⁵⁹ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 61.

¹⁶⁰ HLAVÁČEK, Petr. *Johannes Mathesius: Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*, s. 31-33.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 37-38.

¹⁶² ŠIMKOVÁ, Táňa. *Luterství v českých městech českého Krušnohoří—stručný nástin problematiky*. Táňa Šimková. In: *Ars Montana: umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s. r. o.: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016, s. 241.

zakladatele. V tzv. erekčních knihách pražské katedrály z roku 1354 je zápis o uvedení nového faráře, jehož jméno však chybí. Záznam je zapsán jen o jeho předchůdci, který se jmenoval Frenzlin. S uvedením faráře se předpokládá existence farnosti, kterou tvořil hrad Nejdek a okolní osada, neboť v té době ještě Nejdek nebyl městem. V lenní listině jsou jmenovány vesnice Suchá a Heřmanov, které se staraly o živobytí horníků, ačkoliv jsou od Nejdku poměrně vzdálené.

Je tedy doloženo, že roku 1354 nejdecký farní kostel již musel existovat. I když roku 1341 není zmiňován, pravděpodobně musel být vybudován v letech 1341-1354 Petrem Plikem. Nejspíš to byla malá kamenná stavba se šindelovou střechovou, která stála na stejném místě jako dnešní děkanský kostel. Stavba byla za vlády Šliků zvětšena a přebudována.

Ve zmíněných erekčních knihách pražské arcidiecéze je nepřerušovaný záznam pořadí katolických farářů v Nejdku v letech 1354 až 1419. Dále knihy neexistují. Nejdecká farní kronika začala být psána od roku 1562. Dřívější záznamy byly patrně ztraceny. Ve staré listině od faráře Kirchnera (1735-1761) se uvádí, že roku 1513 byl kostel za Mikuláše Šlika obnoven a na stropě zapsán letopočet 1513.

V letech 1562-1624 byly církevní záznamy vedeny výhradně evangelickými pastory. V roce 1624 vykonávali farní úkony střídavě učitel, porodní bába, děkan z Lokte a farář z Chodova, neboť farář Valentýn Löw byl vyhnán císařskými vojsky. Tato provizorní situace skončila ve chvíli, kdy loketský děkan dosadil faráře Leonarda Löfflera a roku 1627 faráře Jiřího Brauna. Ten však kvůli saskému vpádu roku 1631 musel uprchnout a místo uvolnit evangelickému pastorovi Zachariáši Adlerovi. Rok poté se vrátil, když císařské vojsko Sasy znovu vytlačilo. V brzké době zemřel na mor, který v té době šeredně řádil. V roce 1634 byl dosazen farář Jan Colerus, dominikán, který svou funkci nejspíš dobře nezastával, protože na jeho příkaz křtil v letech 1638 a 1639 tehdejší učitel Jan Richter. Po roce 1639 se Colerus v matrikách již nevyskytuje. Do roku 1641 prováděl nedělní bohoslužby a křtiny učitel Matouš Hammer. V letech 1641-1661 působil v Nejdku farář páter Jiří Lanka, cisterciák z Plas. V Nejdku se usadil natrvalo až roku 1648, kdy nastal mír. Z jeho iniciativy byl 6. prosince 1648 z církevních prostředků zakoupen dům nad kostelem i se zahradou a v něm zřízena církevní škola.¹⁶³

¹⁶³ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdka do roku 1923*, s. 218-219.

5.5.2. Nejdecká evangelická obec

Celé 16. století probíhalo ve znamení reformace a první polovina 17. století pak byla naplněna hrůzou a bídou třicetileté války. Prvními stoupenci učení Martina Luthera byli horníci, kteří víru vroucně šířili. Brzy na to novou víru začala přijímat i šlechta, měšťané a sedláci a počet protestantů brzy převýšil počet katolíků.¹⁶⁴

Luthерово učení silně zakořenilo v Nejdku za Albína Šlika a kolem roku 1530 byl Nejdeček již z velké části nebo úplně evangelický. Tuto domněnku potvrzuje i zápis v nejdecké farní kronice, jež začala být psána od roku 1562 evangelickým farářem Wolfgangem Kurwitzerem z Kurwitz. Zápis se týká Lorenze Šlika, bratrance a nástupce uprchlého Albína Šlika, jež říká: „Roku 1517 vystoupil Luther. V té době bylo za Šliků založeno hornické město Jáchymov. Mezi horníky se šířilo nové učení. Šlikové nebyli jen pouhými prvními příznivci Lutherova učení, ale i jeho důvěrnými přáteli. Dokazuje to úcta a důvěrnost, kterou Luther choval k Sebastianovi Šlikovi, pánovi Lokte a Karlových Varů. V zanícení pro Luthera následoval Sebastiana i Lorenz Šlik, který se stal již roku 1530 spolumajitelem Jáchymova.“¹⁶⁵

Jak již bylo řečeno, Lutherova víra se v Nejdku rozšířila během vlády Albína Šlika. Ten byl této nové víře naplno oddán. Luther podporoval pány Šliky tím, že jim posílal své nejlepší a nejnáměnitelnější kazatele. Celý krušnohorský kraj, všechna panství Šliků zaplavilo Lutherovo učení a usazovali se zde evangeličtí faráři, na jejichž kázání se tísnily davy posluchačů, obzvláště horníků. Hrabě Lorenz, nástupce Albína Šlika, spolu se Štěpánem Šlikem, spoluzakladatelem Jáchymova, pozvali slavného evangelického kazatele a kronikáře Jana Mathesia v roce 1541 do Jáchymova.

K lítosti Šliků se v roce 1545 Jáchymova ujal český král Ferdinand I. Habsburský. Šlikové poté dostávali jen desátky a zůstal jim dědičný podíl na horních dílech a hutích. Naštěstí byla císařská vláda vůči lidem vstřícná, a tak vlídná, že si získala i důvěru samotného Mathesia.

Vítězství protestantismu v Německu a Augšpurský mír z roku 1555 zhatily pokusy katolíků vytlačit luteránskou víru z Čech. Náboženské smíření vzbudilo v českých luteránech nové naděje.¹⁶⁶

Mocný rod Šliků střídá v Nejdku roku 1602 další významný rod, a sice svobodní páni Colonové z Felsu. Bedřich Colona z Felsu zakoupil nejdecké panství od svého bratrance

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 77.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 230.

¹⁶⁶ PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdka do roku 1923*, s. 62-65.

Štěpána Šlika. Páni z Felsu obývali dnes již zmizelý nejdecký hrad, který byl v té době ještě plně obyvatelným. Během jeho panování byl Nejdeck zcela evangelický, to se mělo však zanedlouho změnit. Roku 1614 Bedřich zemřel a jelikož jeho syn byl ještě příliš malý, ujala se panství jeho matka Anna Barbora, svobodná paní z Felsu. Páni z Felsu byli rovněž horlivými luterány. Po bitvě na Bílé Hoře se Anna Barbora podrobila císaři a panství jí bylo ponecháno. V té době trpěl Nejdeck ubytováním vojsk hraběte Mansfelda, která město muselo vyživovat. V roce 1625 Anna Barbora umírá a předává panství svým synům. Během jejich panování se politické a náboženské poměry stále více vyhrocovaly. Ačkoliv se Jan Jiří, Vilém a Wolf Leonard Colonové navenek podrobili císaři, nadále byli ve skrytu luterány a doufali, že se poměry brzy obrátí k lepšímu. Nejtěžší ránu utrpěli císařským výnosem z roku 1627, kdy byli nuceni prodat svůj majetek a opustit zemi, pokud by se odmítli podrobit katolické víře.

Albrecht z Valdštejna obdržel roku 1632 právo k sestavení konfiskačních komisí, aby mohl zabavené statky použít k pokrytí svých válečných výdajů. Za účast při saském vpádu do Čech bylo odsouzeno a potrestáno 24 šlechticů, mezi nimiž byli také páni z Nejdka. Bratři Jan Jiří a Wolf Leonard Colona z Felsu uprchli ještě před Valdštejnovým příchodem a vstoupili do švédského vojska. Panství Nejdeck se ocitlo v rukou frýdlantského vévody, který ho roku 1633 prodal hraběti Heřmanu Černínovi z Chudenic.¹⁶⁷

Až do roku 1624 v Nejdce soustavně působili evangeličtí faráři. Wolfganga Kurwitze vystřídal v roce 1571 Daniel Kalbersperger, který předtím působil jako farář v Perninku. Roku 1574 nastupuje Bartoloměj Kračzk a už v roce 1575 ho střídá Jáchym Tischot z Mítweide. V říjnu 1582 jej nahrazuje Mechior Račoreus nebo Rakoreus a roku 1586 pastor Klement Raschius, který sloužil pravděpodobně až do roku 1596, kdy se objevuje jméno Jan Brentelius.

Posledním z výčtu evangelických farářů byl Valentýn Löw z Adorfu, výborný matrikář, jenž byl císařskými vojsky v roce 1624 donucen odejít. Naposled křtil 18. října 1624. Odstěhoval se do Chebu, odtud byl 28. září 1628 také vyhnán a odešel do Wunsiedelu.

Po bitvě na Bílé hoře počala nařízená protireformace a násilná rekatolizace. Evangelíci museli opustit zemi, nebo se stát katolíky. Podle záznamů nejdecktí evangelíci město opustili 22. září 1626. V nejdeckém farním kostele se ještě sloužily evangelické bohoslužby v roce 1631 po pádu saských vojsk. To pro změnu museli uprchnout katoličtí kněží. O Vánocích roku 1631 sloužil evangelické bohoslužby hroznětínský kazatel Teodor Fischer, ale v květnu 1632 byl opět vyhnán a do Nejdka se vrátil katolický farář Braun.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 85-89.

Učení Martina Luthera se v Nejdsku šířilo od roku 1530 a v roce 1631 se konaly poslední evangelické bohoslužby. Po dobu sta let v Nejdsku kázali evangeličtí duchovní a ovlivňovali tak mnoho generací svými myšlenkami a názory.¹⁶⁸

5.6. Nejdecký hrad

Zakladatelem hradu byl pravděpodobně Konrád Plik v letech 1300 až 1340.¹⁶⁹ V následujících letech prošel hrad rukama mnoha majitelů. Od roku 1405 držel hrad Václav Frencl se synem, kteří ho měli pravděpodobně jen v zástavě, protože roku 1410 ho Konrád Plik prodává do rukou i s doly na cín a hamry Hanuši Forsterovi, chebskému purkrabímu. V roce 1413 prodává Forster hrad Nejdeck Janu Maleříkovi, loketskému purkrabímu. V roce 1419 mění hrad svého majitele znovu. Získávají ho Mikuláš a Hanuš Frasové spolu s Jindřichem Koppem z Tannberka. Rodina Frasů držela svou část až do roku 1430, druhou část vlastnili Erazim a Hanuš z Tannberka, kteří se dostali do konfrontace se saskými knížaty a loketským purkrabím a byli uvězněni. Když byli propuštěni, část Nejdsku byla v držení Mikuláše Hyrsleho. Právním výnosem se hrad dostal do rukou Kašparovi z Tetova, který měl roku 1440 rovněž neshody se saským knížetem, a tak hrad nabyt Jan Honinger z Žeberka, který ho v roce 1446 prodal Matouši Šlikovi. Na dlouhou dobu je pak nejdecké panství v držení mocného rodu Šliků.¹⁷⁰

Staré městské záznamy a farní kroniky dokládají, že až do poloviny třicetileté války byl hrad obýván. Musel však být dokonale srovnán se zemí, neboť po něm do dnešních dob nezůstaly žádné ruiny. Zvláštností je, že tak bohaté období na prameny nezanechalo žádnou přímou zprávu o zničení hradu. V jednom rukopisu psaném nejdeckým měšťanem Josefem Waldöstlem, který žil na konci 18. století, se píše „...*kde později Mannsfeld pustošivou silou hrad zničil a se skálou srovnal*“¹⁷¹. Matriky však mluví o tom, že mezi rodinami z Felsu a Mannsfeldem byly přátelské vztahy. Je tedy nepravděpodobné, že by dal evangelický vojevůdce zničit hrad svých věrných přátel. Navíc Mannsfeld byl v té době, v roce 1622 na Rýně a žádné záznamy nehovoří o jeho přítomnosti nebo řádění jeho vojsk. Nabízí se spíše varianta, že hrad byl zničen v pozdějším průběhu třicetileté války po saském vpádu v roce 1631, přesně roku 1632, když císařské vojsko opět vyhnalo evangelíky a svobodní páni z Felsu museli uprchnout před Valštejnovým generálem Holkem. V té době v Nejdsku řádili Poláci a Chorvati

¹⁶⁸ Tamtéž, 230-232.

¹⁶⁹ Hrad Černá věž, zřícenina [online]. Národní památkový ústav-památkový katalog. [cit. 16. 5. 2020]. Dostupné z URL:< <https://pamatkovykatalog.cz/hrad-cerna-vez-zricenina-15213525>>.

¹⁷⁰ SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketsko. Praha: Šolc a Šimáček, 1937, s. 183.

¹⁷¹PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdsku do roku 1923*, s. 170.

jako čerti. Tato teorie je nejpravděpodobnější, avšak nepodložená žádnými přímými prameny a důkazy.¹⁷²

Dnes je bezesporu románsko-gotická hradní věž s vzácným renesančním zvonem z roku 1579 dominantou a symbolem Nejdku. Je opředena legendami a pověstmi. Při své cestě ze Schneebergu do Karlových Varů ji obdivoval i básník Johann Wolfgang von Goethe, který se v Nejdku zastavil a věž zachytil velmi zdařilou kresbou, která je uložena v Goethově národním muzeu ve Výmaru.¹⁷³

6. Jáchymov – město evropského významu

Jáchymov se stal v českém Krušnohoří bezesporu městem výjimečným a nej přednějším.¹⁷⁴ Které jiné město v zapadlém koutu naší země by se mohlo pyšnit takovým významem pro rozvoj hutnictví a hornictví. Právě Jáchymov patří mezi světové kolébky věd o hornictví, hutnictví, mineralogii a ložiskové geologii, jejichž základy zde položil Georg Agricola.¹⁷⁵

6.1. Od objevu stříbra k úpadku

Na místech, kde se již dlouho nacházela šlikovská panství, se rozkládala malá vesnice Konradsgrün s mlýnem a železářským hamrem. V okolí této malé vsi byla provozována prospektory z Horního Slavkova a saské Míšně sezónní těžba rud.¹⁷⁶ V roce 1511 došlo k zatopení dolů v saském Schneebergu. Tato událost dala podnět k hornickému prozkoumání české strany Krušných hor.¹⁷⁷ Také kulminovala těžba v annabergských dolech. V důsledku této situace vznikl nadbytek havířů i báňských podnikatelů bez uplatnění.¹⁷⁸

Johannes Mathesius zanechal svědectví, jež líčí, že v roce 1512 našli dva horníci, byli to Oesser z Ostrova a Bach z Geyeru, žílu se stříbrným zrudněním na dnešním Zámeckém vrchu v prostoru opuštěného Konradsgrünü.¹⁷⁹ Z úspěchu se horníci dlouho neradovali, neboť jim

¹⁷² PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*, s. 169-172.

¹⁷³ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 137-138.

¹⁷⁴ JANČÁREK, Petr. *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*, s. 45.

¹⁷⁵ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 108.

¹⁷⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 74.

¹⁷⁷ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin země Koruny české*. Ústí nad Labem 2009, s. 27.

¹⁷⁸ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit, 2009. ISBN 978-80-7296-068-2, s. 15.

¹⁷⁹ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*. Praha 2012, s. 7.

došly finance a tím skončily jejich veškeré práce na Nálezne štole.¹⁸⁰ Když se zpráva o nálezu stříbrné rudy donesla do Karlových Varů ke Štěpánu Šlikovi, byl nejspíš velmi rád, že se tak stalo na jeho panství Ostrov. Na místo nálezů odcestoval spolu s hrabětem Alexandrem z Leisniku, Wolfem ze Schönbergu, Hansem Thurmshirnem z Annabergu a s Janem Pluhem z Rabštejna. Podnikavý Štěpán Šlik rozpoznal potenciál, který se mu nabídl, a v roce 1515 založil společně s Janem Pluhem z Rabštejna první těžařstvo.¹⁸¹ Nechali najmout horníky a obnovili opuštěný důl, kde našli bohatou žílu.¹⁸²

Zpráva o tomto objevu se roznesla široko daleko a přilákala velké množství zvědavců, zejména horníků a prospektorů ze saské strany Krušných hor. Do těžařstev se přidávali významné a bohaté šlechtické rody a též byly zapojeny bankéřské domy z Norimberku (Welserové, Hochstetterové, Zeileisenové aj.), Augsburgu a Basileje. V nově objevené lokalitě se usazovali i řemeslníci, obchodníci, stavitelé, učenci a umělci, a tak brzy jáchymovská stříbrná horečka výrazně zasáhla dějiny.¹⁸³

Hluboké zalesněné údolí s protékajícím potokem, který se dal kvalitně využít pro důlní činnost, poskytovalo velké množství dřeva pro doly, hutě a stavbu domů.¹⁸⁴ Kopcovitý terén umožňoval snadné odvádění vody, dopravu rudy a odvoz hlušiny. Štoly byl zpočátku jen povrchové a nebylo nutné investovat vysoké finance.¹⁸⁵ Nově vzniklé důlní středisko se nazývalo Thal, údolí.¹⁸⁶ Zbožní horníci prý údajně sáhli po bibli a našli zalíbení ve jménech Jáchym. Důvod byl snad i takový, že v sousedním Sasku použili pro svá města také jména ze svaté rodiny. Sv. Jáchym byl manželem sv. Anny a otcem Panny Marie, podle Anny byl pojmenován Annaberg. Sv. Josef dal jméno městu Josephstadt. Josefovou ženou byla Panna Marie, podle které byl později nazván Marienberg. Druhý důvod je skromnější a sice, že údolí bylo pojmenováno podle jednoho z prvních dolů, který se jmenoval právě sv. Jáchym. Ať je

¹⁸⁰ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 27.

¹⁸¹ Těžařstva se vytvářela ze zámožných občanů, kteří v propůjčeném dole vlastnili důlní podíly. Těžaři skládali určitou peněžitou částku, aby bylo možno zahájit provoz a těžít, platit horníky, opatřit náradí a ostatní inventář pro provoz dolů. (KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 9.)

¹⁸² JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*. Plzeň: G2 studio, 2008. ISBN 978-80-903893-2-8, s. 15.

¹⁸³ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 110.

¹⁸⁴ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 27.

¹⁸⁵ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 14.

¹⁸⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 74.

pravda jakákoli, nic to nemění na skutečnosti, že se v roce 1516 vžilo pojmenování Joachimsthal, neboli Jáchymovo údolí.¹⁸⁷

Nezpochybnitelnou zásluhu na rozvoji města a hornictví měl saský horní mistr Heinrich Könnertitz, jenž se v roce 1519 stal báňským hejtmanem města.¹⁸⁸ Nové horní město vzrůstalo takovou rychlostí, že se mu mohlo jen stěží rovnat nějaké jiné ve střední Evropě. Do roku 1533 stoupala křivka těžby velmi rychle a Jáchymov předstihl všechna horní města na saské straně Krušných hor.¹⁸⁹ O vzrůstající tendenci Jáchymova svědčil i fakt, že v roce 1524 dosahoval výnos dolů částky 166 023 tolarů. Do roku 1528 to pak bylo dokonce 2, 2 milionů stříbrných tolarů.¹⁹⁰ V dalších letech začala křivka pozvolna klesat. Zisky byly stále výnosné, ale už nebylo dosaženo takové výše jako v předešlých dvaceti letech.¹⁹¹ Ke konci roku 1516 mělo nově vzniklé horní město již okolo 400 domů a huť se čtyřmi pecemi na tavení stříbra. V Jáchymově se spustila nebyvalá stříbrná horečka.¹⁹² Se zvyšujícím se počtem nových dolů rostl i počet obyvatel. V roce 1525 měl Jáchymov už 13 411 obyvatel. Praha jich v té době měla 30 000.¹⁹³ Jáchymov se stal po Praze druhým nejlidnatějším městem.¹⁹⁴ V roce 1533 dosahoval Jáchymov nejvyššího počtu obyvatel, který se vyšplhal k 18 000.¹⁹⁵

V letech 1516–1517 nechal Štěpán Šlik vybudovat hrad Freudenstein, který měl mít obrannou funkci.¹⁹⁶ Ve skutečnosti byl spíše chápán jako rezidence a sídlo báňské správy.¹⁹⁷ V roce 1517 došlo k prvním nepokojům a hornické stávce. Z toho důvodu byl dne 2. srpna 1518 vyhlášen Šlikovský horní řád, aby byly upraveny podmínky pro dolování a zamezilo se tak hornickým nepokojům. V roce 1519 dal Štěpán Šlik městu některé svobody.¹⁹⁸ Prodal obci například masný krám a lázeň.¹⁹⁹ V roce 1520 byl Jáchymov povýšen králem Ludvíkem

¹⁸⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 110.

¹⁸⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 74.

¹⁸⁹ JANČÁREK, Petr. *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*, s. 47.

¹⁹⁰ VYTLAČIL, Lukáš. *Příběh renesančního Jáchymova*. Lukáš Vytlačil. Evangelicus 2017: ročenka Evangelické církve augsburského vyznání v ČR, s. 42.

¹⁹¹ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 24.

¹⁹² BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 5.

¹⁹³ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 26.

¹⁹⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 112.

¹⁹⁵ JANČÁREK, Petr. Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době. Jančárek, Petr. In: Sborník Národního muzea v Praze. Praha: Národní muzeum, 1987, s. 10.

¹⁹⁶ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha 2009, s. 21.

¹⁹⁷ JANČÁREK, Petr. Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době. Jančárek, Petr. In: Sborník Národního muzea v Praze. Praha: Národní muzeum, 1987, s. 6.

¹⁹⁸ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha 2009, s. 21.

¹⁹⁹ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin země Koruny české*, s. 33.

Jagellonským na svobodné horní město.²⁰⁰ Téhož roku bylo městu uděleno další hodnotné privilegium, znak obsahující šlikovské symboly. Celý štít drželi štítonoši sv. Jáchym a sv. Anna. Po roce 1546 král Ferdinand I. zkonfiskoval šlikovský majetek a znak pozměnil do podoby, kterou má dodnes. Byly odstraněny šlikovské symboly, protože ze svobodného horního města se stalo město královské.²⁰¹

Po vydání horního řádu nastal značný rozmach dolování. Vytěžené stříbro se zpracovávalo v hutích a poté bylo prodáváno významným německým podnikatelům, především Fuggerům v Augsburgu a Welserům a Nützelům v Norimberku. Prodej se odehrával i přesto, že královským příkazem z roku 1300 byl vývoz stříbra přísně zakázán.²⁰² Roku 1520 dosahují Šlikové díky postranním jednáním s nejvyššími představiteli české šlechty práva na výkup stříbra a ražení mincí.²⁰³ Ještě před tímto oficiálním povolením Šlikové tajně zkoušeli razit první mince ve sklepích hradu Freudensteinu.²⁰⁴ List z 25. ledna 1520 dokazuje, že Zdeňku Lvovi z Rožmitálu, Ladislavu ze Šternberka a Janu Pluhovi z Rabštejna byl slíben vysoký podíl z podnikání Šliků, pokud pomohou zlegalizovat oficiální ražbu mincí. Ku prospěchu všech zúčastněných se to podařilo a český sněm schválil mincovní právo.²⁰⁵ V roce 1520 začaly být v Jáchymově raženy první mince zvané „Taler“, jež nesly jméno města a jeho zakladatele hraběte Štěpána Šlika²⁰⁶ – Joachimsthaler Guldengrosch.²⁰⁷ Z německého názvu Taler a českého pojmenování tolar později vznikl název pro americkou měnu – dolar.²⁰⁸ Když získali Šlikové mincovní právo, zřídili ve městě i mincovnu.²⁰⁹ Šlikové provozovali mincovnu do roku 1528. Posléze přešla mincovna do rukou českého krále. Během let 1533–1536 byla postavena nová Královská mincovna.²¹⁰ Šlikům bylo sice mincovní právo odňato, ale král Ferdinand I. se

²⁰⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 112.

²⁰¹ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov. Most : Oblastní muzeum v Mostě, 2011. [Nad názvem: projekt v rámci Programu Cíl 3/Ziel 3 na podporu přeshraniční spolupráce 2007-2013 mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko, Středoevropská kulturní krajina Montanregion Krušnohoří/Erzgebirge - cesta ke světovému dědictví UNESCO], s. 20.

²⁰² KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha 2009, s. 21.

²⁰³ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 34.

²⁰⁴ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 6.

²⁰⁵ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 34.

²⁰⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 6.

²⁰⁷ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov. Most 2011, s. 20.

²⁰⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*, s. 6.

²⁰⁹ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 62.

²¹⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 112.

Šliky uzavřel úmluvu, díky které byla Šlikům ponechána možnost podílet se v omezené míře na správě královské mincovny.²¹¹

V roce 1534 byla uzavřena dohoda mezi králem a stavy, šlo o tzv. narovnání o hory a kovy. Tato dohoda definitivně zpečetila kontrolu krále nad těžbou drahých kovů, navíc striktně zakazovala obchod s hutním stříbrem. Byl tak ukončen nelegitimní obchod Šliků s vytěženým stříbrem. 29. června 1534 navštívil Jáchymov císař Ferdinand I., aby zhlédl stavbu nové Královské mincovny. Při té příležitosti si prohlédl i Mathesiovu knihovnu latinské školy a uznal její kvalitu.²¹²

V roce 1541 přepracovali a inovovali bratři Šlikové původní horní řád z roku 1518, doplněný 35 články v roce 1525. Původní horní řád už neodpovídal aktuální situaci v hornictví a bylo zapotřebí provést určité změny. To bylo záminkou pro císaře Ferdinanda I. pro vyvolání sporu, který vyvrcholil v roce 1545.²¹³ Císař vzal Šlikům právo těžby nejenom v Jáchymově, ale i v dalších horních městech Krušnohoří. Město Jáchymov i s doly přešly pod královskou správu. V roce 1546 se Jáchymov stal královským horním městem a z městského znaku byly odňaty šlikovské symboly.²¹⁴

V roce 1546 svolává císař Ferdinand I. zemskou pohotovost z důvodu ohrožení saským vojskem. Během šmalkaldské války v roce 1547 obsazují císařská vojska města Horní Blatnou a Boží Dar. Jáchymov toto stanovisko zavrhuje a odmítá se postavit proti vojskům saského kurfiřta Jana Bedřicha.²¹⁵ Dlouhodobé spory mezi Ferdinandem a Šliky se tak stále komplikovaly. Vrcholem od jáchymovských bylo dobrovolné vpuštění vojska saského kurfiřta, které mělo 300 ozbrojenců a 300 střelců s hákovnicemi. Vojáci přijali od obyvatel Jáchymova přísahu na podporu českých stavů proti králi Ferdinandovi. Saská vojska byla však poražena v bitvě u Mühlbergu a Šlikové upadli nadobro v nemilost.²¹⁶ Hrabě Lorenz Šlik byl nucen v prohlášení potvrdit, že se vzdává svého majetku, zámku a města Lokte včetně loketského kraje, všech panství, měst, obyvatel, léna v Plavně a dalších nemovitostí.²¹⁷ Hrabě Vavřinec a

²¹¹ NEMEŠKAL, Lubomír. *Jáchymov v hospodářských dějinách 16. století*. Lubomír Nemeškal. In: *Folia Historica Bohemica*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 11, 1987, s. 218.

²¹² SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 48.

²¹³ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 25-27.

²¹⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 115.

²¹⁵ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 56.

²¹⁶ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 33-34.

²¹⁷ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 57.

hrabě Jeroným Šlik byli uvězněni a jejich majetek byl obstaven. Proti obyvatelům Jáchymova byly vedeny trestní sankce za zradu.²¹⁸ 10. října roku 1547 byla podepsána narovnání mezi králem a hrabaty Albrechtem a Jeronýmem Šlikovými. Král konečně dosáhl svého úmyslu a získal obrovský majetek a výnosy z jáchymovských dolů. Trvalo mu to téměř dvacet let. Historická éra vlastnění Jáchymova a jeho bohatých dolů tím pro rod Šliků končí.²¹⁹

V roce 1548 proběhlo v Jáchymově jednání o reformaci horního úřadu. Téhož roku vyhlásil Ferdinand I. Jáchymovský horní řád.²²⁰ V následujících letech začaly výnosy a bohatství města upadat.²²¹ Jáchymov se propadal stále více do dluhů.²²² Stále více klesala těžba stříbra. Jednak to bylo způsobeno vyčerpáním rudních žil, jednak také špatným a nešetrným vedením ze strany královských úředníků. Vliv měla i obecná hospodářská krize Českého království, odchod zahraničních těžařů a konkurence stříbrných dolů ve střední a jižní Americe.²²³

Ke konci 16. století je úpadek města a dolování již neodvratný. Prudce stoupají ceny potravin a lidé hromadně odcházejí. V důsledku sporů mezi báňským hejtmanstvím a městem a špatným hospodařením městské správy vznikly nepořádky, nepravosti, chaos a dluhy. Navíc v roce 1598 byl Jáchymov silně zasažen morem.²²⁴ Na začátku 17. století klesl počet obyvatel na minimum, z osmnáctitisícového města po jeho založení se stávalo město duchů.²²⁵ Definitivní úpadek města dovršila třicetiletá válka, kdy byl Jáchymov opakovaně postižen průchody a pobyty vojsk.²²⁶ Násilná rekatolizace dovršila rapidní odchod většiny obyvatelstva z města, včetně horníků a báňských odborníků, kteří odcházeli převážně do Saska.²²⁷ Obyvatelstvo, které zůstalo, se živilo obchodem, zemědělstvím a domácí textilní výrobou.²²⁸

²¹⁸ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 33-34.

²¹⁹ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 57.

²²⁰ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 35.

²²¹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 115.

²²² KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 35.

²²³ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 115.

²²⁴ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 81-83.

²²⁵ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 23.

²²⁶ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 116.

²²⁷ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 43.

²²⁸ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 93.

6.1.1. Povstání jáchymovských horníků

Reformační náboženské myšlenky, jež se šířily nejen v hornických městech na německé i české straně Krušných, ale i na venkově, ovlivňovaly zásadně myšlení a promítaly se i do radikálních požadavků. Projevovaly se v podobě bouří a povstání.²²⁹ V roce 1525 došlo dočasně k poklesu těžby a zpracování stříbra, neboť se jáchymovští horníci vzbouřili proti nespravedlivému městskému patriciátu a podvodným důlním úředníkům, kteří systematicky okrádali horníky nejen o výtěžek, ale i jejich práva.²³⁰

Neklidná nálada v Německu zvyšovala neklidné poměry i na české straně hor. Saský vévoda Jiří shromažďoval vojsko na potlačení bouří. O pomoc zažádal i Šliky, kteří mu ochotně přispěchali na pomoc. To však přililo olej do ohně, neboť obyvatelstvo bylo rozhořčeno již protitureckými výpravami Šliků. Napjatá situace přetrvávala již dlouho a účast Šliků na potlačení nepokojů na německé straně náladu jen zhoršila. Vznikající problémy se Šlikové snažili řešit jen sliby a polovičatým řešením, aby se nepřestávalo s těžbou a nepřišli tak o své příjmy.²³¹

Ke konci dubna roku 1525 zavládal v Jáchymově výrazný neklid, který zpozoroval horní hejtman Jindřich z Könnerritz. Kazateli Schlaginhaufovi se ještě nespokojené horníky podařilo uklidnit. V druhé polovině května však protesty přerostly v otevřené povstání.²³² 20. května se přibližně 3000 horníků shromáždilo na Chlebném trhu. Povstalci zajali purkmistra Thiksena. Jejich hněv se obrátil i proti hornímu hejtmanovi, avšak tomu se podařilo ukrýt. Vyplenili radnici a hrad Freudenstein. Zničili horní knihy a úřední zápisy.²³³ Hrabě Štěpán Šlik se uchýlil na své panství do Ostrova a povstání chtěl potlačit vojensky, ale horní hejtman Könnerritz ho od tohoto úmyslu odradil a chtěl dojít ke smíru domluvou.²³⁴ Potrestáni byli pouze dva z rebelujících, kteří pocházeli ze Saska a zúčastnili se zničení kláštera u Schneebergu. Ti byli obžalováni přítomným vyslancem saského kurfiřta Johanna Friedricha a poté připraveni o hlavu.²³⁵

²²⁹ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 56.

²³⁰ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 21.

²³¹ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 60.

²³² Tamtéž, s. 61-62

²³³ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 21.

²³⁴ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 63.

²³⁵ HLAVÁČEK, Petr. *Jak se šlikovský Jáchymov nestal ohniskem ikonoklasmu: studie k vlivům evropských reforem v česko-saském prostoru*. Petr Hlaváček. In: *In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy/Praha: Artefactum, 2013, s. 259.*

5. července roku 1525 byla předložena dohoda, která byla připojena ke šlikovskému hornímu řádu z roku 1518 a již pomáhali zprostředkovat Alexander z Leissniku a vyslanci z Annabergu a Freibergu ve společné komisi.²³⁶ Mezi nejzávažnější stížnosti patřilo například špatné proplácení a pozdržování plateb za odevzdané stříbro, výkup rud a vývoz hodnotných mincí ze země.²³⁷ Dohoda uzavřená ke spokojenosti obou stran vyřešila sociální a pracovní otázky horníků smírnou cestou bez krveprolití.²³⁸ Po této události je vydán statut města Jáchymova, čímž končí podobnost s řádem annaberským.²³⁹

6.1.2. Statuta města Jáchymova

Zřejmě v roce 1520 byly vydány určité směrnice, které by zabezpečovaly bezpečnost a ochranu obyvatel. Taktéž bylo nutné stanovit přesnou náplň činnosti jednotlivých reprezentantů města. Sdružení jednotlivých vznikajících řemesel rovněž potřebovala své normy a směrnice. Z toho důvodu byla brzy po založení města vydána statuta. Potvrzují to zprávy mapující útok na radnici při povstání v roce 1525, kde se píše, že byly zničeny listiny, knihy a privilegia.

V roce 1525 byl založen výbor ze zástupců vrchnosti, města i hornické obce. Během roku připravoval závazná nařízení, ustanovení a pravidla pro život ve městě. Po jednáních předložili purkmistr, soudce, městská rada a výbor celého knapšaftu a městské obce konečné znění statut Štěpánu Šlikovi a jeho bratrům k posouzení. Po povstání byla situace neklidná, a proto se představitelé města usnesli, že celá obec i s knapšaftem se podřídí rozhodnutí Štěpána Šlika, který bude jmenovat jednotlivé osoby do funkcí, i jeho nařízením o obecním pořádku a správě města. Předložená statuta Šlikové schválili a potvrdili. Je otázkou, zdali Štěpán Šlik podepsal originál statut, neboť byla předložena v průběhu roku 1526 v době, kdy byl Štěpán pravděpodobně se skupinou bojovníků v Uhrách, kde pomáhal králi proti Turkům.

Jáchymovská statuta z roku 1520 i z roku 1526 byla pravděpodobně vypracována po vzoru německých měst. Mimo směrnic a pokynů pro správu a zabezpečení města obsahují statuta rozsáhlejší část, jež je věnována sociálním oblastem života. Jsou v nich nařízení např. pro zdravotnictví, hygienu, sociální otázky, výstavbu, zásobování atd. a také řady pro hajné, svatební řád, požární řád, řád pro krejčí, kovářské tovaryše, pivovarnické mistry atd.²⁴⁰

²³⁶ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 22.

²³⁷ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 77.

²³⁸ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 22.

²³⁹ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 39.

²⁴⁰ KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, s. 128-131.

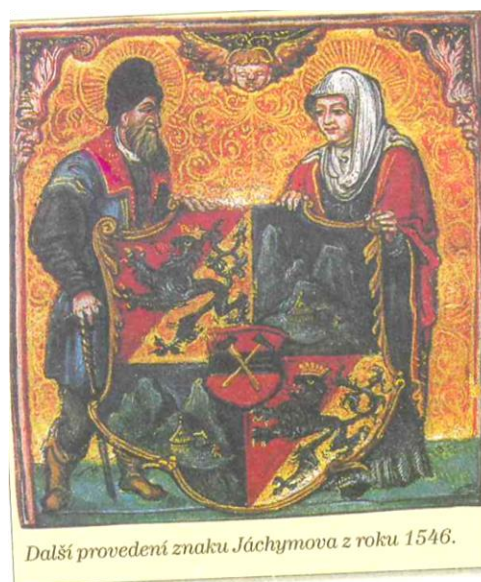
6.2. Jáchymovský znak

Po založení města byl kromě důležitých městských privilegií městu udělen i znak. Více než dvacet let užívali Šlikové erb se šlikovskými symboly. Erb se lišil od toho šlikovského jen ve třetím poli čtvrceného štítu. Měl i srdeční šlikovský štítek, chyběla mu přilba s klenotem a přikryvadly a navíc měl dva štítonoše. „V prvním a čtvrtém poli, která byla modrá, byl doprava otočený dvouocasý lev, který měl na hlavě červenou korunu a v pravé přední tlapě držel malý stříbrný kostel s červenou střechou. Druhé pole štítu bylo červené a byl v něm stříbrný hrot, který vycházel z dolního okraje pole, v každé ze tří částí tohoto pole byl kroužek střídavých barev – ve stříbrné byl červený kroužek, v červených byly stříbrné kroužky. Ve stříbrném poli štítu byly zkřížené hornické želízko (vpravo) a mlátek (vlevo) přirozených barev. Také srdeční štítek byl stříbrný a dva červení lvi, stojící proti sobě, drželi hnědou věž s cimbuřím. Za štítem stáli dva štítonoši, vpravo sv. Jáchym a vlevo sv. Anna, kteří přidržovali štít po stranách a na horní straně. Sv. Jáchym měl vlasy a vousy zlaté, jeho šat byl většinou červenofialový a z levice mu vyčnívala nad štít rukojeť hnědé hole. Sv. Anna měla stříbrný čepec a zlatomodrofialový šat“.²⁴¹

Podle uděleného privilegia krále Ludvíka Jagellonského mohli Šlikové znak užívat pro různé potřeby, mj. i v boji, na praporecích a na stanech.²⁴²

243

244

²⁴¹ PELANT, Jan. Znaky a pečete západočeských měst a městeček. Plzeň 1985, s. 91.

²⁴² Tamtéž, s. 92

²⁴³ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin země Koruny české*, s. 42.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 56

V roce 1545 museli Šlikové ze stanoviska krále Ferdinanda I. ze znaku odstranit šlikovské symboly. Král městu přidělil nový znak. V novém znaku zůstali oba štítonoši a zůstal dál rozdělen na čtyři pole. Byly na něm ale jiné figury. „*Jáchymovský erb tvoří od roku 1546 až dodnes čtvrcený štít, jehož dvojice polí jsou stejné. První a čtvrté pole je šikmo rozděleno na červenou horní a zlatou dolní polovinu a je v nich český královský lev. Ve druhém a třetím modrém poli jsou dvě velké šedé špičaté skály, před nimiž stojí zlatá kuželová stavba rumpálu s malou přístavbou, k níž zleva přichází malá černá postavička horníka. Srdeční štítek je červený, má uprostřed stříbrné břevno a jsou v něm zkřížené ocelové hornické želízko (vlevo) a mlátek (vpravo) se zlatými rukojeťmi. Za štítem stojí dva štítonoši se svatozáří na hlavě. Vpravo je sv. Jáchym v červenomodrofialovém obleku, vysokých hnědých botách a vysokém černém klobouku, který levicí drží štít za horní okraj a pravicí se opírá o zem hnědou holí. Vlevo stojí sv. Anna, která má spodní šat modrý, vrchní červený, na hlavě a kolem krku stříbrný závoj*“.²⁴⁵

6.3. Významné osobnosti

6.3.1. Štěpán Šlik

Štěpán Šlik se narodil 24. prosince roku 1487. Byl synem hraběte Kašpara II. Šlika, pána z Ostrova a Hroznětína, a hraběnky Alžběty z Gutštejna. Měl čtyři bratry: Jeronýma II., Jindřicha III., Buriána a Vavřince. Oplýval organizačními a diplomatickými schopnostmi, a tak často doprovázel krále Ludvíka I. Jagellonského v bitvách proti Turkům.²⁴⁶

Roku 1518 vyhlásil hrabě jáchymovský horní řád a v roce 1519 postoupil Jáchymovu soud a solný sklad, kromě toho dostalo město masný krám a lázně.

Roku 1521 se oženil s Markétou Pluhovou z Rabštejna. Během manželství se jim narodily dvě děti: syn Mořic, který zdědil Planou u Mariánských Lázní, a dcera Sybila, která se provdala za Adama z Vartenberku a podruhé za Zdeňka z Krajky na Landštejně.²⁴⁷

V dubnu roku 1522 byl do Jáchymova zavlečen mor a nemoc se dotkla také rodiny Šliků. Tato tragédie se stala 30. dubna. Zemřelí byli pochováni v kostele sv. Michala v Ostrově nad Ohří, kde je také umístěn náhrobek se šlikovským znakem.²⁴⁸

Přípravy tažení proti Turkům nebyly v Jáchymově nic neobvyklého. Horníci společně se svým pánem Štěpánem Šlikem se od roku 1522 zúčastnili celkem pěti výprav proti Turkům

²⁴⁵ Tamtéž, s. 92

²⁴⁶ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 31.

²⁴⁷ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 31.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 32

a jeden z kopců nad Jáchymovem pojmenovali Tureckým vrchem. Posledního a zároveň osudného tažení se Štěpán Šlik zúčastnil společně s českým králem Ludvíkem I. Jagellonským. Cestou do Uher sepsal závěť, kterou zaslal domů. Dne 12. srpna 1526 dorazila poslední zpráva z Prahy a říkala, že Štěpán Šlik a král jsou naživu a leží u Bratislavy. Po bitvě u Moháče dne 29. srpna 1526 byl hrabě pohřešován a stejně jako český král byl s největší pravděpodobností zabit, nebo padl do tureckého zajetí. Ještě v roce 1527 vypravili Štěpánovi bratři dva muže do tureckého Konstantinopolu (Cařihradu), aby po něm pátrali, avšak bez úspěchu.²⁴⁹

Na počest hraběte Štěpána Šlika je na západním vstupu do kostela sv. Jáchyma v Jáchymově umístěn epitaf s kamenným medailonem a latinskými verši doktora Jana Neffa „*Tato zbožnost, láska ke králi a proslulá statečnost zbavily vlasti, manželky a vlády*“.²⁵⁰ Medailon i epitaf vytesal kameník Jiří z Bamberka.

Jedinou dochovanou podobiznou hraběte Štěpána Šlika je kolorovaná rytina z roku 1648, vytvořená pravděpodobně podle nedochovaného originálu z roku 1521, která mohla být odvezena z jáchymovské radnice za třicetileté války jako válečná kořist do Švédska a nyní se nachází ve sbírkách obrazů královského muzea ve Stockholmu. Laskavostí pracovníků deponitáře na zámku Gripsholm se podařilo získat její reprodukci. Podle švédské strany jde o dokonalou kopii původního obrazu. Nevylučuje se ani, že kopie obrazu byla odcizena Švédy v průběhu třicetileté války v roce 1648 při plundrování sbírek Rudolfa II. na Pražském hradě. Nápis obrazu zní „*Stephan Schlik Grefwe till Basfano ded 1526*“.²⁵¹ Autor není znám, v úvahu přichází Lucas Cranach st., jeden z jeho synů Hans či Lucas ml., případně je možné, že obraz pochází z některé jejich dílny.²⁵²

6.3.2. Jindřich z Könneritz

Jindřich z Könneritz se narodil v roce 1551 v Sasku. Spolu se Štěpánem Šlikem byl u zrodu Jáchymova. Jako zcela kompetentní osoba se stal jáchymovským horním hejtmanem. Díky jeho schopnostem, a dovednostem Jáchymov vzkvétal. Nechal upravit jáchymovský horní řád podle saského vzoru, zřídil horní soudy, upravil poměry mezi horníky a pečoval o nákup a prodej kovů. Jeho péče a pílě přinášela Šlikům obrovské zisky. Šlikům byl zcela oddán a jednoznačně se stavěl proti králi Ferdinandovi. Kromě úřadu horního hejtmana zastával i funkci vrchního šlikovského mincmistra. Jeho přičiněním byla také založena šlikovská mincovna.²⁵³

²⁴⁹ Tamtéž, s. 32

²⁵⁰ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 32.

²⁵¹ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 32.

²⁵² Tamtéž, s. 32.

²⁵³ Tamtéž, s. 28.

Když v roce 1528 zbavil Ferdinand I. Šliky práva razit v mincovně tolary, která zároveň přešla do rukou krále, Könnertitz se vzdal všech úřadů, které zastával.²⁵⁴ Na naléhání královské komory opětovně přijal úřad horního hejtmána, ve kterém setrval až do roku 1545.

Věnoval se i psaní literatury. Vydával příručky k dolování a byl jakýmsi autorem kroniky, protože zaznamenával všechny důležité události Jáchymova, např. popsal první hornickou stávkou. Rukopis jeho pamětí, tzv. Könnertitzova kronika se bohužel ztratila a nedaří se ji nalézt.

V roce 1545 odešel do Saska, kde v roce 1551 v Leobschützu zemřel.²⁵⁵

6.3.3. Lazar Ercker

Lazar Ercker se narodil okolo roku 1530. Působil nejprve v Ambergu a posléze v Drážďanech, Goslaru a Freibergu pokaždé jako prubíř. V Praze pracoval jako perkmistr a mincmistr Koruny české. Vydal hodnotné dílo s názvem „Kniha o prubířství“, které bylo vydáno v Praze 3. září roku 1574. Bylo přeloženo do češtiny, angličtiny a holandštiny.

V roce 1568 byl Lazar povýšen císařem Rudolfem II. do šlechtického stavu. Stal se několikrát vyslancem Jeho veličenstva jako člen kontrolních komisí. V roce 1558 byl jmenován císařským komisařem při výkupu rudy v Jáchymově. V roce 1590 byl společně s nejvyšším mincmistrem Karlem z Biebersteina členem císařské komise, která měla za úkol vyšetřit a zjistit příčiny rapidního úpadku těžby v Jáchymově. Přijal také členství v komisi ve věci výkupu rudy.

Lazar Ercker skonal v roce 1594. Jeho náhrobek se bohužel nedochoval.²⁵⁶

6.3.4. Petr Plateanus

Narodil se u Lutychu v Brabantsku. Studoval v Lutychu, Leuvenu a Wittenberku. V letech 1525–1531 působil jako rektor latinské školy v Jáchymově. Byl přítelem Agricoly, k jeho dílu „Bermannus, sive de re metallica dialogus“ napsal předmluvu. Osobně se rovněž znal s Johannesem Mathesiem, který ho nahradil ve funkci rektora latinské školy.²⁵⁷

6.3.5. George Agricola

Narodil se jako George Bauer v Sasku v Glauchau an der Mulde nedaleko Cvikova 24. března roku 1494. Své jméno Georgius Agricola začal používat v souladu s módním trendem

²⁵⁴ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*, s. 42-43.

²⁵⁵ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 28.

²⁵⁶ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*. Plzeň 2008, s. 100-103.

²⁵⁷ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 28-29.

v latinské verzi. Agricola je uznávanou ikonou do dnešních dob. Je o něm přednášeno na mnoha světových sympoziích, jejichž tématem je hornictví a geologie.²⁵⁸

Své univerzitní vzdělání získal v Lipsku. Tři a půl roku studoval teologii, filosofii a filologii. Lipsko opustil s titulem „bakalář artium“ a stal se učitelem řečtiny a hebrejštiny, později rektorem latinské školy ve Cvikově, kde pobýval do roku 1522.²⁵⁹ Z tohoto plodného období vzešel spis „*Libellus de prima de simplici institutione grammatica*“ (Malá latinská gramatika). V roce 1524 odešel na studijní cestu do Itálie, kde studoval přírodní vědy a medicínu. V Benátkách se podílel na tvorbě významných lékařských děl.²⁶⁰ Studoval práce starověkých a arabských lékařů o terapeutickém využití minerálů a kovů.

Po návratu do Saska se oženil a získal místo městského lékaře v Jáchymově, kde mohl získávat znalosti o kovech, jejich sloučeninách a možnosti využití v lékařství.²⁶¹ Po šachtách a hutích ho provázeli přátelé Bartoloměj Bach a Vavřinec Bergmann. Z tohoto plodného období vzešel spis „*Bermannus, sive de re metallica dialogus*“ (Bergmann aneb dialog o kovech). Agricola položil v této knize pevné základy hutnictví, mineralogie a hornicko-geologických věd. Tato významná osobnost Jáchymova byla zároveň i lékařem, farmaceutem, politikem, diplomatem, filosofem a pedagogem. Nejúspěšnější a nejvýznamnější je Agricolovo dílo „*De re metallica libri XII.*“ (Dvanáct knih o hornictví a hutnictví).²⁶² Agricola dlouho hledal kreslíře, jenž by dokázal kreslit složité důlní stroje a hutní zařízení. Po několika pokusech objevil Basilia Weffringera a posléze vznikl unikátní soubor obrázků. Unikátní dílo popisuje a zobrazuje veškerou používanou hornickou a hutnickou techniku, která se používala v Jáchymově v první polovině 16. století.²⁶³ Rovněž se ve svém díle zmiňuje o příznivém vlivu kovů na lidské zdraví. „*Především je užitečné lékařům. Dává totiž množství léků, kterými rány a vředy se léčí, též mor, takže zajisté, kdyby nebylo jiné příčiny, proč prohledávat zemi, přece bychom ji měli prohledávat kvůli medicíně.*“ Takto píše ve svých Dvanácti knihách o hornictví a hutnictví George Agricola.²⁶⁴

²⁵⁸ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*, s. 76.

²⁵⁹ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 30.

²⁶⁰ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*, s. 78.

²⁶¹ Tamtéž, s. 79-80

²⁶² KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*, s. 30.

²⁶³ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*, s. 83-84.

²⁶⁴ TOMÍČEK, David. *Jáchymovští horníci a medicína první poloviny 16. století ve světle vybraných spisů Georgia Agricoly a Jana Koppa z Raumenthalu*. David Tomíček. In: *Ars Montana: Umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s.r.o.:

I přesto, že Agricola zůstal věrným katolíkem, velmi se sblížil s Johannesem Mathesiem. Probírali spolu a konzultovali společné myšlenky. Agricola se vždy spíše soustřeďoval na svou odbornou práci a náboženské nešvary si k tělu nepřipouštěl. Mathesius kázal svým věřícím a přibližoval jim Agricolovu práci ve svých originálních kázáních. Agricolova díla byla psána v latině a posléze se překládala do ostatních jazyků. Byl nejenom blízkým přítelem Johannes Mathesia, ale i rodiny Šliků.

Zemřel v 62 letech v Chemnitz (Saská Kamenice). Kamenický pastor ho odmítl pohřbit kvůli katolické víře. Byl pohřben v dómu v Zeitzu, ke kterému neměl žádný vztah. Nepochybně by byl rád pohřben v Jáchymově v kostele sv. Jáchyma, ve městě, které měl tak rád.²⁶⁵

6.3.6. Johannes Mathesius

Viz kapitola 4.3.1.

6.4. Architektura

Architektonický rozvoj města Jáchymova byl umožněn silným hospodářským zázemím té doby. Nově vzniklé stavby byly důkazem vytríbeného kulturního vkusu.²⁶⁶

Po svém vzniku se Jáchymov vyvíjel živelně. Kvůli svažitému terénu se zástavba rozvíjela podél Jáchymovského potoka. Nejstarším centrem města byl Chlebný trh. V jádru města byl také vybudován kostelík Všech svatých, který byl později využit jako hřbitovní kostel ve spojení se špitálem. Postupně se tvořila pravidelná půdorysná osnova v horní části města, kam zástavba plynule stoupala. V prostoru mezi kostelem sv. Jáchyma a mincovnou vzniklo nové náměstí. Nové město, které bylo z obou stran sevřeno strmými vrchy, mělo opevnění jen dole z jihu a nahoře od severu bylo uzavřeno zdí se střílnami a městskými branami.²⁶⁷ Kolem poloviny 16. století stála v Jáchymově řada domů, jež poskytovala nadprůměrný standard. Přicházeli sem míšeňsko-sasští stavební odborníci, aby zde uplatňovali svůj architektonický um.²⁶⁸ V roce 1517 pověřil Štěpán Šlik stavitele Johanna Münnicha, aby vyměřil parcely pro stavbu domů. Jáchymovské údolí bylo příliš úzké, a proto šplhaly nově postavené domy do

Univerzita Karlova: Filozofická fakulta – Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016, s. 254.

²⁶⁵ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*, s. 82-86.

²⁶⁶ ZEMAN, Lubomír. *Stavební vývoj města Jáchymova*. Zeman, Lubomír. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009, s. 7.

²⁶⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 112.

²⁶⁸ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 22.

okolních svahů. První dům vystavěl v roce 1517 Michael Thiel, tím odstartoval nové stavební období a rozvoj vniklé osady.²⁶⁹

Dřevěné domy stavěné zpočátku osídlení začaly být rychle nahrazovány domy zděnými. Tyto domy byly ukázkou tehdejší vyspělé městské architektury. V prvopočátcích se uplatňovala sasky zabarvená pozdní gotika, jež se odrážela na starších portálech některých měšťanských domů. Velmi rychle vznikl dům Jeronýma Šlika, který byl později přestavěn na novou radnici, dům Štěpána Šlika, dům jáchymovského nejvyššího mincmistra a horního hejtmána Heinricha z Könnerritze, z veřejných staveb pak mincovna a hlavní chrám sv. Jáchyma.²⁷⁰

V Jáchymově vznikl výjimečný soubor pozdně gotické až renesanční architektury s vysokou památkovou hodnotou, zejména Královská mincovna, radnice, kostel sv. Jáchyma, Špitální kostel všech svatých a řada patricijských domů v centru města.²⁷¹ Ve třicátých letech 16. století bylo na horním konci údolí vyměřeno velké obdélné náměstí, z něhož vycházely koutové ulice, které vedly souběžně s již dříve vyvinutými dálkovými cestami. Archeologické nálezy svědčí o tom, že náměstí bylo založeno cíleně se záměrem o zdokonalení urbanistické struktury, a nikoliv na zelené louce.²⁷²

6.4.1. Hrad Freudenstein

Hrad nechal vybudovat Štěpán Šlik v letech 1516–1517 k ochraně města. Stavitelem byl podle pramenů Hans Münnich. V roce 1519 se ve sklepeních hradu razily ilegálně první tolary. V roce 1525 byl dobyt a poškozen horníky při povstání. Hrad byl však rychle opraven a stal se sídlem horního hejtmána Heinricha z Könnerritze. V roce 1548 byl hrad zabaven a přešel do rukou krále, od té doby sloužil jako sídlo královských horních hejtmanů. V letech 1548–1558 se hrad stal sídlem pro královského horního hejtmána Bohuslava Felixe Hasištejnského

²⁶⁹ VOLF, Martin – ZEMAN, Lubomír. Krušnohorská architektura a urbanismus: nové poznatky k počátkům horního města Jáchymova. Martin Volf, Lubomír Zeman. In: Dějiny staveb, 2016. Sborník příspěvků z konference „Dějiny staveb“, Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum (2016), s. 220.

²⁷⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 113.

²⁷¹ URBAN, Michal. *Hornické památky Montanregionu Krušné hory / Erzgebirge*. Tato publikace byla připravena v rámci projektu „Hornická kulturní krajina Erzgebirge/Krušnohoří – turistický průvodce a webové stránky (reg. č. EE/648/CZ/R141013), realizovaného prostřednictvím Fondu malých projektů v Euregiu Egrensis programu Cíl 3 na podporu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko 2007–2013, financovaného Evropskou unií (Evropským fondem pro regionální rozvoj). Vydavatel: Montanregion Krušné hory – erzgebirge 2014, s. 24–25.

²⁷² VOLF, Martin – ZEMAN, Lubomír. Krušnohorská architektura a urbanismus: nové poznatky k počátkům horního města Jáchymova. Martin Volf, Lubomír Zeman. In: Dějiny staveb, 2016. Sborník příspěvků z konference „Dějiny staveb“, Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum (2016), s. 221–222.

z Lobkowicz. Během třicetileté války v roce 1636 byl Freudenstein značně poškozen dělostřeleckou palbou a vyhořel při obléhání města švédským vojskem. Od té doby byl ponechán osudu a pozvolna se rozpadal.²⁷³ Dodnes se z hradu zachovaly dvě věže – vyšší Šlikova věž a nižší věž zvaná Prachárna.²⁷⁴

6.4.2. Mincovna

Mincovna byla postavena v domě vedle radnice v horní části města. V roce 1520 bylo králem Ludvíkem Jagellonským Šlikům uděleno mincovní právo. Razily se zde toлары, nazvané podle místa svého vzniku Joachimsthaler Guldengrosch.²⁷⁵ Nejprve považovali Šlikové za nejvýhodnější obchod prodej vytěženého stříbra do Norimberka. Dospěli však k názoru, že výnosnějším využitím bohatých zásob stříbra bude ražba mincí. Ražba byla ale privilegiem českého krále. Král Ludvík Jagellonský s ražbou tolarů souhlasil, ale předcházela tomu složitá jednání.²⁷⁶ V roce 1528 bylo Šlikům králem Ferdinandem I. odňato právo razit mince a jáchymovská mincovna přešla do královských rukou. V letech 1533–1536 byla mincovna přestavěna. V roce 1538 mincovnu postihl požár, po kterém musela být znovu opravena.

Původní průčelí byla prolomena velkými sruženými okny palácového charakteru s kamenným ostěním, které bylo po požáru nahrazeno ostěním z levnější terakoty. Nároží dodnes dominuje nádherný arkýř. Vstupní portál vede do síně s průjezdem na vnitřní arkádová nádvoří, kde byly původně provozy mincovny. Další prostory v přízemí jsou sklenuty valenými klenbami. Z původního technického zařízení mincovních provozů se dochovala konstrukce pece na tavení stříbra a mohutný dýmník.²⁷⁷ Tento technický unikát odváděl kouř z provozu hutnění, prubířství a mincování. Kouřovod ohromí dodnes především svou výškou a mohutností.²⁷⁸

Značnou újmu utrpěla mincovna průchodem rejtarských pluků generála Bannera. Rejtaři rozbili nábytek, zuráželi zámky a odcizili všechny peníze. Pece a razidla zůstaly naštěstí

²⁷³ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov..* Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 58.

²⁷⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 147.

²⁷⁵ URBAN, Michal. *Hornické památky Montanregionu Krušné hory / Erzgebirge*. Montanregion Krušné hory – Erzgebirge 2014, s. 27.

²⁷⁶ NEMEŠKAL, Lubomír. *Jáchymov v hospodářských dějinách 16. století*. Lubomír Nemeškal. In: *Folia Historica Bohemica*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 11, 1987, s. 217.

²⁷⁷ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov..* Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 62-63.

²⁷⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Expozice Krajského muzea Karlovarského kraje, muzea v Karlových Varech- „Jáchymov v zrcadle času“ v Královské mincovně*. Burachovič, Stanislav. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009, s. 79.

nepoškozeny. Od druhé poloviny 40. let 17. století mincovna už téměř nerazila. Česká komora se mincovnu snažila udržet, protože stále doufala v oživení těžby stříbra.²⁷⁹ S úplným útlumem těžby za svůj konec vzala však i jáchymovská mincovna.²⁸⁰

6.4.3. Kostel Všech svatých

Špitální kostel Všech svatých je nejstarší hrázděnou sakrální stavbou v západním Krušnohoří. Byl založen pravděpodobně někdy kolem roku 1516. Kostelík stojí ve stráni nad městem. Je skromný, jednoduchý, s vysokou sedlovou střechou nad polygonálním presbytářem. Střecha je zvalbená a ukončená zvoničkou s bání. Uvnitř kostela se nachází velké množství kamenných náhrobků významných jáchymovských osobností z 16. století. Kromě královských mincmistrů, úředníků a těžařů zde byli pohřbeni i bohatí patricijové. V interiéru kostela je zachovalá křídlová oltářní archa, skříň s predelou a zavíracími křídly. Deskové obrazy byly vytvořeny rukou Lucase Cranacha a podle heraldických znaků byl dárce oltáře Henrich von Könnertitz. V kostele se též nachází sousoší Kalvárie drážďanského sochaře Christopha Waltra z roku 1544. V roce 1530 byl před kostelem vystavěn špitál, který byl později zbarokizovaný, jenž se však bohužel nedochoval, protože byl v 60. letech 20. století zbořen.²⁸¹ Na starých hornických mapách byl kostelík zakreslen právě s budovou městského špitálu, kde je patrné, že byl s budovou špitálu propojen dřevěným pavlačovým můstkem.²⁸²

6.4.4. Kostel svatého Jáchyma

V době své největší slávy a rozmachu, kdy se stal Jáchymov druhým nejlidnatějším městem českého království²⁸³, započala stavba prvního luteránského kostela u nás.²⁸⁴ Kostel byl postaven v letech 1534–1540 v blízkosti radnice a mincovny. Byl zasvěcen sv. Jáchymovi.²⁸⁵ První bohoslužba se v nově postaveném kostele konala 25. listopadu roku 1537. Stavba byla v té době ještě nedokončena. Kostel byl v té době provizorně zastřešen šindelem.

²⁷⁹ HLOUŠEK, Jan. Jáchymov-Joachimsthal–Jáchymov, horský urbanistický skvost, který o návštěvníky nestojí..., s. 516.

²⁸⁰ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 62-63.

²⁸¹ Tamtéž, s. 68

²⁸² SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin země Koruny české*, s. 28.

²⁸³ Tamtéž, s. 47.

²⁸⁴ ZEMAN, Lubomír. Nejvýznamnější památky města Jáchymova. Zeman, Lubomír. In: Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009, s. 27.

²⁸⁵ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*, s. 59.

Neměl klenby ani zařízení.²⁸⁶ Původní jednolodní stavba byla vystavěna v obdobném stylu jako kostely v saském Annabergu, Schneebergu nebo Marienbergu.²⁸⁷

O ctižádosti Šliků, zakladatelů města, spojené s touto stavbou dodnes napovídají dochované součásti kamenické výzdoby. Výzdoba portálu z východní strany je věnována zakladateli města Jáchymu Štěpánu Šlikovi. Portálek v protější zdi lodi je zdoben v záklenku jejich rodovým erbem. Zlomky náhrobku manželky Vavřince Šlika jsou důkazem záměru rodového pohřbívání. V roce 1545 nechali Jeroným a Vavřinec Šlikovi vyhotovit křídlový oltář z dílny Lucase Cranacha.²⁸⁸

Kostel vybudovali stavitel H. Kopp, kameník Jiří z Bamberka a zedník W. Müller z Ostrova. Pod stavenišťem byla vyražena štola z důvodu odvodnění místa.²⁸⁹ V roce 1566 byla vybudována nová kazatelna. Její podstavec tvořila socha horníka v nadživotní velikosti. Postupně docházelo k vnitřnímu vybavování kostela. V roce 1542 byl nainstalován zvon dovezený z Burcksteinu. Posléze byly namontovány oltářní tabule a další vybavení. Kostel byl zcela evangelickým až do protireformace.²⁹⁰ Reformací byla rovněž výrazně ovlivněna i tematika desek oltáře, který vyhotovil Lucas Cranach ml. Podoba oltáře je patrná pouze z popisu, neboť tento skvost shořel v roce 1873 při velkém požáru města.²⁹¹ Oltář „*měl podobu polyptychu se střední deskou, pevnými a pohyblivými křídly, s oltářním nástavcem s predelou. Ve středu oltáře byla deska s ukřižovaným Kristem mezi lotry a učenci tupícími Spasitele, na pozadí pak cesta na kalvárii. Na vnitřní straně levého pohyblivého křídla bylo Kristovo Zmrtvýchvstání, na pravém Kristus na hoře Olivetské. Na vnější straně levého křídla byl namalován Mojžiš s deskami zákona, reprezentující tedy Zákon bázně a úcty, na vnější straně pravého křídla pak Ježíš jako dobrý pastýř s beránky, zosobňující zde Milost Boží či zákon lásky. Na levém pevném křídle se nacházel námět Křtu Krista v Jordáně, kde voda slouží*

²⁸⁶ ROYT, Jan. *Horní město Jáchymov, reformace a umění*. Jan Royt. Gotické umění a jeho historické souvislosti. 1. Sborník grantového projektu Gotické umění v severních Čechách. In: Ústecký sborník historický/Ústí nad Labem, 2001, s. 355.

²⁸⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 144.

²⁸⁸ HAUSEROVÁ, Milena. *Kostel sv. Jáchyma v Jáchymově: architektura skromného výrazu, nebo torzo velkého konceptu?* Milena Hauserová. In: *Ars Montana: umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s. r. o. : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta; Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016, s. 288.

²⁸⁹ SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemi Koruny české*, s. 48.

²⁹⁰ JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*, s. 59.

²⁹¹ ROYT, Jan. *Horní město Jáchymov, reformace a umění*. Jan Royt. Gotické umění a jeho historické souvislosti. 1. Sborník grantového projektu Gotické umění v severních Čechách. In: Ústecký sborník historický/Ústí nad Labem, 2001, s. 355.

k osvobození člověka od hříchu, na pravém pevném křídle pak Potopa světa, kde voda vystupuje jako živel trestající hříšníky. V segmentovém nástavci bylo vyobrazení Soslání Ducha Svatého. Na vrcholu nástavce stála socha archanděla Michaela vážící duše. Velmi zajímavá byla predela s námětem Poslední večeře Páně. Apoštolé měli podobu některých historických osobností reformace: Martina Luthera, saského kurfiřta Johanna Friedricha Velkomyslného, a dokonce malíře Lucase Cranacha st. a jeho syna. V pravém rohu predely se nacházela Cranachova signatura v podobě okřídleného dráčka. Také odvrácená strana volně stojícího oltáře byla malovaná. Námět poukazoval na poslední věci člověka, Poslední soud a nebeské království a různé epizody ze života horníků v Jáchymově. Připomenut vyobrazením zde byl také zakladatel města hrabě Štěpán Šlik.“²⁹²

Po bitvě na Bílé hoře se kostel stal katolickým.²⁹³ Stalo se tak 9. září 1624, kdy jej dominikánský kněz Georg Landherr vysvětil jako katolický svatostánek. Většina obyvatel však stále setrvala v evangelické víře.²⁹⁴

V roce 1873 zničil požár města veškeré vybavení kostela. Do podoby síňového trojlodí byl obnoven podle návrhu architekta Josefa Mockera. Vnější zdivo zůstalo původní a věž byla zastřešena novogotickou jehlancovou střechou.

V roce 1992 byl kostel po nákladných opravách znovu vysvěcen. Před kostelem sv. Jáchyma stojí sloup Nejsvětější Trojice se sousoším Panny Marie, sv. Josefa a sv. Jáchyma z roku 1703. Rovněž je zde umístěna barokní plastika sv. Jana Nepomuckého.²⁹⁵

6.4.5. Radnice

Rychle se rozvíjejícímu městu nestačila původní radnice, a proto městská rada zakoupila roku 1531 dům Jeronýma Šlika. Původní šlikovský dům sloužil pro účely radnice do roku 1538. V té době byl značně poškozen požárem, který vznikl v sousední mincovně. Při rekonstrukci v letech 1538–1544 byl značně rozšířen přístavbou středního a severního traktu se vstupní věží. Jáchymovská radnice je spolu s mincovnou významným památkovým objektem.²⁹⁶

²⁹² ROYT, Jan. *Horní město Jáchymov, reformace a umění*. Jan Royt. Gotické umění a jeho historické souvislosti. 1. Sborník grantového projektu Gotické umění v severních Čechách. In: Ústecký sborník historický/Ústí nad Labem, 2001, s. 355–356.

²⁹³ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 72.

²⁹⁴ VYTLAČIL, Lukáš. *Příběh renesančního Jáchymova*. Lukáš Vytlačil. Evangelicus 2017: ročenka Evangelické církve augsburského vyznání v ČR, s 45.

²⁹⁵ ZEMAN, Lubomír. *Nejvýznamnější památky města Jáchymova*. Zeman, Lubomír. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009, s. 27.

²⁹⁶ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 75

Stejně jako hrad Freudenstein byla i radnice v roce 1525 vyplněna během hornických nepokojů. Byly zde zničeny všechny písemnosti. Za cenu ústupků ze strany Štěpána Šlika se konflikt podařilo potlačit.²⁹⁷

6.4.6. Patricijské domy

Patricijské domy nesly prvky pozdní gotiky a renesance. Patřily vlivným osobnostem Jáchymova. Dům Štěpána Šlika byl postaven kolem roku 1520. Nachází se v něm původní renesanční výmalba. Kamenný portál domu nese ještě prvky pozdní gotiky a patří k nejstarším v Jáchymově. Mezi nejstarší zároveň spadá i dům Heinricha z Könneritze, hornímu hejtmanovi a mincmistrovi. Dům je ukázkou produkce saské pozdní gotiky v Čechách. Z roku 1520 pochází dům s velmi zachovalým renesančním jádrem i dochovanými architektonickými a umělecko-řemeslnými prvky nesoucí jméno Rožmberský dům, jenž vlastnili přední velmožové v Čechách, Vilém a Petr Vokovi z Rožmberka.²⁹⁸

Domy byly orientovány převážně do šířky. Za předním domem bylo za stísněným dvorkem umístěno zadní stavení, které bylo často opřené o svah, nebo do něj přímo zahlobené. Významné domy byly celozděné. V některých případech dokonce i dvoupatrové.²⁹⁹

7. Hornické památky

Jáchymovsko je unikátní ukázkou hornické krajiny. Dodnes jsou přímo v terénu znatelné propadlé stařiny³⁰⁰, haldy, báňské rybníky, vodní struhy a příkopy, ústí štol a zasypané staré jámy a také v podzemí v bývalých dolech se nacházejí zbytky důlních zařízení, větrací a odvodňovací zařízení. Okolí Jáchymova je montánní památkou, jež má mimořádný význam.³⁰¹

7.1. Důl Svornost

Původní stříbrný důl založený v roce 1518 pod názvem Konstantin byl v roce 1530 přejmenován na důl Svornost.³⁰² Patří mezi nejstarší uranové doly na světě.³⁰³ Do 19. století

²⁹⁷ VOLF, Martin – ZEMAN, Lubomír. Krušnohorská architektura a urbanismus: nové poznatky k počátkům horního města Jáchymova. Martin Volf, Lubomír Zeman. In: Dějiny staveb, 2016. Sborník příspěvků z konference „Dějiny staveb“, Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum (2016), s. 225.

²⁹⁸ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 147.

²⁹⁹ HAUSEROVÁ, Milena. *Prostorové uspořádání jáchymovských domů*. Hauserová, Milena. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009, s. 46.

³⁰⁰ Stařina neboli pinka je prohlubeň na místě někdejší šachty. Mohla vzniknout povrchovým i hlubinným dolováním. pHmedia Czech Republic [online]. Copyright ©2018 [cit. 26. 5. 2020]. Dostupné z: <https://iuhli.cz/vite-co-je-pinka-nebo-starina>.

³⁰¹ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 95.

³⁰² URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 150.

³⁰³ URBAN, Michal. *Hornické památky Montanregionu Krušné hory / Erzgebirge*, s. 30.

byl jedním z hlavních zdrojů těžby stříbrných a kobaltových rud. Od 20. století pak převládala v dole Svornost těžba uranu a od roku 1964 slouží důl Jáchymovským lázním. Z hloubky 500 m se z něj jímá radioaktivní léčivá voda pro potřeby lázní.³⁰⁴

7.2. Eliášské údolí

Eliášské údolí přilákalo horníky již v 16. století. Bylo zde vyraženo několik důležitých štol. Později zde byl vybudován i rybník, zprvu pro účely experimentování s těžní i vodotěžní technikou.³⁰⁵ Dnes se v této oblasti kombinují pozůstatky těžby z 16. a 19. století. Nejlépe patrné prvky dolování stříbrnosných rud jsou vidět na vrchu Hřeben, kde se nacházejí desítky odvalů a pinek.³⁰⁶

7.3. Vrch Šance

Na tomto vrchu probíhala těžba stříbra již od vzniku Jáchymova. Zároveň je důležitým historickým svědkem, který dokládá vodohospodářský um tehdejších horníků z 16. století. Celý vrch je protínán štolami Gegenbaum a Dürrenschönberger, které sloužily jako kanály přivádějící pohonnou vodu od Neklidu pod Božím Darem až ke štolám Svornost a Vysoká jedle. Štoly Gegenbaum a Dürrenschönberger dodnes slouží k vodohospodářským účelům.³⁰⁷

7.4. Štola Vysoká jedle

Na svahu Uhelného vrchu, odděleném údolím Bärengrundl od Zámeckého vrchu a údolím Krebsgrundl od Klínoveckého vrchu, se již po roce 1517 nalézalo velké množství nálezných jam, šachet i štol. Nejvíce výnosné byly žíly s názvy Růže z Jericha a Jan Evangelista. Tak jako většina jáchymovských dolů se i Vysoká jedle dostala v 17. století do útlumu, kdy těžba uhasla. V 50. letech 20. století se zde započalo s těžbou uranu.³⁰⁸

8. Boží Dar – Česká Sibíř

Boží Dar se rozprostírá na náhorní plošině v nadmořské výšce 1020 metrů, a stojí tak na první příčce nejvýše položených měst v České republice a zároveň střední Evropě.³⁰⁹ Město

³⁰⁴ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 102.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 112

³⁰⁶ URBAN, Michal. *Hornické památky Montanregionu Krušné hory / Erzgebirge*, s. 33.

³⁰⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 150.

³⁰⁸ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 107-108.

³⁰⁹ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 48.

leží v sedle mezi dvěma nejvyššími horami Klínovcem a saským Fichtelbergem.³¹⁰ V době, kdy bylo nalezeno stříbro u Schneebergu v roce 1470 a v roce 1491 u Annabergu, bylo okolí Božího Daru jen hustým pralesem s močály, které tvořily přírodní hranici mezi Čechami a Saskem. Hranice nebyla přesně vymezena, neboť k tomu nebyl žádný ekonomický důvod. Běžela po hřebeni hor, podél česko-saského rozvodí, jak to bylo určeno v roce 1459 ve smlouvě mezi českým králem Jiřím z Poděbrad a saským kurfiřtem Friedrichem a vévodou Vilémem. Budoucí Boží Dar a jeho okolí se nacházely na území panství Schwarzenberg, které patřilo k Sasku.³¹¹

8.1. Od založení na zelené louce k rekatolizaci

Ve středověku patřilo území, na němž se dnes rozprostírá Boží Dar, střídavě k Sasku a k Českému království. Od 13. století bylo toto území součástí schwarzenberského panství, jež v roce 1212 daroval Přemyslu Otakarovi I. císař Fridrich II.³¹² V rukou Sasů se oblast ocitla znovu v roce 1459, kdy český král Jiří z Poděbrad postoupil panství jako věno své dcery Zdeny při sňatku s Albrechtem Saským jako české léno do dědičného držení saským vévodům.³¹³ Nicméně faktickými správci panství byli již od roku 1425 saští páni z Tetova. V té době hustě zalesněné údolí nemělo ještě žádný potenciál.³¹⁴

Boží Dar byl založen, stejně jako ostatní horní města, díky nálezům stříbra a cínu. Nejprve se tyto rudy dolovaly povrchově na výstupech rudních žil a rýžováním v nánosech potoků. Dodnes se podél říčky Černé na západ od Božího Daru zachovalo mnoho rýžovnických sejpů. Když byla vytěžena prvotní povrchová ložiska, přestoupili horníci k těžbě hlubinné ve štolách a šachtách. Rudy se posléze zpracovávaly ve stoupách, mlýnech, hutích a hamrech.³¹⁵ V začátcích těžby bylo z Božího Daru ročně vytěženo 150–200 tun cínu. Od sedmdesátých let 16. století už docházelo k výraznému poklesu těžby. Cín se využíval k výrobě stolního náčiní s rytým nebo reliéfním dekorem. Takto vyhotovené nádoby se stalo hitem 16. století. Cín rovněž sloužil pro pocínování železných plechů a uplatnil se při odlévání liter pro knihtisk.³¹⁶

Založení města měl údajně předcházet vznik hornické osady Wintersgrün. Toto místo bylo nejspíš ale jen odlesněným kusem pozemku. V té době byla už však založena osada

³¹⁰ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Sváté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 209.

³¹¹ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 9.

³¹² URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Sváté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 209.

³¹³ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 48.

³¹⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 64.

³¹⁵ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 56.

³¹⁶ HLOUŠEK, Jan. *Historie hornictví a geologie Božídarska*. Boží Dar: 01/2006, s. 2.

Konradsgrün, ze které se v roce 1516 zrodil Jáchymov. Zdejší horníci a noví osadníci se nesoustředili pouze na oblast samotného města, ale postupovali dále do hor a hledali nová ložiska. Vzhledem k tomu, že boží Dar je od Jáchymova vzdušnou čarou asi čtyři kilometry, netrvalo dlouho a byly nalezena první ložiska v okolí budoucího Božího Daru.³¹⁷

Ke konci 20. let 16. století se tak v okolí budoucího města pohybovalo mnoho horníků a stříbro se kutalo severovýchodně i jihovýchodně odtud. Území s novými nálezy však ještě patřilo do moci rodu Šliků a na panství pánů z Tetova se nedařilo zatím nalézt nic. To se však změnilo v létě roku 1529. V tom roce horník Hans Schramm objevil rudní žílu na jihozápadním svahu Fichtelbergu. Větší význam však přinesl dřívější objev rudní žíly na Wintersgrünu, kde byl založen důl Sankt Wolfgang Grube, který zapříčinil spory mezi vrchnostmi, protože území leželo přesně na rozhraní hartensteinského panství, které patřilo Schönburgům a schwarzenberského panství. Vzniklý spor řešil horní úřad ve Schneebergu a na základě měření se skutečně potvrdilo, že stříbrná žíla skutečně prochází hranicí schönburského a tetovského panství.³¹⁸

Nález stříbrných rud zaujal saského vévodu a pozdějšího kurfiřta Johanna Friedricha. Ten v roce 1529 vyhlásil kutací svobodu pro jižní část schwarzenberského panství, které sousedilo s územím pánů Šliků na jihu, a chystal se založit nové horní město.³¹⁹ Podle kutací svobody mohl každý vyhledávat rudní ložiska. Musel o to požádat horní úřad a zaplatit určitý poplatek. Na základě kutací svobody spěchalo do těchto míst mnoho horníků, aby zkusili své štěstí. Pro vrchnost to mělo obrovskou výhodu, neboť z výnosů dolů měla desátek a vzhledem k bohatství dolů šlo o dost vysoké částky.³²⁰ Kurfiřt veřejně vyzval všechny, kteří by měli zájem se v novém městě usídlit a postavit si zde své domy, aby se přihlásili k jeho perkmistrovi. Zároveň budoucím osadníkům přislíbil stejné výhody a privilegia, jaké měli obyvatelé horních měst Schneebergu a Bucholzu.³²¹ Od roku 1530 se začalo s přípravnými pracemi, ale až v roce 1533 se kurfiřtovi podařilo po zdlouhavých jednáních vykoupit schwarzenberské panství od pánů z Tetova. Téhož roku byl založen Boží Dar, město na zelené louce, kde nechal Johann Friedrich vyměřit na 600 stavebních parcel pro výstavbu nového města, kde se počítalo i se

³¹⁷ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 10.

³¹⁸ Tamtéž, s. 12-13

³¹⁹ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 209.

³²⁰ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 13-14.

³²¹ Tamtéž, s. 13.

stavbou radnice, kurfiřtského dvora, kostela, školy, pivovaru a špitálu.³²² Nově založené město osídlené především horníky ze Schneebergu bylo jako výraz díky za objevení bohatých ložisek stříbra pojmenováno Božím Darem, německy Gottesgab.³²³

S názvem města je spojena pověst. Když jednou kurfiřt Johann Friedrich zavítal do města, aby zjistil, jak pokračuje těžba, horníci mu údajně nabídli stoličku k sezení, která byla vykutaná z jednoho kusu stříbra. Kurfiřt však nabídku jemně odmítl se slovy: „Tento vzácný kov je Váš chléb, je to Boží dar.“ Jak ke vzniku názvu skutečně došlo, není však známo, neboť je možné, že město bylo pojmenováno podle dolu. Pojmenování dolů s názvy Gottsgab či Gottes Gabe byly v Krušnohoří velmi frekventované. Jmenoval se tak i největší stříbrný důl v Abertamech.³²⁴

Saský kurfiřt vydal příkaz, aby bylo město vyměřeno s velkým pravoúhlým náměstím a pravoúhlou uliční sítí vybíhající z rohů náměstí po vzoru renesančních krušnohorských horních měst. Jejich vzorem se stal saský Marienberg. Téměř současně s Božím Darem vznikla na stejném principu i Horní Blatná. Domy byly stavěny z kamene nebo alespoň s kamenným přízemím. Všechny 600 parcel nebylo zdaleka zastavěno.³²⁵

V roce 1538 dostal Boží Dar povolení k výstavbě obilného mlýna a pily a v roce 1540 byla zahájena stavba Blatenského vodního příkopu.³²⁶ V roce 1546 obdaroval Johann Friedrich nové město zakládací listinou s privilegii svobodného horního města. Obyvatelům bylo povoleno založení farního kostela, volné obchodování a provozování řemesel, týdenní a výroční trhy.³²⁷ Místní obyvatelé měli rovněž právo péct chleba, porážet dobytek, vařit a čepovat pivo, postavit si pivovar, masné krámy, solnici či lázeň. Vybírali si také dvanáctičlennou městskou radu, která si volila svého rychtáře s jednoduchou soudní pravomocí.³²⁸

Johann Friedrich si nového města příliš dlouho neužil, protože během šmalkaldských válek dosáhl vrcholu spor mezi ním a jeho příbuzným vévodou Moritzem z druhé příbuzenské větve Wettinů.³²⁹ Moritz se přidal na stranu Ferdinanda I. z prostého důvodu. Toužil po kurfiřtské hodnosti. V případě úspěchu za to Ferdinandovi I. přislíbil polovinu

³²² URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 209.

³²³ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 49.

³²⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 66.

³²⁵ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 21-22.

³²⁶ Tamtéž, s. 23

³²⁷ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 57.

³²⁸ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 23.

³²⁹ Tamtéž, s. 29

schwarzenberského panství s městy Božím Darem a Horní Blatnou.³³⁰ Po skončení šmalkaldské války v roce 1547 připadl Boží Dar natrvalo k zemím Koruny české. Právo na polovinu důlního desátku a právo lovit zvěř v lesích zůstalo saským panovníkům až do poloviny 19. století.³³¹ Švarcenberské panství, jehož součástí bylo Božídarsko i Horní Blatná, bylo k Českému království připojeno na základě tzv. pražské smlouvy, kterou uzavřel král Ferdinand I. se saským vévodou Mořicem. Tato pohraniční oblast byla bohatým zdrojem příjmů pro královskou pokladnu. Saská strana měla zájem na tom, aby se území rozdělilo podle výnosů a užiteků, ale král požadoval rozdělení na dvě stejně velká území. Činnost hraničních komisí v letech 1549–1550 nevedla k žádné shodě. Vévoda Mořic saský se od Habsburků odvrátil a ani po jeho smrti v roce 1553 nedospěl spor ke konci. Určení hranice se tedy oddalovalo. V letech 1546–1558 docházelo k častým konfliktům mezi oběma stranami zejména kvůli těžbě dřeva. K definitivnímu rozdělení panství došlo v roce 1556 podle smlouvy ze Schneebergu. Saská strana tehdy získala větší část území. Kamennými patníky byla hranice určena až v 19. století. Do té doby ji určovaly vyznačené stromy a potoky. Tento druh značení však nedosahoval dlouhé životnosti. Sejpy po rýžování nebo povodně totiž měnily tok potoků.³³²

Během šmalkaldské války Božidarští ze strachu, co se bude dít, uprchli do lesů. Císař však vydal prohlášení, že když se obyvatelé podrobí císaři, nic se jim nestane, a tak obyvatelé města vzdali císaři hold. Pro město však nastaly výrazné změny. Horní úřad sice ve městě nadále setrval, avšak byl podřízen hornímu hejtmanství v Jáchymově. Rovněž rychtář a městská rada podléhali Jáchymovu. V důsledku změn ztratil Boží Dar i svá nově nabytá městská práva. Ferdinand I. ani Maxmilián II. městská privilegia nepotvrdili. Došlo k tomu až v roce 1580 za panování císaře Rudolfa II., který vydal dekret, jímž potvrdil a rozšířil božídarská privilegia a povýšil ho na svobodné královské horní město.³³³

V roce 1593 byl na náměstí dokončen luteránský kostel³³⁴, s jehož stavbou se začalo v roce 1546 a který stál na místě původního dřevěného kostela. V letech 1605–1607 byla kostelu přistavěna věž. Luteránská podoba kostela se nezachovala, protože byl v letech 1771 stržen a místo něj byl vystavěn pozdně barokní katolický kostel zasvěcený sv. Anně.³³⁵

³³⁰ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 50.

³³¹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 67.

³³² FIALA, Jaroslav. *Stará česko-saská hranice mezi Jáchymovem a Božím Darem*. Jaroslav Fiala. In: Historický sborník Karlovarska V. Karlovy Vary: Státní okresní archiv Karlovy Vary, 1997. ISSN 1240–9401, s. 47.

³³³ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 30–32.

³³⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 67.

³³⁵ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*, s. 34.

Na začátku 17. století ani Boží Dar neminul úpadek hornictví a velký odliv obyvatelstva. Během rekatolizace protestantští horníci hromadně i se svými rodinami město opouštěli. Těžba rud na nízké úrovni sice pokračovala až do počátku 19. století, ale zlatou éru Božího Daru ukončila třicetiletá válka.

8.2. Božídarský znak

³³⁶ „Znak tvořil polcený štít v pravé polovině červený a v levé zlatý. Ve štítě byly zkřížené položeny stříbrné hornické želízko a mlátek s násadami přirozené barvy. Kolem štítu a zčásti i nad ním byla stříbrná obloha. Nad štítem vyrůstala postava Boha Otce, která měla na hlavě zlatou trojitou papežskou korunu (tiáru), kolem hlavy svatozář, pravou zvednutou rukou žehnala a levicí přidržovala modrou zeměkouli se zlatou obručí a zlatým křížkem, její spodní šat byl zlatý, vrchní červený.“³³⁷

Boží Dar měl již od 16. století ve svém znaku štít se zkříženým hornickým želízkiem a mlátkem. Boží Dar získal znak pravděpodobně od Ferdinanda I., který připojil město k Čechám v roce 1547. Symbol hornictví poukazoval na skutečnost, že město vzniklo z podnětu dolování. Není vyloučeno, že k udělení znaku došlo již za saského kurfiřta Johanna Friedricha. Lze tak usuzovat z vyobrazení na rychtářské pečeti z roku 1540.³³⁸

9. Horní Blatná

Horní Blatná se nachází na vrcholové planině Krušných hor v nadmořské výšce 888 metrů. Patřila do jižní části schwarzenberského panství. Na konci 15. století zde v místě později založeného města páni z Tetova začali s rýžováním cínových rud.³³⁹ Původní německý název zněl Platna, popř. Plattna. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že jde o slovanský původ názvu. Šlo však o osadu založenou na blatech s močály, nikoli „auf der Platt“, na plošině či na pláni, jak je mylně název vysvětlován.³⁴⁰ Horní Blatná byla založena díky bohatým nalezištím cínu v roce 1532 saským kurfiřtem Johannem Friedrichem. Za obživou sem přicházeli především horníci ze Schneebergu.³⁴¹ K bezprostřednímu založení města dal impulz nález mohutné cínové

³³⁶ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov*, s. 209.

³³⁷ PELANT, Jan. *Znaky a pečeteť západočeských měst a městeček*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1985, s. 33.

³³⁸ Tamtéž, s. 33

³³⁹ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 62.

³⁴⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 88.

³⁴¹ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 118.

rudy na dole svatého Wolfganga na jihozápadním svahu Blatenského vrchu.³⁴² Ve stejném roce, v němž byla Horní Blatná založena, byla obec rovněž povýšena na město.³⁴³ Nejprve však bylo nutné vybrané místo upravit. Musel se vykácet les, odvodnit prostor, zbudovat nové komunikace – haťové cesty a lesní pěšiny.³⁴⁴

Horní Blatná je ukázkovým renesančním městem Krušných hor s centrálním náměstím a pravouhlým uspořádáním ulic. Po vzoru renesančních saských horních měst vyměřil strukturu města saský báňský úředník Joachim Spanseil. Ve městě bylo vyměřeno 199 stavebních parcel.³⁴⁵ Nejprve se ale místo muselo vyklučit. Kvůli močálovitému charakteru místa musel být vybudován systém haťových můstků a kanálů. V jižní části náměstí byl z původního dřevěného gotického kostelíka vybudován v roce 1542 mohutný kostel ve stylu saské renesance. Dokončený byl v roce 1593. V letech 1605–1607 byla přistavěna věž.³⁴⁶ Ta sloužila především světským účelům. Věžník, který ve věži přebýval, musel horníkům zvonit začátek pracovní doby, pozorovat počasí a varovat obyvatele před požárem.³⁴⁷ Aktuální pozdně barokní podoba pochází z roku 1754, kdy byl kostel zasvěcen sv. Vavřinci.³⁴⁸ Ve východní části náměstí byla postavena radnice a naproti ní, v ulici vycházející z náměstí, byla postavena budova fary. Horní Blatná měla i svůj špitál a školu. Stejně jako v Božím Daru byly domy zděné nebo alespoň se zděným základem. V roce 1537 bylo postaveno a obydleno již 97 domů. Ke konci 16. století zde bydlelo kolem 2000 obyvatel.³⁴⁹

Johann Friedrich vlastnil Horní Blatnou jen krátkou dobu, než o ní po šmalkaldské válce v roce 1546 přišel. I tak pro rozvoj města udělal mnoho užitečného. V roce 1533 měla Horní Blatná vlastního perkmistra, který dohlížel na chod dolů a o rok později byl městu udělen horní řád. V Horní Blatné působili horní úředníci, hormistr, kontrolní písař a dva horní přísežní, kteří dohlíželi na správný chod cínových a stříbrných dolů a dodržování horního řádu.³⁵⁰ Zajímavostí

³⁴² CAIS, Petr. *Oslavy 400letého výročí založení města Horní Blatná v roce 1932*. Petr Cais. In: *Západočeské archivy*, Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni roč. 7, 2016, s. 88.

³⁴³ BARTOŠ, Vítězslav. *Z historie krušnohorského regionu od počátku 15. století*. Vítězslav Bartoš. In: *Z dějin hutnictví*. Praha: Národní technické muzeum Praha, 2003, s. 38.

³⁴⁴ KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Dolování cínu na Hornoblatensku*. Ludmila Kubátová. In: *Historický sborník Karlovarska III.*. Karlovy Vary: Státní okresní archiv v Karlových Varech, 1995. ISSN 1240–9401, s. 79.

³⁴⁵ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.* Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 161.

³⁴⁶ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 63–64.

³⁴⁷ Krušnohorský luft–Herzgebirge. *Měsíčník Krušné hory–západ*. Horní Blatná. Ročník 9/číslo 3. Josef Grimm. *Kostel svatého Vavřince v horní Blatné: jeden kostel, dva vlastníci*, s. 14.

³⁴⁸ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 119.

³⁴⁹ PELANT, Jan. *Města a městečka Západočeského kraje*, s. 90.

³⁵⁰ KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Účast žen v dolování v Horní Blatné v roce 1535*. Kubátová, Ludmila. In: *Studie z dějin hornictví*. Praha: Národní technické muzeum 2006, s. 48.

je, že horní úředníci byla také žena, zároveň měla funkci šichtmistryně. To vyžadovalo řadu kompetencí. Šichtmistři museli mít mnoho odborných znalostí, dbát o prospěch těžařů a hájit zájmy krále. Navíc skládali při nástupu do funkce určitou kauci, kterou ručili proti vzniku škod. Na svou dobu to byla velmi výjimečná žena, která byla uznávanou odbornicí mezi hornickou společností. Musela mít o to více kuráže, když v té době bylo úkolem žen pečovat o domácnost a vychovávat děti.³⁵¹ Mezi další privilegia patřilo konání týdenních trhů, stavba městského špitálu a kostela. S osobou Johanna Friedricha a dobou jeho vlády je spojena výstavba Blatenského vodního příkopu.³⁵²

V roce 1548 připadla horní Blatná českému království a v roce 1555 byla povýšena Ferdinandem I. na královské horní město. V té době dosahovala těžba pomalu svého vrcholu.³⁵³ Panovník Ferdinand I. potvrdil dosavadní privilegia, která byla daná již Johannem Fridrichem. Povolil obchodování s masem, solí a chlebem a taktéž zaručil ochranu města.³⁵⁴ Město mělo rovněž právo porážky, pečení chleba, vaření piva a přípravy sladu. Blatenští mohli kácet stromy bez úhrady pro stavební účely. Měli povoleno budovat cínové doly. Díky těmto aspektům výrazně stoupalo hospodářství a ekonomika města.³⁵⁵ První polovina 16. století byla dobou největšího hospodářského a ekonomického rozmachu. Hornictvím se zde živilo několik stovek mužů. Vrcholné produkce cínu dosáhla Horní Blatná v roce 1565. Hlavními centry hlubinné těžby se staly Blatenský vrch, Jelení vrch a Sněžná hůrka u Bludné.³⁵⁶ Praktické vlastnosti cínu jako jeho lehká tavitelnost, odolnost vůči korozi a stříbrný lesk jej předurčily k širokému využití. Byl používán při přípravě zvonoviny, při výrobě zbraní a munice a rovněž při zhotovování uměleckých předmětů. V období renesance se cínové výrobky staly klíčovým zájmem šlechticů i městského patriciátu.³⁵⁷

Ve druhé polovině 16. století hornictví začalo postupně upadat, protože ložiska cínu se pomalu vyčerpávala. V roce 1608 v Horní Blatné pracovalo už jen 47 horníků.³⁵⁸ Tricetiletá válka umrtvila těžbu úplně. Chyběl potřebný kapitál. K dispozici nebyly pracovní síly.

³⁵¹ Tamtéž, s. 55-56

³⁵² URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 88.

³⁵³ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 118.

³⁵⁴ BARTOŠ, Vítězslav. *Z historie krušnohorského regionu od počátku 15. století*. Vítězslav Bartoš. In: *Z dějin hutnictví*. Praha: Národní technické muzeum Praha, 2003, s. 39.

³⁵⁵ KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Dolování cínu na Hornoblatensku*. Ludmila Kubátová. In: *Historický sborník Karlovarska III.*. Karlovy Vary: Státní okresní archiv v Karlových Varech, 1995, s. 80.

³⁵⁶ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 162.

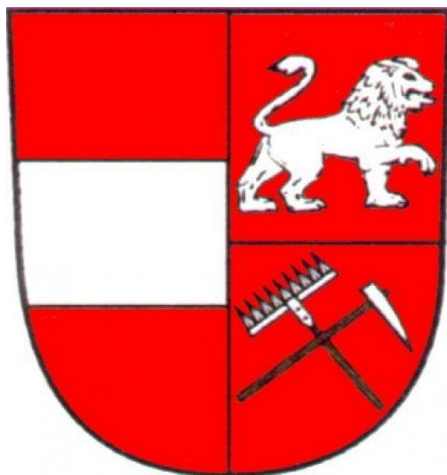
³⁵⁷ KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Účast žen v dolování v Horní Blatné v roce 1535*. Kubátová, Ludmila. In: *Studie z dějin hornictví*. Praha 2006, s. 50.

³⁵⁸ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 88.

Protestantské obyvatelstvo se nechtělo přizpůsobit tvrdé rekatolizaci, a proto město opustilo a usazovalo se na saské straně hor.³⁵⁹ Kromě hornictví se ve druhé polovině 16. století rozvíjely i jiné provozy, ke kterým patřily zejména mlýny a sklářské hutě, jež vyráběly modrou kobaltovou barvu. Jejich majiteli byly známé sklářské rodiny Schürerů a Preißlerů. Ty se zasloužily o rozvoj sklářství také na Šumavě a v severních Čechách.³⁶⁰ Kobalt nebyl vždy žádanou surovinou. Zprvu se vyvážel jako nechtěná příměs stříbra na haldy. Často klamal horníky svým vzhledem, kdy díky svému lesku vypadal jako stříbro. Když byla ale rozpoznána jeho barvicí schopnost, stal se kobalt žádanou surovinou ke zpracování. Vzniklo tak samostatné výrobní odvětví, výroba kobaltové modři, smaltu neboli šmolky.³⁶¹ Kobaltovou barvou se barvil například textil, papír, porcelán, email, sklo a další. Kobalt měl tedy široké využití. Stal se pro Horní Blatnou a saský Schneeberg důležitým vývozním zbožím a udělal z mnohých výrobců a obchodníků bohaté lidi.³⁶²

Horní Blatná je dalším městem, které upadlo po třicetileté válce a jen ztěžka se v následujících stoletích zvedalo k životu. Zamožní obyvatelé a horníci z Horní Blatné, kteří po válce odešli, si s laskavým svolením saského kurfiřta Johanna Geорга založili a postavili nejmladší horní město Krušných hor – Johanngeorgenstadt.³⁶³

9.1. Hornoblatenský znak

*„Znak tvoří polcený štít, v jehož pravé červené polovině je vodorovné stříbrné břevno. Levá polovina štítu je celá červená a přitom je dělena na horní a dolní pole, v horním je doleva krácející stříbrný jednoocasý lev a v dolním poli jsou zkrříženě stříbrné rýžovací hrábě s pěti špicemi a špičák se zlatými násadami“.*³⁶⁴

³⁵⁹KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Dolování cínu na Hornoblatensku*. Ludmila Kubátová. In: Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary: Státní okresní archiv v Karlových Varech, 1995, s. 81.

³⁶⁰URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 88.

³⁶¹BURACHOVIČ, Stanislav. *Výroba kobaltové barvy na Hornoblatensku*. Stanislav Burachovič. In: Historický sborník Karlovarska II. Karlovy Vary: Státní okresní archiv Karlovy Vary 1994. ISSN 1240–9401, s. 129.

³⁶²Tamtéž, s. 130.

³⁶³URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 89

³⁶⁴PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, s. 56.

Podle pražské dohody připadla Horní Blatná roku 1546 Habsburkům, to dokládá skutečnost, že do pravé poloviny znaku byl dán poloviční rakouský štít. To mohl dokazovat i lev ve druhém poli znaku. Hornické nástroje ve třetím poli znaku připomínají hornický původ města.³⁶⁶

9.2. Montánní památky

9.2.1. Blatenský vodní příkop

Velkolepým technickým dílem, jež dokazuje um krušnohorských vodohospodářů 1. poloviny 16. století, je Blatenský vodní příkop. Toto unikátní dílo je dodnes funkční. Vybudován byl v letech 1540–1544, měří téměř 13 kilometrů a do 19. století zajišťoval pohonnou vodu pro mnoho důlních provozů od Božího Daru až po Horní Blatnou.³⁶⁷ Součástí vodního díla jsou zařízení k regulaci průtoku vody – stavidla, přepady a vedlejší kanály, jimiž se odváděla přebytečná voda.³⁶⁸ Vodní příkop byl vybudován západně od Božího Daru v nadmořské výšce 975 metrů. Vedl kolem božídarských rašelinišť, dále mírným samospádem přes Myslivny, Rýžovnu, Bludnou a severní úbočí Blatenského vrchu až do Horní Blatné.³⁶⁹ Příkop vybuďoval v roce 1470 Štěpán Lenk a těžba se soustředila na dobývání cínu, stříbra, burlu, železa a kobaltu.³⁷⁰

Dostatek vody byl základním předpokladem úspěchu pro rýžovníky a horníky obývající ve středověku a raném novověku Krušné hory. Bez dostatku vody by podnikání v oblasti hornictví nemohlo fungovat. Voda byla nutná k propírání náplavů a co se týče hlubinné těžby, sloužila k pohonu nejrůznějších těžních a hutních zařízení, zejména čerpadel, úpravárenských splavů, stoup k drčení rudy, pil, hamrů apod. Krušné hory byly na deště sice bohaté a na mokřiny, říčky a potůčky lze narazit velmi často, nicméně voda nebyla vždy tam, kde ji horníci zrovna potřebovali. Z toho důvodu vznikaly soustavy hrází, příkopů a umělých vodních nádrží. Umělecké a technické dovednosti tehdejších horníků lze bez nadsázky obdivovat dodnes.³⁷¹

³⁶⁵ Město Horní Blatná [online]. Popis znaku Horní Blatné [cit. 28. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.horni-blatna.cz/e_download.php?file=data/editor/177cs.pdf&original=Popis%20znaku.pdf>

³⁶⁶ PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, s. 56.

³⁶⁷ URBAN, Michal. *Hornické památky Montanregionu Krušné hory / Erzgebirge*, s. 47.

³⁶⁸ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 104.

³⁶⁹ BURACHOVIČ, Stanislav. *Technická památka Blatenský příkop*. In: České památky. Časopis pro přátele památek a historie. Plzeň: Český svaz ochránců památek, roč. 13, 2002, s. 9.

³⁷⁰ BARTOŠ, Vítězslav. *Z historie krušnohorského regionu od počátku 15. století*. Vítězslav Bartoš. In: *Z dějin hutnictví*. Praha: Národní technické muzeum Praha, 2003, s. 38.

³⁷¹ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 200.

O důležitosti této významné technické památky svědčí fakt, že o vodu a užívání příkopu byly v minulosti vedeny četné spory mezi těžaři a rýžovníky z Božího Daru a Rýžovny. Největší pře, které se dostaly až k soudu, se odehrály v letech 1564 a 1615. Konflikty byly vyřešeny verdiktem, kdy se Blatenský vodní příkop stal výhradním majetkem města Horní Blatné, které získalo v roce 1570 výnosem krále Maxmiliána zvláštní ochranu a právo vybírat vodní poplatky a sladovné. Tuto výsadu potvrdil v roce 1613 i král Matyáš.³⁷²

10. Abertamy

Město Abertamy se rozkládá na větrném návrší nad říčkou Bystřicí v nadmořské výšce 900 metrů. Způsob vzniku Abertam se od ostatních hornických měst liší. Horní Blatná a Boží Dar byly založeny rozhodnutím vládnoucí osoby, jež je koupila nebo vlastnila, v tomto případě saským kurfiřtem Johannem Friedrichem. Jáchymov vznikl z podnětu majitele panství – Štěpána Šlika. Abertamy však nevznikly rozhodnutím panovníka, rozvíjely se samovolně díky objevu bohatých stříbrných rud. S dalšími nálezy přicházeli i noví obyvatelé.³⁷³

Abertamy se nacházely na pozemcích rodu Šliků. Bylo zde jedno z nejbohatších ložisek stříbra. Nedaleko od Abertam vzniklo ve stejnou dobu další hornické centrum – Hřebečná, ta se proslavila těžbou jiného kovu, a to cínu.³⁷⁴ Hřebečná patřila k nejvýznamnějším historickým ložiskům cínu v České republice. Cín se zde začal těžit koncem 20. let 16. století. Těžba pokračovala po dlouhou dobu 400 let a důl Mauritius se zařadil mezi nejslavnější cínové doly v zemi.³⁷⁵

Za dobu vzniku je považován rok 1529, který ve své kronice města uvádí proslulý jáchymovský farář Johannes Mathesius. Tuto skutečnost zároveň potvrzuje i další významná osobnost Jáchymova – Georg Agricola. Uznávaný lékař a mineralog díky částečnému vlastnictví abertamských dolů velmi zbohatl.³⁷⁶

Kolem 30. let 16. století nastal v Abertamech skutečný těžařský boom. Hornická osada se rychle rozrůstala podél vznikajících stříbrných dolů. Nejvýnosnější žíla, podél které se

³⁷² BURACHOVIČ, Stanislav. *Technická památka Blatenský příkop*. In: České památky. Časopis pro přátele památek a historie. Plzeň: Český svaz ochránců památek, roč. 13, 2002, s. 9.

³⁷³ URBAN, Michal. *480 let města Abertamy*. Abertamy: Město Abertamy, 2009. ISBN:978-80-254-7443-3, s. 3.

³⁷⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 31.

³⁷⁵ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 311.

³⁷⁶ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 33.

zakládaly nové domy, se jmenovala Vavřinec.³⁷⁷ Stejně tak i první dřevěný kostel z roku 1534, postavený ze zisků z těžby, stál téměř přesně nad výchozy této bohaté žíly.³⁷⁸

Tamější horníci nebyli poddanými, nýbrž svobodnými lidmi, kteří neměli žádné robotní povinnosti. V těžkých klimatických podmínkách vyvíjeli snahu o drobnou zemědělskou činnost. O jejich obživu bylo ale fakticky postaráno formou konání pravidelných potravinových trhů. Na organizaci trhů, pravidla prodeje apod. dohlížel zdejší rychtář. Skladba abertamských obyvatel byla doplněna o řemeslníky a výrobce speciálních důlních zařízení. V místě vznikl i pivovar.³⁷⁹ V roce 1544 byla založena křestní matrika. V čele stál rychtář, jenž řešil jednoduché soudní spory a dohlížel na správu města. Na báňskou činnost dohlížel horní mistr. Obě kompetentní osoby byly dosazeny z pověření jáchymovského úřadu. Město Jáchymov bylo pro Abertamy totiž vrchností, a to až do roku 1849. Abertamští byli považováni za jáchymovské měšťany a měli stejná privilegia.³⁸⁰

Spory se vedly o to, zdali byly Abertamy povýšeny na horní město. Z dostupných pramenů žádná taková informace nevyplývá. Uvádí se, že Abertamy byly povýšeny na město císařem Rudolfem II. v roce 1579. V náležitě listině se píše pouze o tom, že české stavy pomohly císaři prodat panství Rabštejn. Na oplátku císař daroval část svého komorního, původně šlikovského, majetku Koruně české. Úplně přesně šlo o Jáchymov, Horní Blatnou, Boží Dar, Hřebečnou, Abertamy, Pernink, Oloví a Luby. Pravděpodobnější je verze, že se Abertamy z právního hlediska městem nikdy nestaly. První zmínky, kde jsou uváděny jako horní město, pocházejí až z 18. století.³⁸¹ V roce 1780 uvádí božídarský rodák a pozdější univerzitní profesor Jan Tadeáš Peithner, že „*Abertamy jsou královské horní město, které má sice svůj vlastní soud, jinak však používá stejná práva s Jáchymovem, a nemá proto žádná zvláštní privilegia*“.³⁸² Abertamy byly součástí královského horního města Jáchymova. Svě vlastní privilegium získaly až v roce 1792, kdy jim císař František II. udělil právo výročního trhu.³⁸³

³⁷⁷ URBAN, Michal. *480 let města Abertamy*. Abertamy 2009, s. 5.

³⁷⁸ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 312.

³⁷⁹ KASÍK, Stanislav. *O historickém znaku města Abertamy*. Genealogické a heraldické listy. 28, č. 4/ 2008, s. 50.

³⁸⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 34.

³⁸¹ URBAN, Michal. *480 let města Abertamy*. Abertamy 2009, s. 6.

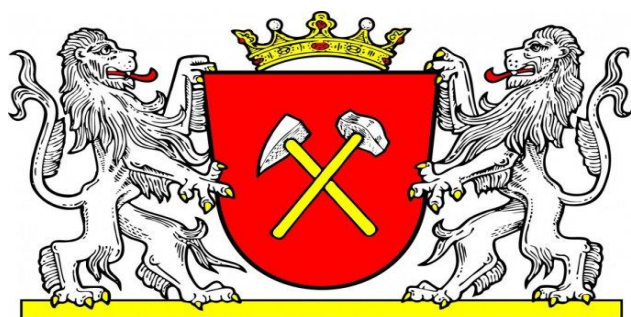
³⁸² URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 34.

³⁸³ URBAN, Michal. *480 let města Abertamy*. Abertamy 2009, s. 6.

Stříbrná abertamská horečka byla sice intenzivní, nicméně neměla dlouhého trvání. Bohatá ložiska, ve kterých se nacházely i velké kusy ryzího stříbra, byla brzy vytěžena a ve 40. letech 16. století mělo dolování výrazně sestupnou tendenci. Ve zprávě pro císaře Rudolfa II. z roku 1589 se píše, že situace s abertamskými doly je velmi špatná, i přesto se do tohoto období vytěžilo kolem 25 tun stříbra. Touto skutečností se Abertamy zařadily na příčku nejvýznamnějších stříbrných revírů v Čechách.³⁸⁴

Dolování stříbra bylo primárním zdrojem pro obyvatele Abertam. S jeho prudkým poklesem si lidé museli hledat jiné zdroje obživy. Koncem 16. století převzalo štafetu krajkářství, jenž Abertamy proslavilo po celém světě.³⁸⁵

10.1. Znak

³⁸⁶ Znak získaly Abertamy v 16. století, což dokazuje znaková pečeť z té doby. Městu udělil znak pravděpodobně Ferdinand I. To dokládá skutečnost, že štít s hornickým želízkiem a mlátkem je i na pečeti abertamského rychtáře z roku 1555.

Je však možné, že to byl až Rudolf II., kdo udělil Abertamům znak v roce 1579 spolu s povýšením na horní městečko. Nejsou o tom vedeny žádné písemné prameny, nicméně tento letopočet je uveden i na pečeti městského soudu.³⁸⁷ Sporné je povýšení Abertam na město a stejně tak i doba vzniku znaku. Heraldik a tvůrce abertamské vlajky Stanislav Kasík zastává názor, že Abertamy si znak vytvořily až po roce 1850 v době, kdy přestal být Jáchymov pro Abertamy vrchností.³⁸⁸ Abertamský znak vznikl tedy nejspíš za okolností, kdy vídeňský profesor Widimsky začal vytvářet soupis městských znaků v Království českém a též oslovil Abertamy jako potenciálního nositele městského znaku. Svým dotazem vyvolal rozpaky až zděšení, že městečko vlastně svůj znak nemá. Důsledkem toho vznikl znak v podstatě přímo pro tento účel. Abertamská správa byla v té době suverénní, a tak rozhodla o podobě znaku. Znamení z pečeti bylo vloženo do štítu, ten byl doplněn štítonoši a korunou. Vše obdrželo

³⁸⁴ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 312.

³⁸⁵ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 34.

³⁸⁶ KASÍK, Stanislav. Abertamy [online]. O historickém znaku města Abertam [cit. 29. 5. 2020]. Dostupné z: <<http://www.heraldika-terminologie.cz/stranka-abertamy-42>>

³⁸⁷ PELANT, Jan. *Znaky a pečeteě západočeských měst a městeček*, s. 15.

³⁸⁸ URBAN, Michal. *480 let města Abertamy*. Abertamy 2009, s. 6.

heraldické tinktury. Předlohou pro vytvoření městského znaku se stala soudní pečeť, která na sobě nesla letopočet 1579.³⁸⁹

11. Pernink

Pernink se nachází přibližně kilometr od Abertam.³⁹⁰ Hornické městečko vznikalo ve stejném časovém období, jako se pomalu začínala rodit nedaleká Horní Blatná. Renesanční město ale patřilo ke schwarzenberskému panství saských kurfiřtů, kdežto Pernink nechal založit Jindřich IV. Šlik, majitel ostrovského panství.³⁹¹ Již před povýšením obce na město se zde usazovali horníci se svými rodinami. Odpradávná tudy vedla obchodní stezka vedoucí ze Saska do Čech, která směřovala ke krytému mostu v Radošově, jenž sloužil jako mýtný přechod přes řeku Ohře.³⁹² První osadníci se zde usazovali již od roku 1523.³⁹³ Od svého zrodu v roce 1532 je Pernink uváděn jako horní městečko.³⁹⁴

Perlinger, Perninger, Peringer, Berynger, Bäriger, Bäringer jsou původní německá jména, která souvisejí s německým Bär (medvěd). Zobrazení této divoké šelmy se nachází i ve znaku města.³⁹⁵ Německá označení jsou údajně odvozena od jména prvního osadníka. Dle jiného podání název obce vznikl od medvěda, který podle pověsti hrabáním odkryl ložisko stříbra nebo cínu.³⁹⁶

Na mnoha místech Krušných hor předcházelo hlubinnému dolování nejprve rýžování, ani Pernink nebyl výjimkou.³⁹⁷ Prvotní ložisko cínové rudy se nacházelo na Perninském vrchu. Těžba zde byla zahájena roku 1533 Jindřichem IV. Šlikem. V Perninku se doloval nejen cín, ale i stříbro.³⁹⁸ Nejvýnosnější důl byl Nanebevzetí Panny Marie. Kolem roku 1550 stálo kolem říčky Bílé Bystřice již 72 rudných stoup.³⁹⁹ V roce 1538 si obyvatelé města postavili dřevěný kostelík sv. Anny. V jeho blízkosti byla roku 1548 vystavěna i fara, kde probíhalo vzdělávání.⁴⁰⁰

³⁸⁹ KASÍK, Stanislav. *O historickém znaku města Abertamy*. Genealogické a heraldické listy. 28, č. 4/ 2008, s. 54–55.

³⁹⁰ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 102.

³⁹¹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 276.

³⁹² BARTOŠ, Vítězslav. *Některá fakta z historie horního stavu v Krušnohoří, najmě peringerského*. In: *Studie z dějin hornictví*. Praha 2002, s. 75.

³⁹³ Tamtéž, s. 77

³⁹⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 278.

³⁹⁵ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 164.

³⁹⁶ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 102.

³⁹⁷ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 278.

³⁹⁸ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 164.

³⁹⁹ BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, s. 102.

⁴⁰⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 278.

V roce 1547 po šmalkaldské válce byly Šlikům doly zabaveny jako všude jinde na jejich panstvích. Ostrovské panství se stalo královským lénem.⁴⁰¹ Perninské doly byly zbaveny zvláštních výsad a podřízeny jáchymovskému hornímu úřadu, který podléhal královské koruně. V roce 1548 byl Ferdinandem I. zaveden I. cínový řád pro Pernink, Hřebečnou a několik dalších krušnohorských revírů. Právní normy cínového řádu upravovaly báňskou, výrobní, soudní, ale i sociální praxi cínových středisek.⁴⁰²

O deset let později bylo Šlikům panství vráceno, ale s výjimkou dolů a lesů potřebných pro provoz těžby. V roce 1559 udělil Jáchym Šlik, dědeček popraveného Ondřeje Šlika na Staroměstské radnici, hornímu městečku Pernink další privilegia. Mezi ta patřila například svobodná porážka a výsek masa, právo vařit a šenkovat pivo, zřídit lázeň a koupel, odebírat stavební a palivové dříví, pořádat jednou týdně trh. Jáchym Šlik prosadil nejen nová privilegia, ale zároveň povýšení Perninku na město a udělení znaku. V 60. letech 15. století měl Pernink okolo 50 domů a 500 obyvatel.⁴⁰³

Po smrti Jáchyma Šlika vedla ostrovské panství i s Perninkem jeho manželka Lukretia, hraběnka ze Salmu. Kvůli finanční nouzi musela majetek zastavit Wolfovi ze Schönburgu a později v roce 1585 prodat Wolfu Ernstovi z Wirspergu. Z téhož roku je známá listina císaře Rudolfa II., který stvrdil příslušnost Jáchymova, Horní Blatné, Božího Daru, Hřebečné, Abertam a Perninku k české koruně. Doly zůstaly v majetku české koruny až do úplného konce perninské těžby. V roce 1603 odkoupili ostrovské panství včetně Perninku ostrovští měšťané. Ostrovský purkmistr potvrdil městu roku 1611 privilegia z dob Jáchyma Šlika. Po stavovském povstání byl Ostrov potrestán odejmutím majetku. Celé panství včetně Perninku i Hroznětína bylo prodáno v roce 1625 katolíku Juliu Heinrichovi.⁴⁰⁴

Poslední smrtící ránu zasadila městu a jeho hornictví třicetiletá válka, která znemožnila celkově rozvoj měst, narušila obchod a řemeslnou výrobu. Nebyly pracovní síly. Horníci emigrovali do Saska, protože se nechtěli vzdát své víry. Navíc se přidaly nemoci a hladomory. Lesy byly téměř vymýceny a chyběl materiál na výdřevu. Doly chátraly a zůstaly opuštěné.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 278

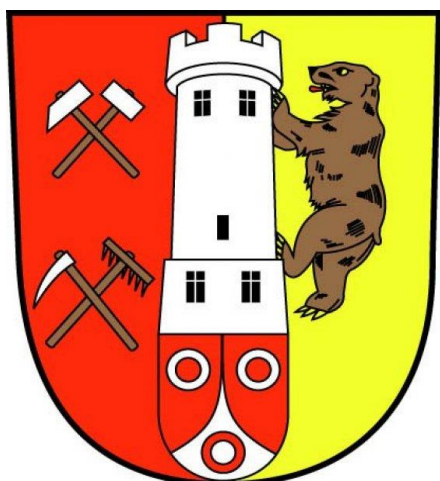
⁴⁰² ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 164.

⁴⁰³ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 278.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 278

⁴⁰⁵ BARTOŠ, Vítězslav. *Některá fakta z historie horního stavu v Krušnohoří, najmě peringerského*. In: *Studie z dějin hornictví*, s. 79.

11.1. Perninský znak

⁴⁰⁶ Jáchym Šlik udělil roku 1559 svému hornímu městečku různá privilegia. Vyprosil na panovníkovi povýšení Perninku na město i udělení znaku. Obě dvojice hornických nástrojů připomínají původ Perninku spojený s těžbou stříbra a cínu.⁴⁰⁷

„Znak Perninku tvoří polcený štít, jehož pravá polovina je červená a levá zlatá. Na rozhraní obou polovin je stříbrná kulatá věž s cimbuřím o třech stínkách, jedním oknem a otevřenou bránou. Bránu z velké části zakrývá

*šlikovský červený štítek se stříbrným hrotem, který vychází z paty štítku, v každém ze tří polí tohoto štítku je kroužek střídavých barev – ve stříbrném je červený kroužek, v červených jsou stříbrné kroužky. V pravé polovině velkého štítku jsou nahoře zkříženě stříbrné hornické želízko a mlátek s násadami přirozené barvy a pod ni jsou ještě zkříženě stříbrný hornický špičák a rýžovací hrábě s pěti špicemi. V levé zlaté polovině šplhá po straně věže medvěd přirozené barvy“.*⁴⁰⁸

Přítomnost medvěda lze vyložit různým způsobem. Tím nejjednodušším se jeví skutečnost, že v té době byla v krajině hojnost výskytu medvěda. Pověst říká, že ložiska cínu u Perninku odkryl právě medvěd. Podle jiné pověsti byl prý v místech pozdějšího města zastřelen medvěd, který šplhal přes starou zeď a v hubě měl prsten. Zeď prý byla nahrazena věží. Některé názory poukazují na to, že u Perninku jde o mluvící znak, neboť německý název města Barringen obsahuje údajně slova Bär (medvěd) a ring (prsten). Medvěd je součástí městského znaku už od 16. století, ale prsten v medvědově tlamě či tlapě chybí a nikdy tam nebyl. To dokazují dochované městské pečete.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶Místopisný průvodce po České republice – Pernink [online]. Obecní znak [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z: <<https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/1126/pernink/historie/>>

⁴⁰⁷ PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, s. 176.

⁴⁰⁸ PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, s. 176.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 176

12. Přebuz

Malinké městečko Přebuz ležící v malebné krajině západních Krušných hor⁴¹⁰ s necelou stovkou obyvatel⁴¹¹ se nachází v nadmořské výšce 900 metrů.⁴¹² Severně od Přebuzi pramení v rašeliništích řeka Rolava. Na severu je území ukončeno státní hranicí s Německem. Příroda je rozmanitá a skýtá velké množství bažin, slatí a malých jezírek. V okolí Přebuzi se vyskytuje hojnost různorodých minerálů, především ty cínové, kasiterit, jaspis, karneol, chalcedon, křišťál, ametyst apod.⁴¹³ Minerály bohaté na cínovou rudu byly příčinou vzniku této nejmenší obce Krušných hor. Ruda se rýžovala z náplavů potoků, ze zvětralin na svazích kopců a dolovala se z tvrdého žulového podloží.⁴¹⁴

Původ jména obce nebyl nikdy s jistotou objasněn. Určitě lze říci jen to, že název nějakým způsobem souvisí s hornictvím.⁴¹⁵ Německý název „Frühbuss“ vzniklo nejspíše ze situace, kdy se zde usazení horníci svobodně skládali na potřeby související s hornictvím formou různých příspěvků. České jméno se pak přizpůsobilo tomu původnímu německému.⁴¹⁶ Německý název je složeninou dvou slov, frei = svobodný a Zube = příplatek. V německých pramenech jsou různé formy názvů, například Friepos, Früposs, Früpas, Frübas, Friebes atd. V češtině jsou to názvy Frybus, Frybuš, Příbuzy.⁴¹⁷

Nelze určit přesnou dobu příchodu prvních kolonistů. Pravděpodobně to mohlo být kolem roku 1300, kdy už rýžování probíhalo v okolí Nejdku v řece Rolavě. Důlní prospektoři pak postupovali stále výše proti proudu řeky až k její pramenné základně.⁴¹⁸ Přebuzská kronika z roku 1836 uvádí, že hornická osada Přebuz byla založena německými kolonisty z Harzu v Dolním Sasku v roce 1347. Stejně jako v Nejdku šlo jen o sezónní práce a nelze hovořit o trvalém osídlení. To nastalo až v době, kdy horníci přešli k hlubinné těžbě, neboť šachty, stoly,

⁴¹⁰ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 292.

⁴¹¹ URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov*. Část 3, Výchozí bod Jáchymov, s. 377.

⁴¹² KOTĚŠOVEC, Václav. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy*. Praha: Ostrov, 2011. ISBN:978-80-86289-70-0, s. 164.

⁴¹³ Tamtéž, s. 164

⁴¹⁴ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 292.

⁴¹⁵ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 49.

⁴¹⁶ KOTĚŠOVEC, Václav. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy*. Praha: 2011, s. 164.

⁴¹⁷ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 49.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 50

zvláště dědičné odvodňovací štoly vyžadovaly trvalý dohled a údržbu. K přechodu na hlubinné dolování došlo pravděpodobně v 15. nebo na začátku 16. století za vlády Šliků.⁴¹⁹

V nejstarších písemných dokumentech se uvádí rok 1543, kdy dochází k trvalému osídlení. Přebuz spadala pod šlikovské panství Jindřichovice. Právě Šlikové se zasloužili o největší rozmach v oblasti dolování. Hrabě Viktorin Šlik propůjčil hornické osadě první výsady, když ji v roce 1553 povýšil na horní městečko.⁴²⁰ Přebuz obdržela i svůj první znak, na kterém jsou vyobrazeny šlikovské symboly, hornická kladiva a trojice pahorků s jelenem.⁴²¹ Pro kontrolu výnosů a dohled nad dolováním byl Šliky zřízen 1556 horní úřad, ten podle zápisů v kronice fungoval až do roku 1610. Udělená privilegia zvýšila atraktivitu Přebuzi, a to podnítilo další rozvoj hornictví a příliv nových horníků.⁴²²

Zástavba se rozvíjela podél říčky Rolavy. Půdorys města byl nepravidelný. Od roku 1555 zde stál dřevěný kostelík sv. Bartoloměje. Od roku 1567 stála vedle kostela i fara. Uprostřed náměstí byla postavena radnice i s horním úřadem. Domy byly dřevěné nebo hrázděné, většinou přízemní. V roce 1654 je v Berní rule zaznamenáno 53 domů.⁴²³

Viktorin Šlik, majitel sokolovského panství včetně Přebuzi, se v době šmalkaldských válek držel stranou nábožensko-politických konfliktů a na rozdíl od svých příbuzných si své statky včetně dolů udržel. Ostatní cínonosné a stříbronosné revíry ostrovského a nejdeckého panství spadly pod královskou správu.⁴²⁴

Na sklonku 16. století se hornictví v Přebuzi dostávalo do krize. Nízký odbyt tlačoval cenu cínu.⁴²⁵ Dostupné povrchové zdroje začaly docházet a s přibývajícím hloubkou dolů se stále více prodražovaly náklady spojené s těžbou a údržbou dolů.⁴²⁶ V roce 1602 Šlikové prodali část svého panství i s Přebuzí Niklasovi von Globen, který byl se Šliky v příbuzenském svazku. Z jeho iniciativy působil v Přebuzi luteránský kazatel Adam Zephelius. Mladý humanista zde kázal v letech 1606–1617 a napsal tři teologická díla: Zrcadlo umírajícího člověka, Svatební

⁴¹⁹ KOTĚŠOVEC, Václav. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy*, s. 164.

⁴²⁰ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 120.

⁴²¹ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 53.

⁴²² URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 296.

⁴²³ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 121.

⁴²⁴ ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*, s. 53.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 59.

⁴²⁶ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 296.

neboli nevěstin věnec a Novoroční kázání. Poslední veršované dílo věnoval Zephelius horníkům v Přebuzi.⁴²⁷

Když začala třicetiletá válka, přebuzské hornictví bylo již ve značném útlumu.⁴²⁸ Jáchym Šlik se účastnil stavovského povstání a důsledku toho mu bylo zkonfiskováno celé jindřichovické panství. Roku 1627 je zakoupil hrabě Oto Nostic. Po třicetileté válce rod Nosticů městečku znovu udělil privilegia a oživil báňské podnikání. Jan Hartvík Nostic udělil Přebuzi roku 1672 nový znak, kde se kromě nosticovských atributů nachází opět želízko s mlátkem.⁴²⁹ Válečné události se Přebuzi vyhnuly, avšak postihly ji protireformační dekry, které vyvolaly útek evangelických horníků. Posledním evangelickým farářem byl Beltulius, který odešel v roce 1624. Evangelické vyznání se nepodařilo vymýtí hned, drželo se zde až do roku 1700, kdy přišla úplná rekatolizace.⁴³⁰ Plně obrátit obyvatele na katolickou víru se podařilo až mladému charismatickému faráři Danielu Ignáci Josefu Mayerovi.⁴³¹

12.1. Přebuzský znak

Existuje předpoklad, že Přebuz získala znak již v roce 1533, když byly městečku uděleny výsady. Lze tak usuzovat z vyobrazení na nejstarší pečeti, která byla znaková, a její nejstarší doložení je známo až z roku 1634. Původní znak byl tvořen třemi poli. Z prvního pole vyplývalo, že Přebuz byla poddanským městečkem patřícím Šlikům. Ve druhém poli se zdůrazňoval hornický původ a třetí symbolizoval velkou hojnost zvěře v okolních lesích. Na pravé straně horní poloviny se nacházela část šlikovského rodového erbu a na levé hornická kladiva.⁴³²

Nosticové, kteří nahradili rod Šliků, nebyli při tvorbě nového znaku příliš skromní. Znak jim byl pravděpodobně udělen v roce 1672 za vlády Leopolda I. Jan Hertvík Nostic nechal dát do znaku téměř celý svůj čtvrcený štít s kotvou uprostřed. „*Znak tvoří čtvrcený štít, jehož první a čtvrté pole je modré, druhé a třetí stříbrné. V pravém horním poli zlatý půlměsíc obrácený hroty vzhůru, z něhož vyrůstají dva kančí kly, červenostříbrně šachované. V levém horním poli je černé orlí křídlo sevřené zlatým pruhem. Uprostřed na rozhraní všech polí je umístěna velká kotva, jejíž části v modrých polích jsou zlaté a ve stříbrných modré. Pod kotvou na dělení*

⁴²⁷ KOTĚŠOVEC, Václav. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy*, s. 167.

⁴²⁸ ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj*, s. 121.

⁴²⁹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 296.

⁴³⁰ KOTĚŠOVEC, Václav. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy*, s. 168.

⁴³¹ URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*, s. 297.

⁴³² PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*, s. 200-201.

dolních čtvrtin štítu je červený štítek, v němž je zkříženě stříbrné hornické želízko (vpravo) a mlátek (vlevo), které mají zlaté násady“.⁴³³

434

⁴³³ Tamtéž, s. 201

⁴³⁴ Hornicko-historický spolek Stříbro [online]. Znaky hornických měst IV [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z:<
<https://www.hornickyspolekstibro.cz/fotogalerie/galerie-hornictvi/175-znaky-hornickych-mest-iv/>>

ZÁVĚR

Na základě soudobé literatury jsem se pokusila ve své bakalářské práci shrnout politické, náboženské, kulturní a hospodářské dějiny jednotlivých horních měst i celé oblasti západního Krušnohoří. Práce popisuje jednotlivá horní města od jejich vzniku, prvotnímu impulzu, díky kterému se města dále rozvíjela až po jejich úpadek.

Západ Krušných hor byl osídlován již od středověku. Největší příliv obyvatel, především z německé části Krušných hor probíhal na počátku 16. století, a to velmi živelně a progresivně. Drsná a nehostinná krajina lákala svým nerostným bohatstvím všechny, kteří měli sen o rychlém zbohatnutí. Tím začíná příběh měst, jež měla specifický ráz a výjimečná privilegia. Bohužel tento příběh končí smutnou kapitolou pobělohorské doby, násilné rekatolizace a hrůzami třicetileté války. Velký odliv obyvatel také zapříčinil výrazný pokles těžby z důvodu vyčerpání zdrojů.

Po prostudování literatury a sepsání práce pro mě bylo překvapivým zjištěním, že místo, kde žiji celý život, má tak rozmanitou historii. Díky těžbě drahých kovů zde vznikaly nové technologie, z nichž se dodnes čerpá. Rudné bohatství hor dalo vzniknout novým poznatkům v oblasti mineralogie. Neméně důležité je zmínit vliv reformace a Lutherovo učení, který utvářel specifické kulturní a mentální prostředí zdejších hor. V oblasti kultury a architektury se výrazně odrazil vliv renesance a humanismu.

Všechna zmíněná města v této práci měla víceméně stejný osud. Jejich zrod stál u nálezu bohaté rudní žíly, ať už to bylo stříbro či cín. Společní horním městům byli i jejich zakladatelé. Převážně se jednalo o mocný rod Šliků s výjimkou Božího Daru a Horní Blatné. Tyto města vznikla na popud saského kurfiřta Johanna Friedricha. Abertamy se vymykají úplně, neboť vznikaly samovolně. Tragický osud přišel s pobělohorskou dobou a poslední rány zasadily hrůzy třicetileté války. Naprostou perlou západního Krušnohoří byl bez nadsázky Jáchymov. Působila zde řada význačných osobností, vznikala jedinečná architektura. Město ve své zlaté éře dosahovalo nebývalého rozmachu. Samotný Jáchymov by zasluhoval pozornost v některé z dalších kvalifikačních prací.

SUMMARY

Based on contemporary literature, I tried to summarize in my bachelor's thesis the political, religious, cultural and economic history of individual upper towns and the whole area of the Western Ore Mountains. The work describes the individual upper cities from their inception, the initial impulse, thanks to which the cities continued to develop until their decline.

The west of the Ore Mountains has been inhabited since the Middle Ages. The largest influx of inhabitants, especially from the German part of the Ore Mountains, took place at the beginning of the 16th century, very spontaneously and progressively. The rugged and inhospitable landscape attracted with its mineral wealth all those who had a dream of getting rich quick. This begins the story of cities that had a specific character and exceptional privileges. Unfortunately, this story ends with a sad chapter of the post-White Mountain period, violent re-Catholicization and the horrors of the Thirty Years' War. The large outflow of population also caused a significant decline in mining due to depletion of resources. After studying the literature and writing the work, it was a surprising finding for me that the place where I live all my life has such a diverse history. Thanks to the mining of precious metals, new technologies have emerged here, from which it is still drawn. The ore wealth of the mountains gave rise to new knowledge in the field of mineralogy. Equally important is to mention the influence of the Reformation and Luther's teachings, which shaped the specific cultural and mental environment of the local mountains. In the field of culture and architecture, the influence of the Renaissance and humanism was significantly reflected.

All the cities mentioned in this work had more or less the same fate. Their birth stood at the discovery of a rich ore vein, whether it was silver or tin. The upper towns were also shared by their founders. It was mostly a powerful family of Šliks, with the exception of Boží Dar and Horní Blatná. These cities were founded on the initiative of the Saxon Elector Johann Friedrich. Abertams deviate completely because they formed spontaneously. The tragic fate came with the post-White Mountain period and the last blows were dealt by the horrors of the Thirty Years' War. Jáchymov was without exaggeration the absolute pearl of the western Ore Mountains. Many important personalities worked here, a unique architecture was created. In its golden age, the city reached an unprecedented boom. Jáchymov itself would deserve attention in some of the qualification theses.

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

Seznam literatury

AGRICOLA, Georgius. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Přeložili Bohuslav Ježek a Josef Hummel. Ostrava: Montanex, 2007. ISBN 80-7225-057-4.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovarského kraje, 2007. ISBN 978-80-86630-14-4.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Obec Boží Dar. Boží Dar*, 2001.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Po stopách osobností česko-saského příhraničí*. Karlovy Vary: Regionální sdružení DIALOG, 2011.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Pověsti Karlovarska*. Karlovy Vary: Median, 1992.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*. Praha: Regia, 2015. ISBN 978-80-87866-14-6.

GROSS, Alexander. *Dějiny Karlovarského kraje*. Karlovy Vary: Krajské vlastivědné muzeum, 1954.

HLAVÁČEK, Petr. *Johannes Mathesius: Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*. Praha: Lutherova společnost, 2019. ISBN 978-80-907557-0-3.

HLOUŠEK, Jan. *Jáchymov-Joachimsthal – Jáchymov, horský urbanistický skvost, který o návštěvníky nestojí... – Díl I. Jáchymov: Kateřina Hloušková 2017*. ISBN 978-80-270-2156-7.

HLOUŠEK, Jan. *Historie hornictví a geologie Božídarska*. Boží Dar: 01/2006.

JANČÁREK, Petr. *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1971.

JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech od pravěku do současnosti*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. ISBN 978-80-7043-910-4.

JISKRA, Jaroslav. *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou*. Plzeň: G2 studio, 2008. ISBN 978-80-903893-2-8.

KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit, 2009. ISBN 978-80-7296-068-2.

KOTĚŠOVEC, Václav. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Bublava, Jindřichovice, Kraslice, Oloví, Přebuz, Rotava, Stříbrná, Šindelová, Dolní Nivy*. Praha: Ostrov, 2011. ISBN:978-80-86289-70-0.

KUBÁTOVÁ, Ludmila – FILIP VOK, Václav – BOK, Václav. *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, 2012. ISBN 978-80-86466-24-8.

KUMPERA, Jan. *Západní Čechy od A do Z: historie, památky, příroda*. Praha: Beta-Dobrovský & Ševčík, 2003. ISBN 80-7291-068-X.

NOVOTNÝ, Lukáš. *Západní Krušnohoří*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7185-986-4.

PELANT, Jan. *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1988.

PELANT, Jan. *Znaky a pečete západočeských měst a městeček*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1985.

PILZ, Josef. *Dějiny města Nejdku do roku 1923*. Z německého originálu *Geschichte der Stadt Neudek* přeložili Miroslav Holeček a Ingeborg Kost'ová. Nejdek: Město Nejdek, 2003. ISBN 80-239-1979-2.

ROJÍK, Petr. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*. Sokolov: Okresní muzeum a knihovna Sokolov, 2000.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketsko*. Praha: Šolc a Šimáček, 1937.

SULDOVSKÝ, Josef – HORÁK, Vladimír. *Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české*. Ústí nad Labem: Studio 071, 2009. ISBN 978-80-254-47-01-7.

ŠKVOR, Vladimír. *Geologie české části Krušných hor a Smrčín*. Praha: Academia, 1975.

URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*. Sokolov: Fornica Graphics, 2015. ISBN 978-80-87194-48-5.

URBAN, Michal a kolektiv. *Horní města Krušných hor: Karlovarský kraj*. Sokolov: Fornica Publishing, 2014. ISBN 978-80-87194-47-8.

URBAN, Michal a kol. *Tři studie k hornické a kulturní krajině českého Krušnohoří s výchozími body Krupka, Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov.. Část 3, Výchozí bod Jáchymov.* Most : Oblastní muzeum v Mostě, 2011. [Nad názvem: projekt v rámci Programu Cíl 3/Ziel 3 na podporu přeshraniční spolupráce 2007-2013 mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko, Středoevropská kulturní krajina Montanregion Krušnohoří/Erzgebirge - cesta ke světovému dědictví UNESCO].

URBAN, Michal. *480 let města Abertamy.* Abertamy: Město Abertamy, 2009. ISBN:978-80-254-7443-3.

ZEMAN, Lubomír. *Městečka na dlani: Karlovarský kraj.* Praha: Foibos books, 2017. ISBN 978-80-87073-95-7.

Sborníky a příspěvky

BARTOŠ, Vítězslav. *Některá fakta z historie horního stavu v Krušnohoří, najmě peringerského.* In: Studie z dějin hornictví. Praha: Národní technické muzeum v Praze, 2002.

BARTOŠ, Vítězslav. *Z historie krušnohorského regionu od počátku 15. století.* Vítězslav Bartoš. In: *Z dějin hutnictví.* Praha: Národní technické muzeum Praha, 2003.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Expozice Krajského muzea Karlovarského kraje, muzea v Karlových Varech-„Jáchymov v zrcadle času“ v Královské mincovně.* Burachovič, Stanislav. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří.* Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Nejdecko.* In: Vlastivědný sborník k 650. výročí města Nejdku. Nejdek: Městský národní výbor, 1990.

BURACHOVIČ, Stanislav. *Výroba kobaltové barvy na Hornoblatensku.* Stanislav Burachovič. In: Historický sborník Karlovarska II. Karlovy Vary: Státní okresní archiv Karlovy Vary 1994. ISSN 1240-9401.

CAIS, Petr. *Oslavy 400letého výročí založení města Horní Blatná v roce 1932.* Petr Cais. In: *Západočeské archivy, Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni roč. 7, 2016.*

FIALA, Jaroslav. *Stará česko-saská hranice mezi Jáchymovem a Božím Darem*. Jaroslav Fiala. In: Historický sborník Karlovarska V. Karlovy Vary: Státní okresní archiv Karlovy Vary, 1997. ISSN 1240–9401.

HAUSEROVÁ, Milena. *Kostel sv. Jáchyma v Jáchymově: architektura skromného výrazu, nebo torzo velkého konceptu?* Milena Hauserová. In: *Ars Montana: umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s. r. o. : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta; Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016.

HAUSEROVÁ, Milena. *Prostorové uspořádání jáchymovských domů*. Hauserová, Milena. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009.

HEJNIC, Josef. *Jáchymovská škola v 16. století-problémy a úkoly*. Hejnic, Josef. In: Sborník Národního muzea v Praze. Praha: Národní muzeum 1987.

HLAVÁČEK, Petr. *Ďábel z Horní Blatné: aneb ze života českých luteránů v polovině 16. století*. Petr Hlaváček. In: *Ve znamení zemí Koruny české: sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.* Praha: Casablanca, 2006.

HLAVÁČEK, Petr. *Jak se šlikovský Jáchymov nestal ohniskem ikonoklasmu: studie k vlivům evropských reformací v česko-saském prostoru*. Petr Hlaváček. In: *In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*/Praha: Artefactum, 2013.

JANČÁREK, Petr. Příspěvek ke studiu demografického vývoje českého Krušnohoří v předbělohorské době. Jančárek, Petr. In: *Folia Historica Bohemica* /Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 11, 1987.

JANČÁREK, Petr. Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době. Jančárek, Petr. In: Sborník Národního muzea v Praze. Praha: Národní muzeum, 1987.

JEŽEK, Oldřich. Jan Mathesius a Jáchymov. Oldřich Ježek. In: XIV. Historický seminář Karla Nejdla: sborník přednášek/Karlovy Vary: Klub přátel Karlových Varů, 2005.

KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Dolování cínu na Hornoblatensku*. Ludmila Kubátová. In: Historický sborník Karlovarska III.. Karlovy Vary: Státní okresní archiv v Karlových Varech, 1995. ISSN 1240–9401.

KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Účast žen v dolování v Horní Blatné v roce 1535*. Kubátová, Ludmila. In: Studie z dějin hornictví. Praha: Národní technické muzeum 2006.

MAJER, Jiří. *K hospodářskému a sociálnímu vývoji Jáchymova v 16. století*. Jiří Majer. Studie z dějin hornictví 26.

NEMEŠKAL, Lubomír. *Jáchymov v hospodářských dějinách 16. století*. Lubomír Nemeškal. In: Folia Historica Bohemica. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 11, 1987.

ROYT, Jan. *Horní město Jáchymov, reformace a umění*. Jan Royt. Gotické umění a jeho historické souvislosti. 1. Sborník grantového projektu Gotické umění v severních Čechách. In: Ústecký sborník historický/Ústí nad Labem, 2001.

ŠIMKOVÁ, Táňa. *Luterství v českých městech českého Krušnohoří–stručný nástin problematiky*. Táňa Šimková. In: *Ars Montana: umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s. r. o.: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016.

TOMÍČEK, David. *Jáchymovští horníci a medicína první poloviny 16. století ve světle vybraných spisů Georgia Agricoly a Jana Koppa z Raumenthalu*. David Tomíček. In: *Ars Montana: Umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu raného novověku*. Praha: ViaGaudium s.r.o.: Univerzita Karlova: Filozofická fakulta – Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2016.

URBAN, Michal. *Hornické památky Montanregionu Krušné hory / Erzgebirge*. Tato publikace byla připravena v rámci projektu „Hornická kulturní krajina Erzgebirge/Krušnohoří – turistický průvodce a webové stránky (reg. č. EE/648/CZ/R141013), realizovaného prostřednictvím Fondu malých projektů v Euregiu Egrensis programu Cíl 3 na podporu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko 2007–2013, financovaného Evropskou unií (Evropským fondem pro regionální rozvoj). Vydavatel: Montanregion Krušné hory – erzgebirge 2014.

VOLF, Martin – ZEMAN, Lubomír. *Krušnohorská architektura a urbanismus: nové poznatky k počátkům horního města Jáchymova*. Martin Volf, Lubomír Zeman. In: Dějiny staveb, 2016.

Sborník příspěvků z konference „Dějiny staveb“, Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum (2016).

VYTLAČIL, Lukáš. *Příběh renesančního Jáchymova*. Lukáš Vytlačil. Evangelicus 2017: ročenka Evangelické církve augsburského vyznání v ČR.

ZEMAN, Lubomír. *Nejvýznamnější památky města Jáchymova*. Zeman, Lubomír. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009.

ZEMAN, Lubomír. *Stavební vývoj města Jáchymova*. Zeman, Lubomír. In: *Jáchymov-architektonická perla Krušnohoří*. Sborník příspěvků z konference/Loket: Národní památkový ústav, 2009.

Periodika

BURACHOVIČ, Stanislav. *Technická památka Blatenský příkop*. In: *České památky*. Časopis pro přátele památek a historie. Plzeň: Český svaz ochránců památek, roč. 13, 2002.

KASÍK, Stanislav. *O historickém znaku města Abertamy*. Genealogické a heraldické listy. 28, č. 4/ 2008.

Krušnohorský luft–Herzgebirge. Měsíčník Krušné hory–západ. Horní Blatná. Ročník 9/číslo 3. Josef Grimm. *Kostel svatého Vavřince v horní Blatné: jeden kostel, dva vlastníci*.

Internetové zdroje

Hornicko-historický spolek Stříbro [online]. Znaky hornických měst IV [cit. 30. 5. 2020]. Dostupné z:< <https://www.hornickyspolekstribro.cz/fotogalerie/galerie-hornictvi/175-znaky-hornickych-mest-iv/>>

Hrad Černá věž, zřícenina [online]. Národní památkový ústav-památkový katalog. [cit. 16. 5. 2020]. Dostupné z URL:< <https://pamatkovykatalog.cz/hrad-erna-vez-zricenina-15213525>>.

KASÍK, Stanislav. Abertamy [online]. O historickém znaku města Abertam [cit. 29. 5. 2020]. Dostupné z:< <http://www.heraldika-terminologie.cz/stranka-abertamy-42>>

Místopisný průvodce po České republice – Pernink [online]. Obecní znak [cit. 30. 5. 2020].
Dostupné z: <<https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/1126/ernink/historie/>>

Město Horní Blatná [online]. Popis znaku Horní Blatné [cit. 28. 5. 2020]. Dostupné z:<
[https://www.horni-
blatna.cz/e_download.php?file=data/editor/177cs.pdf&original=Popis%20znaku.pdf](https://www.horni-blatna.cz/e_download.php?file=data/editor/177cs.pdf&original=Popis%20znaku.pdf)>

Montanregion Krušné hory – Erzgebirge. [online]. Světové dědictví. Dostupné z: <
<http://www.montanregion.cz/cs/svetove-dedictvi.html>> [cit. 6. 6. 2020]

Nejdecký městský znak [online]. Oficiální stránky města Nejdek-symbolika. [cit. 8. 5. 2020].
Dostupné z URL: <<http://turista.nejdek.cz/o-meste-1/symbolika-mesta/>>

pHmedia Czech Republic [online]. Copyright ©2018 [cit. 26. 5. 2020]. Dostupné z:
<https://ihli.cz/vite-co-je-pinka-nebo-starina>

Stav prostředí v Krušných horách [online]. Lesnická práce: Časopis pro lesnickou vědu a praxi.
Dostupné z URL: <[http://www.lesprace.cz/casopis-lesnicka-prace-archiv/rocnik-87-
2008/lesnicka-prace-c-1-08/stav-prostredi-v-krusnych-horach](http://www.lesprace.cz/casopis-lesnicka-prace-archiv/rocnik-87-2008/lesnicka-prace-c-1-08/stav-prostredi-v-krusnych-horach)> [cit. 2020-04-14]

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: **Saský kurfiřt Johann Friedrich, zakladatel Božího Daru**

Příloha č. 2: **Jižní hranice mezi Božím darem a Horní Blatnou**

Příloha č. 3: **Kulturní památka Blatenský vodní příkop**

Příloha č. 4: **Průběh rudné žíly údolím, vyobrazení z Agricolova díla De re Metallica, libri XII (1556)**

Příloha č. 5: **Štěpán a Jeroným Šlikovi**

Příloha č. 6: **Arkýř jáchymovské mincovny**

Příloha č. 7: **Pohled do mincovny, z Agricolova díla De re Metallica**

Příloha č. 8: **Jáchymovský tolar z roku 1520**

Příloha č. 9: **Jáchymovský pastor Johann Mathesius**

Příloha č. 10: **Georgius Agricola**

Příloha č. 11: **Hans Hesse: Dolování v Krušnohoří, hornický oltář kostela sv. Anny v Annabergu, po 1521**

Příloha č. 12: **Titulní strana Mathesiova spisu Sarepta**

Příloha č. 13: **Řeka Rolava**

Příloha č. 14: **Nejdecká hradní věž**

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Saský kurfiřt Johann Friedrich, zakladatel Božího Daru⁴³⁵

Příloha č. 2: Jižní hranice mezi Božím darem a Horní Blatnou⁴³⁶

⁴³⁵ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*. Sokolov: Fornica Graphics, 2015. ISBN 978-80-87194-48-5, s. 12.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 15.

Příloha č. 3: Kulturní památka Blatenský vodní příkop⁴³⁷

Příloha č. 4: Průběh rudné žíly údolím, vyobrazení z Agricolova díla *De re Metallica*, libri XII (1556)⁴³⁸

⁴³⁷ URBAN, Michal. *Boží Dar a jeho (nejen) hornická minulost*. Sokolov: Fornica Graphics, 2015. ISBN 978-80-87194-48-5, s. 22.

⁴³⁸ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit, 2009. ISBN 978-80-7296-068-2, s. 16.

Příloha č. 5: Štěpán a Jeroným Šlikovi⁴³⁹

Příloha č. 6: Arkýř jáchymovské mincovny⁴⁴⁰

⁴³⁹ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit, 2009. ISBN 978-80-7296-068-2, s. 19.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 25.

Příloha č. 7: Pohled do mincovny, z Agricolova díla *De re metallica*⁴⁴¹

Příloha č. 8: Jáchymovský tolar z roku 1520⁴⁴²

⁴⁴¹ KAŠPAR, Pavel – HORÁK, Vladimír. *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha: Granit, 2009. ISBN 978-80-7296-068-2, s. 45.

⁴⁴² BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovarského kraje, 2007. ISBN 978-80-86630-14-4, s. 7.

Příloha č. 9: Jáchymovský pastor Johann Mathesius⁴⁴³

Příloha č. 10: Georgius Agricola⁴⁴⁴

⁴⁴³ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovarského kraje, 2007. ISBN 978-80-86630-14-4, s. 13.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 14.

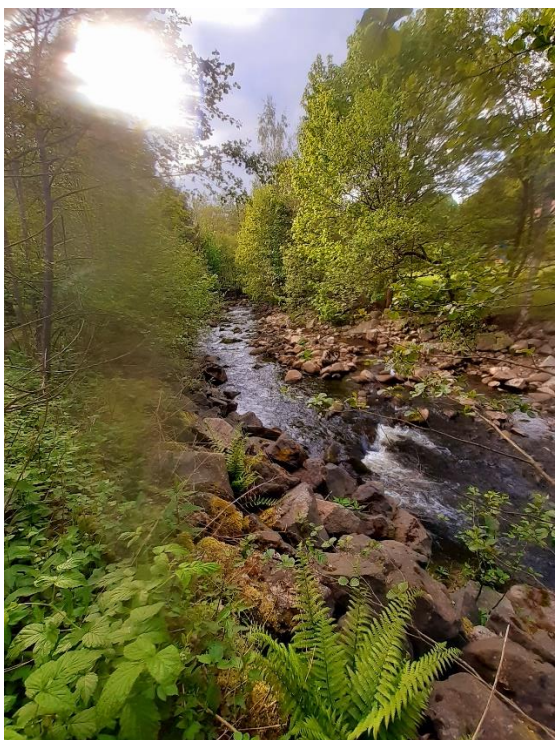
Příloha č. 11: Hans Hesse: Dolování v Krušnohoří, hornický oltář kostela sv. Anny v Annabergu, po 1521⁴⁴⁵

Příloha č. 12: Titulní strana Mathesiova spisu Sarepta⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ BURACHOVIČ, Stanislav. *Jáchymov v zrcadle času: Stručné dějiny prvních radonových lázní světa*. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovarského kraje, 2007. ISBN 978-80-86630-14-4, s. 43.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 47.

Příloha č. 13: Řeka Rolava⁴⁴⁷

Příloha č. 14: Nejdecká hradní věž⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Z vlastního archivu autorky.

⁴⁴⁸ Z vlastního archivu autorky.